

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KORPORATİZM: KAVRAMSAL, TARİHSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

A. KORPORATİZM KAVRAMI VE KORPORATİST UYGULAMALAR

Korporatizm teriminin kökeni, vücut anlamına gelen “corpus” (ya da corps) terimine dayanmaktadır. Organizmacı toplum anlayışını benimseyen korporatist düşüncede, toplumun, bir beden içerisinde birleşen farklı unsurlardan oluştuğu kabul edilmektedir. Organizmacı toplum anlayışı doğrultusunda söz konusu farklı unsurlar, yani bileşenler, birleştirilmiştir; çünkü onlar karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdırlar, her biri diğerlerini gerektiren görevlerini yerine getirmektedir ve bağımsız olarak varlıklarını sürdürmeleri olanaksızdır. Bu nedenle toplum pek çok çıkarın çatışmasıyla değil, ortak varoluşta çıkarların paylaşımıyla nitelendirilmektedir. Bu toplum tasarımı doğrultusunda çıkarların doğal dışı vurumu, bireysel avantaj için çatışma değil, ortak yarar için diğerleriyle işbirliğidir. İşbirliği yaşamın en temel süreci olarak görülmektedir.¹

Organizmacı toplum anlayışına göre, toplumun temelinde ve kaynağında bireyler değil, çeşitli ihtiyaçları karşılamak ve çeşitli çıkarları korumak üzere bireyler tarafından oluşturulan toplumsal kuruluşlar yer almaktadır. Yani toplum, aynen insan vücuduna benzemektedir. İnsan vücudunda organların özelliği, işlevi ve aralarındaki ilişkiler neyse, toplumsal kuruluşların da toplum hayatındaki özelliği, işlevi ve aralarındaki ilişkiler de odur. Bireyler bu organlar içerisinde, organik birer hücre gibidirler. Kısaca toplum bir vücut, bir bütün, toplumsal kuruluşlar bu biyolojik

¹ J. T. Winkler, “Corporatism”, *European Journal of Sociology*, Vol. XVII, No. 1, (1976), 105-106.

bütünün çeşitli işlevlerini yerine getiren organları, bireyler de bu organlar içinde bu bütüne karışmış, bu bütün içinde erimiş atomlardır.² Anlaşılacağı üzere, hem etimolojik kökeni, hem de dayandığı organizmacı toplum anlayışı dolayısıyla korporatizm, kavramsal olarak uyumlu bir bütünlüğe vurguda bulunmaktadır.

1. KORPORATİZM KAVRAMI

‘Korporatizm’ kavramı, bir düşünce sistemini, ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan bir örgütlenme biçimini ve hem sınıfların birbirleriyle hem de devlet ile aralarındaki ilişki tarzını ifade etmektedir. Bu kavram ilk olarak 1920’ler de faşist İtalya’nın ekonomi ve politikasını nitilemekte kullanılmaya başlamıştır. Korporatizm kavramı ile kastedilen örgütlenme ve ilişki biçimi, şüphesiz ki çok daha önceki dönemlerde, örneğin kapitalizm öncesi dönemde de, o dönemin koşullarına uygun biçimde bulunmaktaydı. Ancak kapitalizm öncesi dönemde korporatizm kavramı yerine bu örgütlenme ve ilişki biçimini anlatmada daha başka kavramlar kullanılmaktaydı. Sonrasında kapitalist üretim biçiminin hâkim olduğu 20. yüzyılın başlarında korporatizm kavramının kullanılmasıyla beraber, daha önceki dönemlerin aynı nitelikli örgütlenme ve ilişki biçimi de korporatizm kavramıyla nitelenmeye başlanmıştır.

Temelde meslek esasına dayalı örgütlenme ve çalıştıranlarla çalışanlar arasındaki ilişkiyi ifade eden korporatizmin tanımlanmasında, içinde bulunulan dönemin özellikleri doğrultusunda biçimlenen mesleki örgütlenme ve ilişki biçimleri ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda, korporatizmin farklı dönemlerde almış olduğu farklı biçimlere göre tanımlanmaya çalışıldığı belirtilebilir. Örneğin iki dünya savaşı

² A. Göze, *Korporatif Devlet*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968, 8.

arasındaki dönemde korporatif uygulamalar otoriter/totaliter, faşizan rejimlerle özdeşleştirilmiştir.³ Bu dönemde korporatizmin, totaliter rejimlere meşruiyet sağlayabilen ve devleti başat konuma getiren düşünsel yönüne, örgütlenme biçimine ve siyasal alanda korporatist temsil yönüne vurgu yapan tanımlama girişimleri ön plana çıkmıştır. Totaliter rejimlerin ve rejim arayışlarının gözden düşmeye başladığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise, daha çok kapitalist ekonomik düzenin istikrarını sağlamada ve kamu politikaları oluşturmada çıkar örgütlerinin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerine vurgu yapan tanımlama girişimleri gündeme gelmiştir.

Korporatizm bir düşünce sistemi, uygulamalar bütünü ve kurumlar, yapılar olarak çözümlenmeye çalışılmış, korporatizmin liberalizm karşıtı ve otoriter yönüne vurguda bulunulmuştur. Parla'ya göre "... anti-Marksist ve anti-sosyalist olan ve kapitalizme anti-liberal bir teorik-moral rasyonel sağlamaya çalışan korporatizm, tanımı gereği sağ bir ideoloji ve dünya görüşüdür".⁴ Bu doğrultuda korporatizm, özel mülkiyet ve girişimi temel alan kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu bir toplumdaki hareketle bir düşünce sistemine ve bir dizi kuruma işaret eder. Parla, tanımı gereği korporatizmin, Marksizm ve sosyalizm karşıtı ve aynı zamanda felsefesi, siyaset ve ekonomi anlayışı bakımından da liberalizm karşıtı olduğunu, ancak kapitalizm karşıtı olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla da korporatizmin, "sol" ya da "liberal" gibi sıfatlarla kullanılmasının yanıltıcı olacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca korporatist kuramcılarının ileri sürdükleri gibi, korporatizm, sosyalizm ve kapitalizm arasında, onlardan farklı bir "üçüncü yol" da değildir.

³ Korporatizmin otoriter rejimlerle özdeşleştirilmesi oldukça sık görülen bir durumdur. Korporatizm-otoritarizm ilişkisinin kurulmasının altında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Örneğin siyasal yaşamın sadece korporatif çıkarların bir ifadesi biçiminde örgütlenmesinin mantıksal ve pratik açıdan güç olması ya da korporatif çözümlerin uygulandığı belli tarihsel ve sosyal ortamda izlenen sosyal ve siyasal amaçlar bu özdeşliğin kurulmasına yol açmaktadır. J. J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. E. Özbudun, Ankara, Siyasal İlimler Türk Derneği Yayınları, 1975, 191.

⁴ T. Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Yay. Haz. F. Üstel - S. Yücesoy, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, 7.

Korporatizm tekelci kapitalizmin yeni rasyoneli olarak, liberalizmin yerine sahneye çıkarılan kapitalizmin bir türüdür.⁵

İki dünya savaşı arası dönemde korporatizm üzerine çalışan Pirou da, 1937 yılı itibariyle korporatizmin tanımını yapmaya girişmektedir. Pirou, bir sistemi korporatist olarak değerlendirmek için, belli bir mesleğe sahip bireylerin bir grup halinde toplanması ve bu grubun yönetsel organlarının tüm meslek adına konuşma ve düzenleme yapma hakkına sahip olması gerektiğini belirtmekte ve bu özellikleri bir sistemi korporatist saymak için yeterli bulmaktadır. Pirou'ya göre korporatist sistemi hem liberalizmden, hem de devletçilikten ayıran temel özellik, düzenlenmiş meslek faaliyetlerine tanınan kamu hukuku özelliğidir.⁶ Bu tanımlama girişimiyle Pirou, tekelci biçimde meslek esasına dayalı örgütlenme olarak ele aldığı korporatizmin liberalizmden farklı olduğunu belirtmekte ve kamu hukuku içerisinde yer almaları bağlamında meslek örgütlerini devlete bağlı organlar olarak değerlendirmektedir.

Sosyal, siyasal ve düşünsel alanlarda kendini gösteren korporatizmi, temelde bir ekonomik sistem olarak değerlendiren bir başka yaklaşımda, korporatizmin geniş ve dar anlamlarda tanımları yapılmaktadır. Buna göre geniş anlamda korporatizm; “kapitalist ekonomi sistemi içinde bu sistemin aksayan yanlarını düzeltmek, kapitalist sistemin yol açtığı olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak amacı ile, çalışanlar ve çalıştıranlar arasında işbirliğini organize eden ekonomik bir sistem”dir. Dar anlamda ise, “korporatizm korporasyonlara dayanan bir ekonomi sistemi olarak

⁵ T. Parla, a.g.e., 90.

⁶ G. Pirou, “1937 Yılında Korporatizm”, Çev. C. Sadık, *Siyasi İlimler (Mülkiye)*, C. VII, S. 83., (Şubat 1938), 640. Göze de, ekonomik açıdan ‘korporatif’ olarak adlandırılan devletlerde, korporasyonların kamu hukuku kurumları olduklarını ya da bir devlet organı olarak kurulduklarını belirtmektedir. Böylece korporasyonlar, yani meslek örgütleri devletin ekonomiye müdahalesini sağlayan ve kolaylaştıran araçlar olmaktadır. A. Göze, a.g.e., 26.

tanımlanmıştır”.⁷ Bu yaklaşımda, korporatizmin meslek esasına dayalı örgütlenme yönüne vurguda bulunmaktadır. Bir başka tanıma göreyse “ korporatizm, devletin birlik, düzen, ulusalcılık ve başarı gibi dört esasa uygun biçimde özel mülkiyete dayalı ekonomik etkinlikleri yönettiği ve denetlediği bir ekonomik sistemdir.”⁸

II. Dünya Savaşı sonrası dönem, iki dünya savaşı arası dönemden siyasal ve ekonomik koşullar açısından daha farklı yapıdadır. Ayrıntılarına ilerleyen bölümlerde değinilecek olan II. Dünya Savaşı sonrasında bu yeni koşulları içerisinde, gündemden düşen korporatizm tartışmaları 1970’li yıllarda yeniden canlanmış ve korporatizmi yeniden tanımlama ve kuramsallaştırma çabalarına girişilmiştir.⁹ Söz konusu “yeni korporatizm” tartışmalarını yürütenlerin, korporatizmi tanımlarken farklı olgulara vurguda buldukları gözlenmektedir.¹⁰

Örneğin 1970’li yıllarda yeni korporatizm tartışmalarının önde gelen yazarlardan Schmitter, korporatizmi genel anlamıyla bir çıkar temsili sistemi olarak ele almıştır. Bu doğrultuda Schmitter korporatizmin, “... bir çıkar veya davranış temsili sistemi, devletin karar organlarıyla sivil toplumun örgütlü çıkarlarını birleştiren belli bir model ya da kurumsal düzenleme ideal tipi” olarak düşünmenin yararlı olacağını dile getirmektedir.¹¹ Korporatizm olarak adlandırılan bu çıkar temsili sistemi, eğer devlet tarafından yaratılmadıysa, devletçe tanınan ve izin

⁷ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, 110.

⁸ J. T. Winkler, a.g.m., 103.

⁹ 1970’li yıllarda korporatizmin neden yeniden tanımlanmaya ve kuramsallaştırılmaya çalışıldığına ileride, “Yeni Korporatizm” bölümünde daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

¹⁰ Gerçekten de korporatizm tartışmalarında, korporatist kuramın hangi konulara yoğunlaşması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu farklı yaklaşımlar korporatizm tanımlamalarına da yansımaktadır. Kimilerine göre korporatizm kapitalizm ve sosyalizmden farklı bir ekonomik ve siyasal sistemdir, kimilerine göre işlevsel temsile yer veren bir devlet sistemidir, kimilerince de çıkar aracılığı sistemidir. Bakınız: A. Cawson, “Korporatizm”, *Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II*, Yay. Haz.: D. Miller - J. Coleman - W. Cannolly - A. Ryan, Çev. B. Peker - N. Kırac, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1995, 41.

¹¹ P. C. Schmitter, “Still The Century Of Corporatizm?”, *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Ed. P. C. Schmitter - G. Lehbruch, Beverly Hills, SAGE Publications, 1979, 9.

verilen, liderlerinin seçiminde ve istek ve desteklerin ifade edilmesinde belli denetimlere uymaları karşılığında kendilerine ait alanlarda tekelci temsil hakkı tanınan birimlerden oluşmaktadır. Bu birimler sınırlı sayıda, zorunlu, rekabetçi olmayan, hiyerarşik olarak düzenlenmiş ve işlevsel açıdan farklılaşmış birimlerdir.¹²

Yeni korporatizm tartışmalarındaki bir diğer önemli yazar olan Lehmbruch ise, korporatizmin çıkarların ifade edilmesinden daha fazla bir şey olduğunu dile getirmektedir. Bu doğrultuda korporatizm, sadece çıkarların ifade edilmesinde değil, değerlerin bir otoriteye bağlı olarak dağıtımında ve bu tarz siyasetlerin oluşturulmasında, büyük çıkar örgütlerinin diğer çıkar örgütleriyle ve kamu otoritesiyle işbirliği yaptığı kurumsallaşmış bir siyaset oluşturma biçimidir.¹³ Anlaşılacağı üzere, Lehmbruch korporatizmin ‘siyaset oluşturma biçimi’ olduğuna vurgu yapmaktadır.

Kimi yazarlar ise korporatizmin gelişmiş kapitalist ülkelerde var olan bir siyasal yapı olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu siyasal yapı içerisinde bir araya gelen üretici gruplarıyla, liderlik düzeyinde çıkarların temsiline ve işbirliğine yönelinmekte, kitlesel düzeyde ise sosyal hareketlilik ve kontrol sağlanmaktadır. Panitch’e göre korporatist paradigma bu biçimde ele alınırsa pek çok batılı liberal demokrasiyi kavramak olanaklı olabilir.¹⁴

¹² P. C. Schmitter, “Still The Century Of Corporatism?”, a.g.m., 13.

¹³ G. Lehmbruch, “Liberal Corporatism And Party Government”, *Comparative Political Studies*, Vol. 10, No. 1, (1977, April), 94. ve G. Lehmbruch, “Liberal Corporatism And Party Government”, *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Ed. P. C. Schmitter - G. Lehmbruch, Beverly Hills, SAGE Publications, 1979, 150.

¹⁴ L. Panitch, “The Development Of Corporatism In Liberal Democracies”, *Comparative Political Studies*, Vol. 10, No. 1, (1977, April), 66 ve L. Panitch, “The Development Of Corporatism In Liberal Democracies”, *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Ed. P. C. Schmitter - G. Lehmbruch, Beverly Hills, SAGE Publications, 1979, 123.

Bir başka yaklaşım açısından korporatizm, kapitalist devletin bir bileşenidir ve hem temsil, hem de müdahale biçimi olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda Jessop, temsilin ve müdahalenin korporatist biçimlerinden bahsetmektedir.¹⁵

Korporatizmin çağdaş bir tanımı da şudur: “Korporatizm, işlevsel çıkarları temsil eden sınırlı sayıda tekeli örgütün kamu siyaseti çıktıları için devlet kuruluşlarıyla görüşmelerde yer aldığı özel bir sosyopolitik süreçtir. İstenen siyasetler karşılığında, çıkar örgütlerinin önderleri üyelerinin işbirliğini sağlayarak siyasetin uygulanmasına yardımcı olmayı kabul ederler”.¹⁶ Bu tanımlamada ise korporatizmin sosyo-politik bir süreç olduğu dile getirilmiştir.

1970’li yıllardan itibaren, tartışılmaya başlandığı biçimiyle korporatizmde, daha yaygın kullanımıyla yeni korporatizm (neo-korporatizm)’de, kavramsal açıdan birbirinden farklı vurgular içeren, ancak birbirleriyle yakından ilişkili üç anlam ortaya çıkmaktadır. İlk olarak korporatizm kavramı, “ulusal ölçekte örgütlenmiş, belirli bir alanda uzmanlaşmış, hiyerarşik bir örgütsel yapıya ve üyeleri üzerinde tekeli bir güce sahip çıkar gruplarının varlığı anlamını içer”mektedir. Burada korporatizmin, bir örgütlenme biçimi olduğuna, yapısal yönüne vurgu yapılmaktadır. “İkinci olarak, farklı çıkar gruplarının bu tür özellikler taşıyan örgütleri arasında kurulan ilişkileri içerir.” Burada da korporatizmin, bir ilişki biçimi olduğuna değinilmektedir. Son olarak da, “bu çıkar gruplarının, demokratik-çoğulcu bir siyasal yapı içerisinde, devletle ilişkileri göz önüne alınarak siyaset oluşumuna dahil edilmeleri anlamını taşı(maktadır)”.¹⁷ Yani çıkar gruplarının demokratik sistemle

¹⁵ B. Jessop, “Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy”, *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Ed. P. C. Schmitter - G. Lehmbuch, Beverly Hills, SAGE Publications, 1979, 210-211.

¹⁶ A. Cawson, “Korporatizm”, a.g.m., 40-41.

¹⁷ A. Makal, “Korporatizm”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1998, 289.

eklemlenme biçimi vurgulanır ki bu son nokta, iki dünya savaşı arası dönemdeki korporatizm tanımlamalarında değinilmeyen bir noktadır.

Yukarıda korporatizmin farklı dönemlerde, farklı yönlerine vurgu yapan çeşitli tanımları serimlenmiştir. Bu tanımların her biri vurguladıkları noktalar bağlamında korporatizm olgusunu aydınlatmaktadır. Ancak, korporatizmin soyutlama düzeyinde bir tanımını yapmamız yerinde olacaktır. Bu doğrultuda korporatizm; içerisinde bulunan üretim biçiminin varlığını, düzenini ve istikrarını sağlamak amacıyla; çıkarları birbirleriyle çelişen emek ve sermaye sahiplerinin, meslek dalları esasında, dayanışmacı ve tekelci bir anlayışla bir araya getirilmesini savunan bir düşünce sistemi ve bu amacı gerçekleştirmeyi sağlayan, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda somutlaşan bir ilişki ve örgütlenme biçimidir.

2. KORPORATİST UYGULAMALARIN VARLIK KOŞULLARI, AMAÇLARI VE MEKANİZMALARI

Korporatist uygulamaların varlık kazanması belli koşulların gerçekleşmiş olmasını gerektirmektedir. Korporatizmin tanımında da vurgulandığı gibi, korporatizmin varlık kazanması için temel unsur, meslek esasına dayalı örgütlenmenin gerçekleştirilmesidir. Kapitalist üretim biçimi öncesi dönemde korporatist örgütlenme lonca olarak adlandırılan meslek örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilirken, kapitalist üretim biçiminin başat olduğu dönemde korporatist örgütlenme işçi ve işveren sendikaları ve çeşitli meslek birlikleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Özellikle kapitalist korporatizmin var oluş koşulları hakkında şunlar söylenebilir: "... ülkedeki ücretlilerin büyük bölümünü temsil eden, merkezileşme

derecesi yüksek bir sendikal örgütlenme, korporatizmin olmazsa olmaz koşulunu oluşturmaktadır. Bu merkezileşmiş yapının en üzerinde; hiyerarşik olarak alt sendikal örgütler üzerinde söz sahibi olan, tekelci güce sahip, konfederasyon düzeyinde bir üst örgütün varlığı, bu koşulu sağlamlaştırmaktadır. Tekelci temsil hakkına sahip bu sendikal kuruluşların, üyelerine ilişkin olarak ekonomik ve sosyal politikaların oluşumunda rol oynayan komite, kurul v.b. oluşumların toplantılarına ve karar alma süreçlerine dahil edilmeleri de gerekli olmaktadır. İşveren kesiminde de benzeri oluşumların ortaya çıkması durumunda, işçi-işveren-kamu kuruluşları arasındaki işbirliği ‘korporati(st)’ bir nitelik kazanmaktadır”.¹⁸

Yukarıda bahsedilen koşullar üzerine inşa edilen korporatist uygulamalar ile ne amaçlanmaktadır? Bu sorulara genel çizgileriyle, korporatizmin kapitalist üretim biçimini ve kapitalist birikim rejimini korumak ve sürdürmek amacıyla uygulandığı yanıtını vermek olasıdır. Ancak ayrıntıya girildiğinde bunun da iki boyutu olduğu görülmektedir. Bunlar, toplumsal amaçlar ile ekonomik amaçlardır.

Makal’ın da belirttiği gibi, korporatist uygulamalarla, toplumsal alanda ‘toplumsal uyum’un sağlanması amaçlanmaktadır. Korporatist uygulamalar, toplumsal uyumun sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Buna koşut olarak, toplumsal uyumun sağlanmasına katkıda bulunacak araçlar, büyük oranda ekonomik yaşama ilişkindir. Ekonomik alanda korporatist uygulamalarla amaçlananlarsa, çeşitli makro ekonomik hedeflere ulaşmaktır. Örneğin, ekonomik büyümenin sağlanması, işsizlik ve enflasyon düzeyinin düşürülmesi amacıyla korporatist uygulamalara girilmektedir.¹⁹ G. ve M. Üstün de, benzer bir biçimde, toplumsal alanda

¹⁸ A. Makal, “Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları”, *Toplum ve Bilim*, S. 93, (Yaz 2002), 175.

¹⁹ A. Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara, İmge Kitabevi, 1999, , 130. Crepaz da korporatizmle ilgili yazında, korporatist düzenlemeler aracılığıyla iki önemli

korporatizmin, faşizmde olduğu gibi toplumsal birlik, armoni ve uyum söylemlerini devreye sokarak bozulan toplumsal istikrar ve uyumu yeniden sağlamayı amaçladığını belirtmektedirler. Böylece çalışma ilişkilerinin çatışmacı niteliği törpülenebilmekte, grev gibi çatışmacı yöntemlerin önü kesilmeye çalışılmaktadır. Ekonomik alanda ise, korporatist uygulamalarla ulusal ekonominin krizden kurtarılması ve ülkenin uluslararası rekabette daha avantajlı bir duruma gelmesi amaçlanmaktadır.²⁰

Korporatist uygulamalarla gerçekleştirilmek istenen toplumsal ve ekonomik amaçlar ise belli mekanizmalar aracılığıyla yürürlüğe konulmaktadır. Bu mekanizmalar, "... genellikle, yüksek ölçüde temsil gücüne sahip, merkezileşmiş işçi ve işveren konfederasyonları arasında, çoğu zaman devletinde katıldığı toplumsal anlaşmalar imzalanması biçiminde işlemektedir".²¹

Var oluş koşullarının, uygulanma amaçlarının ve uygulama mekanizmalarının bir araya gelmesiyle işlerlik kazanabilen korporatist uygulamaların başarı oranını yükselten bir takım etkenlere değinmek de yerinde olacaktır. İki dünya savaşı arası dönemdeki otoriter rejimlerin uyguladığı korporatizm bir yana bırakılacak olursa; çoğulcu-parlamentar rejimlerdeki korporatist uygulamaların başarı derecesini artıran unsurlar arasında, bu ülkelerdeki iktidarın sosyal demokrat nitelikli partilerin elinde bulunması sayılabilir. Çünkü sosyal demokrat partiler, işçi sınıfının çıkarlarını

sonucun gerçekleştirildiğinin ileri sürüldüğünü belirtmektedir. Bunlardan ilki, istenilen makro ekonomik sonuçların, ikincisi de toplumsal uyumun sağlanmasıdır. Böylece, iyi bir makro ekonomik performans, korporatizmin, en önemli siyasal amacı olan toplumsal uyumu sağlamanın aracı olarak görülebilmektedir. M. M. L. Crepaz, "Corporatism in Decline? An Empirical Analysis of the Impact of Corporatism on Macroeconomic Performance and Industrial Disputes in 18 Industrialized Democracies" *Comparative Political Studies*, Vol. 25, No. 2, (July 1992), 143.

²⁰ Aslında tüm bunlarla ulaşılmak istenen amaç kâr oranlarındaki artışı garantiye almaktır. G. ve M. Üstün'e göre korporatif uygulamaların en belirgin özelliği ücret artışlarına kar oranlarındaki artışı garantilemek için bir üst sınır konulmasıdır. Yani ücret artışı isteklerinin baskılanması amaçlanmaktadır. G. Üstün - M. Üstün, "Korporatizm Bir Alternatif Olabilir mi?", *Mülkiye*, C. XXIV, S. 224, (2000), 165.

²¹ A. Makal, "Korporatizm", a.g.m. , 290.

kapitalist sistemle uzlaştırmak açısından etkili olabileceğinden, uygulanan korporatist politikaların başarı derecesi artabilecektir. Bunun dışında, korporatist uygulamaların başarı derecesinin artması açısından, ülkenin boyutlarının da önem taşıdığı savunulmaktadır. Bu doğrultudaki görüşlere göre, merkezileşmiş bir sendikal yapının oluşmasını desteklediği ve sınıfsal farklılıkları azaltıcı yönde katkısı olduğu için, ülke boyutunun küçülmesinin, korporatist uygulamaların başarı derecesinin artacağı ileri sürülmektedir. Söz konusu duruma örnek olarak da, korporatist uygulamaların kurumsallaşmış, istikrarlı ve yoğun olduğu İskandinav ülkeleri gösterilmektedir.²²

B. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE KORPORATİZM

1. KAPİTALİZM ÖNCESİ KORPORATİZM²³

Kapitalist üretim biçimi öncesi mesleki örgütlenme, “lonca” olarak adlandırılan ve özellikle Batı’da Ortaçağın ikinci yarısında belirginlik ve yaygınlık

²² A. Makal, “Korporatizm”, a.g.m., 289. Korporatif uygulamaların başarı derecesini artıran unsurlar arasında, iktidarda sosyal demokrat partilerin bulunmasının ya da o ülkelerde güçlü bir sosyal demokrat geleneğin yerleşmiş olmasının, ülkenin büyüklüğüne oranla daha etkili bir unsur olduğu söylenebilir. İskandinav ülkeleri örneğinde de sosyal demokrat unsurun daha belirgin olduğu vurgulanmalıdır. İskandinav ülkelerinin yüz ölçümü bakımından çok da küçük sayılamayacak ülkeler olduğu düşünülebilir. Ancak ülkenin boyutlarından kasıt, sadece yüz ölçümü değildir. Yüz ölçümüyle beraber nüfus dikkate alınır, doğa ve coğrafi koşulları nedeniyle topraklarının önemli bir kısmını verimli bir biçimde kullanamayan ve düşük nüfusa sahip İskandinav ülkelerinde boyut, sosyal demokrat unsurun yanı sıra korporatif uygulamaları kolaylaştıran bir unsur sayılmalıdır.

²³ Yapısal açıdan korporatizm, meslekler esasında örgütlenmeye dayalı, başta ekonomik olmak üzere, siyasal ve sosyal bir örgütlenme sistemidir. Korporatif bir sistem içerisinde örgütlenmiş her bir meslek dalı bir korporasyonu oluşturmaktadır. Korporasyon (“Corporation”) kavramı İngilizceden alınmış bir kavramdır ve aslında bu kavram 18. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Yani 18. yüzyıl öncesinde mesleki örgütlenmeyi anlatmak için korporasyon kavramı kullanılmamaktaydı. Bu kavram yerine esnaf örgütlerini anlatmak için, Fransızca’da “métier” veya “jourande”, İngilizce’de “craftgild” veya “mistry” ve Almanca’da da “amt”, “innung”, “zunft” veya “handwerk” kavramları kullanılıyordu. Tüccar örgütlerini anlatmak için ise, Anglo-sakson ve Germen coğrafyalarında, “gilde” veya “hanse” kavramları kullanılmaktaydı. Ö. L. Barkan, *İktisat Tarihi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1957, 141 (dipnot) ve 171. Kapitalizm öncesi meslek örgütlenmesinin anlatıldığı bu bölümde, kapitalizmin başat olduğu modern çağlardaki mesleki örgütlenmeyi anlatmakta kullanılan korporatizm ya da korporasyon kavramları yerine mesleki örgütlenme ya da lonca kavramları kullanılacaktır. Böylece kapitalizm öncesi dönemin mesleki örgütlenmesi ile kapitalist dönemin mesleki örgütlenmesi arasındaki ayrım da belirtilmiş olacaktır.

kazanan meslek örgütleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Loncalar, hem malların üretilmesi aşamasında esnaf örgütlenmesini, hem de malların dolaşımı ya da dağıtım aşamasında tüccar örgütlenmesini kapsamıştır.

Ortaçağ loncaları üzerine yoğun araştırmalar yapılmasına rağmen, bu loncaların nasıl ortaya çıktığı, yayılma alanları, güçleri ve etkinlikleri konusunda yeterli ve kesin bilgilere ulaşılamamıştır.²⁴ Gerek esnaf loncalarının, gerekse de tüccar loncalarının kökenleri araştırılırken, her biri belli bir gerçeklik payı içermesine rağmen, bütünüyle ve kesinlikle loncaların kökenini açıklamaktan uzak olan çeşitli tezler ileri sürülmüştür. Yaygın ve belirgin biçimde Ortaçağ'da varlıkları gözlenebilen loncaların köklerini, daha önceki dönemlerde, yani İlkçağdaki çeşitli örgütlenme biçimlerinde arayan tezlerin yanı sıra, bu loncaların Ortaçağa özgü ekonomik koşullar doğrultusunda oluştuğunu ileri süren bir tez de bulunmaktadır.²⁵ Bu bağlamda belirtmelidir ki, İlkçağ'daki bir takım örgütlenmelerden Ortaçağ loncalarına geçiş olduğunu ileri süren tezlerin kesinliği ispat edilemese de, kesin olan nokta İlkçağ'da da mesleki örgütlenmenin var olduğudur.

²⁴ H. Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi, C. 1*, Çev. M. A. Kılıçbay - O. Aydoğuş, Ankara, Teori Yayınları, 1985, 192-193.

²⁵ Ortaçağ loncalarının köklerini İlkçağda arayan tezlerden ilki, Eski Germen toplumlarında kurulan dini ve yarı askeri dostluk ve kardeşlik örgütlerinin, Ortaçağ loncalarının kökenindeki örgütler olduğunu ileri sürmektedir. İkinci tez, Roma İmparatorluğu'ndaki çeşitli meslek kuruluşlarının Ortaçağ loncalarının kökenindeki örgütler olduğunu ileri sürmektedir. Gerçekten de, Roma'da eskiden beri siyasi örgütlenmeler ve dini tarikatlar türü örgütlenmelerin yanı sıra, hukuki varlıkları resmen tanınmış esnaf örgütleri de bulunmaktaydı. Üçüncü tez ise, Ortaçağ loncalarının temelinde yer alan ruh ve örgütlenmenin temelini Hıristiyanlık geleneklerine dayandırmaktadır. Söz konusu loncaların köklerini İlkçağda arayan tezlerin dışında, lonca örgütlenmesinin ortaya çıkışını Ortaçağa özgü ekonomik koşullarda bulan ve "Malikâne Hukuku" olarak adlandırılan tez de bulunmaktadır. Bu teze göre, Avrupa'nın ekonomik bakımdan kapanma döneminde derebeyi malikâneleri kendi ihtiyaçlarına yetecek biçimde örgütlendiklerinden, özel atölyelerde denetim altında çalıştırılan serf zanaatkarlardan oluşmuş ekipler bulunmaktaydı. İşte, o dönemde şehrin oluşması sırasında bu zanaatkarlar, aynı yapı içerisinde ve aynı ortak disiplini koruyarak halk için çalışma iznini elde etmişler ve birtakım hür işçilerin de kendilerine katılmasıyla, söz konusu esnaf örgütlerini oluşturmuşlardır. Söz konusu tezler, üzerine tarihsel bir inceleme yapılabilecek kadar geniştir. Ancak burada ayrıntılı olarak ele alınmayacaktır. Bu tezlerin daha ayrıntılı serimlemesi ve eleştirileri için bakınız, Ö. L. Barkan, a.g.e., 141-146.

İlkçağdaki kökleri çeşitli Germen dostluk ve kardeşlik örgütlerine, Roma İmparatorluğu'ndaki çeşitli meslek örgütlerine ya da Hıristiyanlık adetlerine bağlanan loncaların, sadece Avrupa'ya özgü bir örgütlenme biçimi olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Loncalar Doğu Roma olarak adlandırılan Bizans'ta ve Anadolu'dan İspanya'ya kadar uzanan geniş İslam coğrafyasında da var olmuştur.²⁶ Ancak Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla beraber, var olan biçimiyle lonca örgütlenmesinin de silinmeye başladığı gözlenmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Ortaçağ olarak adlandırılan bir çağa ve Avrupa'da da "Feodalizm" olarak adlandırılan bir üretim biçimine geçilmiştir. Feodalizmin hâkim olduğu Ortaçağ Avrupa'sında, siyasal bakımdan büyük bir merkezi otorite boşluğu ortaya çıkmış, ekonomik bakımdan ticaret, piyasa ilişkileri, para ekonomisi durgunlaşarak kendi kendine yeterli bir kapalı ekonomi hâkim olmuş ve bu ekonomik koşullara bağlı olarak kent yaşamı çökmüştür.²⁷ İşte bu yapının başat olduğu Ortaçağın ilk yarısı boyunca loncalar sönük kalmıştır. Tâ ki, 12. yüzyılda Batı Avrupa'da ticaret yaşamının ve buna koşut olarak kent yaşamının yeniden canlanmasına kadar.

a) Loncaların Yükselişi

Batı Avrupa, 12. yüzyılda yavaş ama belirgin biçimde dönüşüme uğramaya başlamıştır. Bu dönemde ticaret ve sanayi, tarımın yanı sıra gelişmeye başlamış, hatta bu durum tarımı da etkilemiştir. Tarımsal ürünler artık sadece toprak sahiplerinin ya da toprağı işleyenlerin tüketimini karşılamakla kalmamış, değış tokuş için ya da hammadde olarak kullanılmıştır. Bu gelişmelere bağılı olarak toplumsal

²⁶ Ö. L. Barkan, a.g.e., 144.

²⁷ M. A. Ağaoğulları - L. Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, İmge Kitabevi, 1991, 163-165.

düzen esnemeye, daha etkin ve yeni bir biçim almaya başlamıştır. Kentlere yeni insanlar yerleşirken, beraberinde kent yaşamının canlandığı görülmüştür. Ticaretle uğraşanlar askeri kalelerin çevresinde toplanmış, deniz kıyılarına, akarsu kavşaklarına, doğal iletişim yollarının kesişme noktalarına yerleşmişlerdir. Bu bölgeler birer pazar haline gelmiştir.²⁸ Bu pazaryerlerinin çevresine yerleşerek, sonrasında kent halkını oluşturanlar, tamamen tüccarlar ve esnaflardır. Böylece Batı Avrupa'da 12. yüzyılda ortaya çıkan şehirler başlangıçtan itibaren ticari ve sınıf uğraş merkezleri olmuşlardır. Burjuvazi olarak adlandırılan kent halkıyla, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının ardından sönükleşen lonca örgütlenmesinin yeniden canlandığını söylemek mümkündür. Böylece lonca örgütlenmesi, Avrupa burjuvazisinin ilk örgütü olmuş²⁹ ve 12. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın her tarafında ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlayarak³⁰ yaygınlık kazanmıştır.

Kapitalizm öncesi meslek örgütlenmesinin temel biçimi olan loncaların incelenmesine geçmeden önce, söz konusu mekanizmanın içerisinde yer aldığı ekonomik koşullardan bahsetmek gerekmektedir. Ortaçağ'da sanayi olarak adlandırılabilir üretim, bir işçiyi ya da istisnai olarak birden çok işçiyi kapsayan

²⁸ H. Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, Çev. Ş. Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, 82. Ağaoğulları ve Köker, belirtilen dönüşümleri 11. yüzyıldan itibaren başlatmaktadırlar. Yazarlar bu doğrultuda, Avrupa'da gözlemlenen dönüşümlerin altındaki itkinin, feodal toplum örgütlenmesinin istikrar kazandığı 11.yüzyıldan itibaren, bir taraftan köylülerin piyasaya mal aktarabilecek kadar üretim yapma olanağına kavuşmalarına, diğer taraftan da derebeylerinin piyasada satılan mallara yönelik taleplerinin artmasına bağlamaktadır. Böylece Ortaçağ'ın feodal toplumsal örgütlenmesi değişime uğramaya başlamış, ticaret ve kent yaşamı canlanmıştır. M. A. Ağaoğulları - L. Köker, a.g.e., 165. Ayrıca Ortaçağ kentlerinin ortaya çıkışları konusunda farklı savlar ileri sürülmektedir. Burada ayrıntılarına girilmeyecek olan bu farklı görüşlerin ayrıntıları için bakınız, M. Dobb, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, Çev. F. Akar, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, 66-71.

²⁹ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, Çev. M. Karasan, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1949, 60-61. Tarihçiler, 10. yüzyıldan önceki Batı Avrupa loncaları hakkında oldukça az bilgiye sahip olduklarını, ancak 11. yüzyıldan itibaren kentlere ait bilgilerin daha çok elde edilebildiğini ve bu doğrultuda tüccar ve zanaatkâr loncalarından çeşitli belgelerde bahsedildiğini belirtmektedirler. Belgelerde 11. yüzyıldan itibaren varlıkları izlenebilen, 12. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan ve 14. yüzyıldan itibaren de çoğu Batı ve Orta Avrupa kentlerinde bulunan esnaf ve tüccar loncalarının çeşitli örnekleri için bakınız, H. Heaton, a.g.e., 194-195.

³⁰ Ö. L. Barkan, a.g.e., 144.

işletmeler halindedir ve bunların sayısı da sınırlıdır. O dönem için burjuvalar büyük sanayi işletmeleri ya da atölyeler yapabilecek kadar zengin değillerdir. Üretim patron ile sayıları en çok beşe çıkabilen işçilerce, ortaklaşa yaşadıkları küçük tezgâhlarda gerçekleştirilmekteydi.³¹ Ortaçağ'da kol kuvvetiyle azar azar üretim yapılmaktaydı. Ulaşım ve kredi araçları yetersizdi. Çevre bölgelerle yapılacak ticaret, örgütlenme eksikliği ve güvenlik sorunları nedeniyle sınırlı kalmaktaydı. Bu yapıya bağlı olarak esnaf, sınırlı bir alan için³² ve sınırlı ihtiyaçlara yönelik olarak, sınırlı ve hemen her yerde aynı olan teknik yöntemlerle, eşit şartlar altında ve hep aynı tempo ile rekabet endişesi ve fazla kazanç dürtüsü olmaksızın üretim yapmaktaydı. Böylesine basit bir teknik ve düzene dayanan ekonomik yapı, geleneklere bağlı, ihtirassız bir iş hayatını idealize eden ahlaki yaptırımlarla işlemekteydi. Bu dönemde henüz dini ve ahlaki ilkelerden tam anlamıyla bağımsızlaşmış ekonomik mantık ilkesi oluşmamıştı. Özellikle üretim temposunun düşüklüğü, araç ve örgütlenme eksikliği ve güvenlik sorunları dolayısıyla her an ortaya çıkabilecek kıtlık krizleri yüzünden, Ortaçağ insanı sıkı bir dayanışma ve kontrol rejiminin sağlayacağı olanaklardan faydalanma eğilimi içerisinde olmuştur.³³

³¹ L. André, *Ekonomik Tarih*, Çev. Z. Karamursal, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, 62.

³² Ortaçağ için genel ekonomik yapı yukarıda belirtildiği gibi olmakla beraber, ayrıksı durumların bulunabileceği de belirtilmelidir. Sınırlı bir alan için üretim yapan esnaf işletmelerinin yanı sıra, özellikle bazı büyük sanayi kentlerinde gelişmekte olan ve üretilen ürünlerinin tüketimi başka ülkelerde gerçekleştirilebilen, çuhacılık, camcılık ve bazı madeni eşya üretimi gibi özellik arz eden alanlarla, gemi inşaatı gibi büyük sermaye yatırımları gerektiren iş kolları da bulunmaktadır. Söz konusu üretim, yine küçük atölyelerde ve dönemin ilkel teknikleriyle yapılmaktadır. Ö. L. Barkan, a.g.e., 167-168. Gerek yerel, gerek dış pazarlar için gösterilen ekonomik etkinlik, söz konusu pazarlar için çalışan loncaların örgütlenmesini etkilemektedir. Ortaçağ'da yaygın biçimde görüldüğü gibi, etkinlik alanı kendi kentleri olan loncaların dışında, yerel pazarların ötesi için faaliyet gösteren loncalar da bulunmaktadır ve bu loncaların örgütlenmesi daha farklı hale gelmekte ve karmaşıklaşmaktadır. Terziler, inşaatçılar, berberler, ayakkabıcılar ve dükkân sahipleri yerel ihtiyaçları karşılarlarken, tüccarlar, kumaş üreticileri ve madeni eşya üreticileri hem yerel, hem de dış pazarlar için çalışmaktadırlar. H. Heaton, a.g.e., 195-196.

³³ Ö. L. Barkan, a.g.e., 140. Yukarıda değinilen 12. yüzyılda oluşan değişimleri, yani toplumsal yapının değişmesini, ticaretin canlanmasını ve kentlerin yeniden çekim merkezi halini almasını, daha sonrasında yani 15 ve 16. yüzyıllarda oluşacak olan kapitalist üretim biçiminin beraberinde getireceği çok daha köklü toplumsal ve ekonomik değişimlerle karşılaştırmak mümkün değildir. 12. yüzyıldaki

b) Lonca Sistemi

Ekonomik rekabetin olmadığı Ortaçağ loncalarında, gerek tüccar loncaları, gerek esnaf loncaları açısından dayanışma ve birlik olma ön plana çıkmaktadır. Örneğin ticaret alanında, bu dayanışmacı mesleki örgütlenmenin izlerini, belgelerle 10. yüzyıldan itibaren takip edilebilen Batı Avrupa'daki tüccar birliklerinde bulmak olasıdır. Bu birlikler, “bir bağlılık andıyla birbirlerine bağlanmış ‘kardeşler’ den oluş(maktaydı ve) sıkı bir dayanışma ruhu tüm grubu canlandır(maktaydı).”³⁴ Ortaçağ ekonomisinde, sanayide olduğu gibi ticaretin de, tekel ve ortaklık aracılığıyla yaşadığı, tüccarların önceleri derebeyliğin olumsuz etkilerinden kendilerini korumak için, sonrasında da zenginleşmek için loncalar halinde birleştikleri³⁵ dile getirilmektedir. Yine bu doğrultuda Pirenne, Ortaçağ'da “...İster deniz, ister kara ticareti olsun, ancak bir loncanın üyelerinde uyandırdığı karşılıklı güven, onlara kabul ettirdiği disiplin, boyun eğdirdiği kurallarla olanaklı kılınabiliyordu... onlar için güvenlik, ancak kuvvetle güvence altına alınırsa sağlanabiliyordu; kuvvet ise kolektifleşmenin bir niteliğiydi”³⁶ derken, söz konusu dayanışmaya atıfta bulunmaktadır. Örnekleri tüccar loncalarından verilen dayanışmacı yapının, esnaf loncaları açısından da aynen geçerli olduğu belirtilmelidir. Esnaf loncalarında da, aynı etkinlik dalında çalışanlar, aynı sokak üzerinde veya aynı mahallede çalışmalarını sürdürmekte, yaşamakta ya da satış yapmakta, aynı meyhanede içmekte ya da aynı kilisede ibadet etmekte, böylece sıkı

toplumsal değişimler, Ortaçağ'ın ilk yarısındaki duruma oranla görece bir değişimdir. Niteliksel bir değişim henüz söz konusu değildir. Ekonomik yapı, ileride kapitalizmin getireceği rekabetçi yapıdan uzak, kar güdüsünün başat olmadığı, üretimin kısıtlı tutulduğu, ekonomik ilişkilerin ahlaki, dinsel, geleneksel kurallarla şekillendirildiği bir biçimdeydi.

³⁴ H. Pirenne, a.g.e., 95.

³⁵ L. André, a.g.e., 65.

³⁶ H. Pirenne, a.g.e., 94.

temellerle dayalı bir dayanışmacı yapı, birlik olma duygusu sürekli olarak beslenmektedir.³⁷

Dayanışmacı bir anlayışı vurgulayan loncaların örgütlenme biçimleri iki ayrı düzlemde incelenmektedir: Dikey düzlem ve yatay düzlem. Hiyerarşik bir sistem uyarınca, aynı mesleğe sahip kimselerin içerisinde yer aldıkları loncalar, aynı şehir içerisindeki ayakkabıcı, terzi, kuyumcu, derici, marangoz, duvarcı, bakırcı, tüccar v.b. gibi meslek kollarında dikey olarak örgütlenmişlerdir.³⁸ Söz konusu dikey örgütlenme kentlerde gerçekleşmiştir. Küçük kasaba ve köylerde esnaflık serbesttir.³⁹ Aynı meslek dalında ve aynı kentte, hiyerarşik bir sistem uyarınca dikey olarak örgütlenen loncalar, yatay örgütlenmede aynı başarıyı gösterememişlerdir. Loncaların buldukları şehrin diğer mesleklerdeki loncalarıyla veya diğer kent ve ülkelerin aynı meslekteki veya ayrı meslekteki loncalarıyla ilişkileri her zaman zayıf kalmıştır. Bu nedenle de loncalar, ne meslekler arası ne de kentler, bölgeler veya ülkeler arası yatay örgütlenmeyi gerçekleştirememiştir.⁴⁰

Ortaçağ'ın ikinci yarısında yaygınlık kazanmaya başlayan loncalar, Roma İmparatorluğu dönemindeki İlkçağ loncalarından çok daha farklı bir konumda ortaya

³⁷ H. Heaton, a.g.e., 197. Tüccar ve esnaf loncalarındaki ortak dayanışmacı yapıya karşın, farklılık söz konusu loncaların bileşiminde görülmektedir. Tüccar loncası, farklı tüccarların içerisinde yer aldığı yamalı bir bohça görünümündedir. Oysa esnaf loncaları daha homojen bir yapıdadır. Esnaf loncasında üyelik, aynı mesleği yapanlar, aynı ürünü üretenler ya da satanlar arasında gerçekleşmektedir. H. Heaton, a.g.e., 197.

³⁸ K. Turan, *Milletlerarası Sendikal Hareketler*, Ankara, Kalite Matbaası, 1979, 16.

³⁹ J - Bartélemy, "Corporatisme", *Fikir Hareketleri*, S. 157, (24 Ekim 1936), 8. 12. yüzyılda, Avrupa'da ticaretin ve dolayısıyla da kentlerin canlanmasıyla beraber, kentler toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsuru haline gelmişlerdir. Kentlerle kırsal bölgeler arasında karşılıklı hizmet alışverişine dayanan ve artık vazgeçilemez olan bir işbölümü başlamıştır. Kırsal bölgeler kentlerin gıda ihtiyacını karşılarken, kentler de kırsal bölgelere ticari mallar ve üretilmiş eşya sağlıyordu. H. Pirenne, a.g.e., 82. Ancak kırsal alanların kentlerle olan ilişkisi, köy ve kasabalarda esnaf ve tüccar loncalarının kurulmasını beraberinde getirmemiştir. Çünkü kırsal alanlar tarımsal üretimin başat olduğu yerlerdir. Ortaçağ'da bir burjuva örgütlenmesi olan esnaf ve tüccar loncaları, ancak üretim ve ticaret etkinliklerinin yoğunlaştığı bölgelerde, yani kent merkezlerinde var olabilirlerdi.

⁴⁰ K. Turan, a.g.e., 18. Bartélemy de, o dönemler için bütün bir ülkeyi kapsayan bir lonca örgütlenmesi olmadığını, loncaların bir kent sınırlarıyla sınırlı kaldıklarını belirtmektedir. J. Bartélemy, a.g.m., 8.

çıkışlardır. Artık ilkçağ'daki gibi devletin kontrolü altında özerkliğini yitirmiş loncalar değil⁴¹, yönetim mekanizmasını etkileyebilen, yerine getirdiği işlevler bakımından sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamın vazgeçilemez unsurları haline gelmiş olan loncalar söz konusudur.

Ortaçağ loncaları bağrından çıktıkları toplumda, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda oldukça önemli işlevlere sahip olmuşlardır. Sosyal alanda loncalar, hem bir yardım örgütü gibi çalışmışlar, hem de dini-ahlaki işlevleri yerine getirmişlerdir. Örneğin esnaf loncalarının, üyelerinin ortaklık hisselerinden elde edilen paralardan oluşturulan bir sandığı bulunmaktaydı. Lonca bu sandıkta toplanan paralarla, üyelerinden birinin başının yasalarla derde girmesi ya da hastalanması, ekmeğini kazanmaya gücü yetmeyecek derecede yaşlanması veya ölmesi durumunda, çalışmanı için cenaze töreni yapmakta ve geride kalanlarının geçimiyle ilgilenmekteydi. Gerçekten de salgın hastalıkların Avrupa'da kol gezdiği dönemlerde hastalık ve ölüm yardımları önem kazanmıştı.⁴² Anlaşılan odur ki, loncalar Ortaçağ'ın toplumsal

⁴¹ Gerçekten de Roma İmparatorluğu döneminde, ilk zamanlarda devlet örgütlenmesinin dışında görülen loncaların, zamanla nitelik değiştirerek kamu hayatının gerçek organları haline geldiği görülmüştür. Loncalar yönetimin izniyle oluşmaya ve resmi görevler almaya başlamışlardır. Roma İmparatorluğu döneminde devlet mekanizmasının bir parçası haline gelen loncaların, eski bağımsızlıklarını kaybederek, iyiden devletin denetimi altına girdiği gözlenmiştir. E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 32-33. Ancak Roma'da söz konusu olan loncalar, Ortaçağ loncalarından farklı nitelikler taşımaktaydı. Roma loncaları, Ortaçağ loncalarından daha çok dini ve daha az mesleki özellikler göstermekteydi. Lonca örgütü Roma'nın ilk devirlerinden beri vardı. Ancak siyasi örgütlenme içerisinde yer almıyordu. Loncalar daha çok, isteğe bağlı örgütlenmelerden, resmi olmayan sosyal gruplardan oluşuyordu. Sonraki dönemlerde loncaların bu konumu değişmiş, loncalar yönetim mekanizmasında yer almaya ve devletin bir parçası haline gelmeye başlamışlarsa da, bu durum loncalar için önemli bir zaferden çok, bir boyunduruk niteliği taşımıştır. Roma dönemi loncaların, devlet mekanizması içerisinde yer almaları, bu loncaların yerine getirdikleri işlevlerin kendilerine vereceği mevki ve haklardan yararlanmaları için değil, yönetim tarafından sıkı bir biçimde kontrol altında tutulmaları amacıyla gerçekleştirilmiştir. E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 57-59. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla beraber, mevcut durumuyla lonca örgütlenmesi sönmüştür. E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 33.

⁴² L. André, a.g.e., 62-63. ve H. Heaton, a.g.e., 203. Yukarıdaki örnek esnaf loncasından verilmiştir. Ancak lonca üyesinin hastalanması, ölmesi ve ölüm olayının ardından lonca üyesinin geride bıraktığı dul ve öksüzlere yardım edilmesi gibi yardım işlevleri tüccar loncası için de aynen geçerlidir. Bakınız: H. Heaton, a.g.e., 197.

düzeni içerisinde, üyeleri için bir tür sosyal sigorta kurumu işlevini yerine getirmektedir.

Loncalar, sosyal alanda yardım işlevlerinin yanı sıra, dinsel ve ahlaki topluluklar olmaları dolayısıyla da, üyeleri arasında sürekli olarak dayanışma ruhunu uyanık tutmaktaydılar. Gerçekten de, Avrupa'nın kimi yerlerinde loncalar mekânsal olarak da kiliseyle iç içe olmuşlardır.⁴³ Ayrıca Ortaçağ'ın toplumsal tutunum ideolojisinin Hıristiyanlık olduğu göz önünde bulundurularak belirtilebilir ki, loncaların kiliselerle mekânsal yakınlıklarının yanı sıra, lonca yaşamında simgesel düzeyde de Hıristiyanlık motifleri ön plana çıkmaktadır.⁴⁴ Hıristiyanlıktan ilham alarak dayanışmacı bir ahlak anlayışıyla da pekiştirilen lonca ruhunu benimseyen ve “Kardeşler” olarak anılan lonca üyeleri, birbirlerine kibar ve arkadaşça davranmak, birbirlerini sevmek zorundaydılar. Bu doğrultuda, birbirleriyle kavga etmemeli, iftiradan ve yalandan kaçınmalıydılar.⁴⁵

Ortaçağ loncalarının siyasal ve yönetsel alanda da önemli işlevleri olmuştur. 12. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan loncalar, yönetim kadrolarında önemli rol oynamaya aday görünen bir sınıfın, yani burjuvazinin siyasi kadrosu gibi davranmışlardır. İlk zamanlar soylulara bağlı olan kentler, zaman içerisinde özerk yerel yönetim hakkı ve mekanizması bulunan kentlere, yani komünlere dönüşerek bu bağılılıktan kurtulmuşlardır. İşte bu kentlerin soylulara bağılılıktan kurtulması hareketi öncesinde var olan loncalar belediye örgütlenmesinin temelini oluşturmuşlardır. Seçim söz konusu olduğunda, meslek grupları yani loncalar esasında oy verilmekte,

⁴³ Örneğin “Venedik'teki ilk loncalar bir manastırın kilisesinde toplanmakta, yemekhanesinde yemek yemekte, arşivlerini ve fonlarını burada muhafaza etmekte, mihrapları burada bulunmakta ve başrahibe yıllık bir bedel ödemekteydiler”. H. Heaton, a.g.e., 197.

⁴⁴ Her loncanın korumasına sığındığı bir “Aziz” bulunmaktaydı. Her loncanın bayrağında korumasına sığındığı azizin figürü yer alır, lonca masraflarını kendisi karşılamak üzere kilisede bu koruyucu için ayrı bir daire bulundururdu. L. André, a.g.e., 63.

⁴⁵ H. Heaton, a.g.e., 203.

lonca ve komün şefleri aynı zamanda seçilmekteydi.⁴⁶ Bu dönemlerde şehir meclisi üyelerinin seçimlerinde genellikle mesleki temsil esası geçerli olduğundan, loncalar bu seçim işleri için kadro ve örgüt işlevini yerine getirmiştir. Ayrıca devlet örgütlenmesinin yeterince gelişmemiş olduğu Ortaçağ'da, loncalar kamu hizmetlerini yerine getiren yönetim organları olmuşlardır. Örneğin şehirden vergi toplanması konusunda, paylarına düşen miktarı kendi aralarında dağıtarak kolayca toplayan loncalar çok işe yaramışlar ve modern devlet maliyesinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Bunlara ek olarak loncaların kadroları ve örgütlenmeleri kentin savunulması işlerinde de, askeri birlikler olarak büyük hizmetler görmüşlerdir.⁴⁷

Ortaçağ loncalarının ekonomik alandaki işlevleri ise, dönemlerinin rekabetçi olmayan üretim tarzı içerisinde, gerek üretim sürecini, gerek dolaşım yani ticaret sürecini mesleki çıkarlar esasında düzenlemek ve korumak, böylece de ekonomik durağanlığı sağlamak olmuştur. Loncaların bu işlevi, ekonomik örgütü olduğu burjuvazinin, mevcut üretim biçiminin sınırlarını zorlayarak sonrasında getireceği kapitalist üretim tarzının zaferini ilan edene kadar sürecektir. Ancak burjuvazi güçlenip de üretim tarzını değiştirene kadar, lonca örgütlenmesi bu sınıfın varlığını korumuş, dolayısıyla da Ortaçağ'ın durağan ekonomisinin ve üretim biçiminin istikrarını sağlamıştır.

Loncaların belirgin özelliklerini incelemek, ekonomik alandaki işlevlerini daha iyi kavramayı sağlayabilecektir. Ortaçağ loncalarının üç temel özelliği bulunmaktadır:

- 1- Ortaçağ loncaları serbest rekabete karşı olan zorunlu ve tekelci meslek örgütleridir,

⁴⁶ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 60-61.

⁴⁷ Hatta krallar loncaların bu askeri hizmetlerinden yararlanmak için onları desteklemiş, kimi zamanda bu yönde zorlamıştır. Ö. L. Barkan, a.g.e., 159.

2- Ortaçağ loncaları serbest rekabete karşı düzenleme ve kontrol yetkileri olan meslek örgütleridir,

3- Ortaçağ loncaları hiyerarşik meslek örgütleridir.

Üretim ve dağıtım araçlarının kısıtlı olduğu, sık sık tekrarlanan kıtlıkların önemli zararlara yol açtığı, bu nedenlerle de üretim alanlarının kendi içlerine kapanıp, kendi kendine yeterli olmak zorunda olduğu Ortaçağ ekonomisinde; arz ve talep arasındaki ilişkiyi basit bir fiyat mekanizması ile kendiliğinden, düzenli ve otomatik biçimde düzenlemek henüz mümkün değildi. Dolayısıyla, kıtlık krizlerini engellemek için bir takım önlemlere ve müdahalelere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu önlemlerin başında da, kent halkının her türlü sınırsız kazanç hırsından vazgeçerek, karşılıklı koruma ve dayanışma esasında anlaşması gerekmektedir. Ortaçağ Hıristiyanlık inancının da etkisiyle her alanda kendisini hissettirmiş olan krizsiz, ihtirassız, ölçülü ve durağan bir hayat ideali, kentin ekonomik yaşamında dayanışmacı bir ekonominin kurallarını ve meslek örgütlenmesini beraberinde getirmiştir.⁴⁸ Söz konusu edilen ekonomi kurallarının başlıcası “serbest rekabet” e izin verilmemesidir. Gerçekten de serbest rekabet “tehlikeli, bozguncu bir kavram olarak, var olan düzenin düşmanı olarak görülüyordu”.⁴⁹

İşte serbest rekabeti engelleyerek arzulan ekonomik durağanlığı sağlamak amacıyla, loncalar zorunlu ve tekelci mesleki örgütler olarak düzenlenmişlerdir. Her zanaat ustası, kendi etkinlik gösterdiği zanaatın loncasına girmek zorunda kalmıştır⁵⁰ ve ayrıca her lonca da, her biri kendi alanında tek el konumunda olan meslek örgütleri olarak düzenlenmiştir.

⁴⁸ Ö. L. Barkan, a.g.e.,138-139.

⁴⁹ H. Heaton, a.g.e., 202.

⁵⁰ L. André, a.g.e., 62.

Tekelci niteliğe sahip loncalar temsil ettikleri meslek kolunu, nizamname ya da tüzük adı verilen kurallara bağlı biçimde düzenlemişlerdir. Lonca tüzüğü, lonca üyelerinin diğer üyelerle, üye olmayanlarla, başka loncaların üyeleriyle, olası üyelerle, bağımlı işçilerle ve tüketicilerle olan ilişkilerini düzenlemekteydi. Lonca tüzüğüne hâkim olan ruh korumacılıktı.⁵¹

Loncaların tekelci örgütlenmeleri ve kabul ettikleri tüzükler, lonca üyesi zanaatkârları hem dış, hem de iç rekabetten korumak içindir. Gerçekten de, lonca üyesi zanaatkârlar, grup dışından olanların rekabet ve saldırılarına, yani yalnız dış rekabete karşı değil, aynı şehirde oturan diğer esnaf ve hatta kendi arkadaşlarının yıkıcı, alışılmamış ve hileli rekabetine karşı da korunmaktadırlar. Geçerli olan bu tüzükler uyarınca kent pazarı lonca üyelerinin tekeline verildiği gibi, lonca üyesi olan aynı zanaat sahibi ustalardan hiçbirinin bir diğerinin zararına zenginleşmesine izin verilmemektedir. Loncaların kabul ettikleri tüzüklerle, herkesin eşit şartlar altında üretim yapması amaçlanmıştır.⁵² Eşit şartlar altında üretim yapılmasını amaçlayan lonca tüzüğü uyarınca, kısıtlayıcı önlemler alınabilmekte, örneğin aynı bölgedeki emeğin bir işten başka bir işe serbestçe dolaşımı önlendiği gibi, yine aynı şekilde aynı işte bile olsa, emeğin bir bölgeden başka bir bölgeye dolaşımı da engellenebilmektedir. Lonca tüzüğünün emeğin dolaşımına getirdiği kısıtlama, edimsel olarak mal mevcudunun dolaşımına da getirilmiştir.⁵³

⁵¹ H. Heaton, a.g.e.,198.

⁵² Ö. L. Barkan, a.g.e.,146.ve H. Heaton, a.g.e.,198

⁵³ A. Smith, *Ulusların Zenginliği*, Çev. A. Yunus - M. Bakırcı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1997, 118-119. Lonca tüzüğü uyarınca herkesin eşit şartlar altında üretim yapması ve lonca üyelerinden birinin, bir diğeri zararına zenginleşmemesi sağlandığına göre, kent yaşamı içerisinde loncalar halinde örgütlenmiş tüccar ve esnaflar nasıl kazanç sağlamaktadırlar? Bu sorunun yanıtını Smith loncaların kabul etmiş oldukları kurallara bağlamaktadır. Bir kentteki çeşitli iş sahiplerinin birbirleriyle, kendi aralarında yaptıkları alışverişte, kabul edilen kurallar nedeniyle, hiç kimse zararlı çıkmamaktadır. Ancak köylerle yapılan alışverişlerde, herkes büyük kazançlar elde etmektedir. Kentleri kalkındırıp, zenginleştiren de köylerle yapılan bu ticarettir. A. Smith, a.g.e., 109.

Tarihçilerin elde ettikleri veriler ve izlenimler doğrultusunda denilebilir ki; gerek Ortaçağ'ın başlarında, gerek sonunda tekelci ayrıcalıklar peşinde olmak ve bunları korumaya çalışmak belirgin bir lonca stratejisidir. Ancak, tekelci ayrıcalıkları koruma stratejisi her zaman kolaylıkla uygulanamadığı gibi, zaman içerisinde bu ayrıcalıkları korumaya verilen önem de değişmeler göstermiştir.⁵⁴

Loncaların ikinci önemli özelliği, yetkili oldukları iş kolu içerisinde etkin bir düzenleme ve kontrol yetkilerinin olmasıdır. Loncaların bu ikinci özelliği belirgin biçimde, belli bir meslek dalında çalışanlar üzerinde, üretilen ürünlerin üretim süreci ve üretim yöntemleri üzerinde ve son olarak ürünlerin kalitesi ve lonca kurallarına uyulması alanlarında düzenleme ve kontrol yetkileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda da değinilen lonca kuralları uyarınca, belli bir meslek dalında çalışacakların, o mesleğe girişleri, geçirecekleri aşamalar ve bunların süresi, yükselme ölçütleri v.s. belirlenmiş durumdadır. Örneğin loncaların, kabul yetkileri bulunmaktaydı. Bir zanaatkâr ya da tüccar bir loncaya üye olmak isterse ya da onun izniyle çalışacaksa, loncaya giriş serbest ya da kolay değildir. Mesleği yapacak olan kişi gerekli beceri ve karaktere sahip olduğunu ispatlamalı, kendisine bir kefil bulmalı ve loncaya giriş ücretini ödemelidir. Loncaların çalışanları üzerindeki düzenleme ve kontrol yetkileri, sadece loncaya girişlerine izin vermekle sınırlı değildir. Çalışanların geçirecekleri tüm aşamalar da loncaların kuralları doğrultusunda düzenlemiştir ve kontrol edilmektedir. Mesleki yaşamdaki ilk aşama

⁵⁴ H. Heaton, a.g.e.,198-199. Loncaların tekelci ayrıcalıklarını kimi zaman koruyamadıklarına dair örnekler bulunmaktadır. Ayrıntılarına burada yer vermemekle beraber belirtilebilir ki, hammadde, donanım ve işgücünün kolaylıkla sağlanabildiği sanayi dallarında, pazarın genişlediği ve tüccarların örgüt içerisinde kendi yollarını çizebildikleri yerlerde lonca tekeli kırılmak daha kolay olmaktadır. Ayrıca loncaların tekelci ayrıcalıklarını koruma yönündeki azimleri de duruma göre değişiklik göstermiştir. İşleri yolunda gittiği sürece loncalar tekeli konularını elde etmek ya da korumakla daha az ilgilenmişler, ancak kriz ya da tehlike belirdiğinde, grubun refahını herkese ve her şeye karşı korumak ve üyelerinden herhangi birinin daha fazla iş almasını engellemek için her şeyi yapmışlardır. H. Heaton, a.g.e.,198-199.

çıraklıktır ve çıraklık sözleşmesiyle bu süreç başlamaktadır. Loncalar mesleki yaşamın bu ilk aşamasından itibaren, düzenleme yetkilerini kullanmaktadır. Loncalar kent yönetimiyle beraber çırak sayısını, çıraklığa başlangıç yaşını, çıraklık eğitiminin uzunluğunu, eğitimin niteliğini, eğitim sonrası kariyerlerini, çıraklık ödentilerini düzenlemişlerdir.⁵⁵ Mesleki yükselme sürecinin sonunda ulaşılan ustalık statüsü de loncaların kuralları uyarınca düzenlenmiştir. Bir kentte, belli bir meslekte bulunacak usta sayısı o mesleğin loncasınca belirlenirdi. Çıraklık ve kalfalık aşamalarının ardından, usta adaylarının yeterliliklerini ispat edecek bir şaheser yaratmaları gerekmekteydi.⁵⁶ Becerisi sınavdan geçirilen, işyeri teftiş edilen ve müşteri mallarına verebileceği zararları tazmin edebilecek yeterlilikte sermayesi olup olmadığı araştırılan zanaatkârın⁵⁷, usta olup olmaması loncaların düzenlediği ve kontrol ettiği kurallar çerçevesinde gerçekleşmekteydi.

Loncalar üretim süreci ve yöntemlerini de sıkı kurallara bağlamışlardı. Loncaların üretim sürecini ve yöntemlerini sıkı sıkıya belirlediği kurallar, hileleri önlemek ve zanaatın şöhretini korumak amacına yönelikti. Söz konusu kurallar, en küçük bir ayrıntıya kadar iniyor, ürünlerin tartı ve ölçülerini belirliyor, hammaddenin çeşidini ve kullanma tarzını dahi gösteriyordu.⁵⁸ Örneğin loncalar çalışma zamanlarını ve günlük çalışma süresini düzenlemekteydiler.⁵⁹ Ayrıca loncalar

⁵⁵ H. Heaton, a.g.e., 200. Lonca tüzüğü, bir ustanın yetiştirebileceği çırak sayısını ve her çırağın kaç yıl hizmet etmek zorunda olduğunu belirlemiştir. Bu sayede, belli bir işe girenlerin sayısı, o işe girmek isteyecekler oranla sınırlanarak, rekabet ortadan kaldırılmaktadır. A. Smith, a.g.e., 105.

⁵⁶ J. Bartélemy, a.g.m., 8.

⁵⁷ H. Heaton, a.g.e., 200-201.

⁵⁸ L. André, a.g.e., 64.

⁵⁹ Buna göre, pazar günleri ve kutsal günlerde çalışmak yasaklanmıştı. Çünkü dindar olmayanın dindar olana göre daha fazla para kazanması önlenmek istenmiştir. Gece çalışması yasaktır, çünkü mum ışığı iyi iş yapılması için yeterli olmamaktadır ve ayrıca uyuyanların rahatsız edilmemeleri gerekmektedir. H. Heaton, a.g.e., 201. Gece aydınlatma olanaklarının kısıtlılığı dolayısıyla, gün ışığından olduğunca fazla yararlanmak gerekmekteydi. Dolayısıyla esnaflar, genellikle çalışmaya güneşin doğmasıyla başlamakta, gün batımıyla paydos etmekteydiler. İşçilerin çalışma saatleri arasında bir saat kadar süren yemek molaları bulunmaktaydı. Lonca tüzüklerinin özellikle üzerinde durduğu, bu günlük çalışma süreleri idi. Ö. L. Barkan, a.g.e., 159-160.

çalışma süresinin yanı sıra çalışma biçimi ve mekânı da düzenlemekteydi.⁶⁰ Loncaların çalışma süreleri ve mekânlarını düzenleme yetkilerine, üretim yöntemleri ve tekniklerini düzenleme yetkilerini de eklemek gerekmektedir. Ortaçağ loncaları standardize edilmiş mal üretimini düzenlemekteydiler. Üretilecek olan her ürünün hangi hammaddelerle, hangi teknikle ve ne biçimde üretileceği açıkça belirlenmiştir.⁶¹

Loncaların yukarıda bahsedilen düzenleme ve kontrol yetkileri cezalandırma yetkileriyle desteklenmiştir. Lonca kâhyaları, gerekli incelemeleri yaparlar, kurallara uymayanlara para cezası keserler, kurallara uygun yapılmayan ürünleri teşhir eder, sonra da onu yok ederlerdi. Eğer hilekâr zanaatçı sabıkalı ise, o da teşhir edilirdi. Verilen cezalar, hatalı ürünlere el konulmasından, zanaatkârın teçhizatının yok edilmesine ya da meslekten atılmasına, şehirden kovulmasına ve hatta suçu ağır olanlara meydan dayağı atılmasına kadar uzanan bir yelpazede yer alabilirdi.⁶²

Loncaların üçüncü önemli özelliği ise, hiyerarşik olarak örgütlenmiş meslek kuruluşları olmalarıydı. Lonca üyeleri, iş hayatında işgal ettikleri konumlarının önemi bakımından birbirlerinden farklı üç ayrı guruba ayrılmışlardı: Ustalar, kalfalar ve çıraklar.⁶³ Önceki sayfalarda çıraklık ve ustalık konumlarına, loncaların

⁶⁰ Kurallar gereğince iş, yatak odalarında, kilerlerde ya da arka odalarda değil de, halkın görebileceği biçimde caddeye bakan salon ve dükkânlarda yapılmalıydı. Bu sayede lonca yöneticileri yapılan işi her zaman denetleyebilirlerdi. H. Heaton, a.g.e., 201.

⁶¹ Çoğu zanaat dallarında, üretilebilecek olan eşya tiplerine ait örnekler lonca binası içinde veya belediye dairesinde bulundurulur ve gerektiğinde bu örnekler yapılacak olan kontrollerde esas alınır. Bu doğrultuda, geleneksel ürün biçimlerini alt üst edecek yeni moda ürünler üretmek, bir ürünün üretilmesi için belirlenmiş hammadde ya da ölçü dışında hammadde ya da ölçü kullanmak yasaklanmıştı. Loncalar ürünlerin yapılışını, ustalardan görüldüğü şekilde, sürekli aynı araç ve hammaddeleri kullanarak ve sürekli aynı şekilde yapılması doğrultusunda düzenlemişlerdir. Ö. L. Barkan, a.g.e., 160-161.

⁶² L. André, a.g.e., 64., H. Heaton, a.g.e., 201. ve Ö. L. Barkan, a.g.e., 164.

⁶³ Bu grupları kısaca tanımlayacak olursak; ustaların, üretim işinde kullanılan araçların, hammaddelerin sahibi olduğu, atölyenin şefi ve küçük bir girişimci olarak tüm sanayi üretiminde en önemli konumda bulunan grup olduğu söylenebilir. Bu konumları dolayısıyla ustalar, üretilen eşya ile eşyanın satışından elde edilen karın sahibiydiler ve ekonomik olarak kendilerine bağlı bulunan kalfalar ve çırakların emeklerinin karşılığı olan ücretleri öderlerdi. Kalfalar, çıraklık aşamasını

çalışanlarının üzerindeki düzenleme ve kontrol yetkisi bahsinde kısmen değinildiğinden, burada ayrıntılara girilmeyecektir.⁶⁴ Konumuz açısından, loncaların hiyerarşik yapıdaki örgütlenmelerinin önemi, bir iş kolundaki usta ya da çırak sayısının sınırlı tutulması politikasının da gösterdiği gibi, rekabeti önleyerek, ekonomik durağanlığı sağlaması, belli bir meslekte çalışanların sayısını kısıtlayarak mesleki çıkarları ve loncanın tekelci ayrıcalıklarını korumasıdır.

Önceki sayfalarda işlevleri, özellikleri ve yetkileri belirtilen loncalar, var oldukları dönemin kent yaşamında mal sahibi olabilen, vakıf kurabilen ve yöneten, dava açabilen, sözleşme yapabilen, mesleğe ait bir takım cezaları verebilen, çeşitli hak ve resimleri tahsil etmek yetkisiyle belli bir bütçeye, arma, bayrak ve mühür gibi yönetsel yargısal özerklik göstergelerine sahip olabilen hukuki kişilikleri kabul edilmiş olan örgütlerdi. Hukuki kişilikleri özerk kent idaresi, derebeyi ya da kral tarafından resmen kabul edilmiş olan loncalar kendi kendini yönetmek ve dışa karşı temsil edilebilmek amacıyla, üyeleri arasından bir idare heyeti ve çeşitli memur ve temsilciler seçerdi. İdare heyetine seçilenler, belediye reisinin ya da derebeyinin temsilcisi önünde törenle yemin ederek, süresi zamana ve mesleğe göre değişmekle beraber genellikle bir yıllığına göreve başlardı. Bu görevlere getirilme seçim yoluyla olduğu gibi, kimi meslek dallarında kura ile ya da derebeyinin ya da lonca üyelerinin ataması ile de gerçekleşmekteydi.⁶⁵ Loncaların idare heyetleri, geçen sayfalarda kısmen değinildiği üzere, kentin yönetimiyle ilgili bir takım yönetsel işlere baktığı gibi, esasen mesleki alana yönelik olarak çıraklık sözleşmeleri, ustalığa

geçirmiş kimselerdi, ancak kendi başlarına bağımsız bir işyeri açarak usta olmak olanağını elde edememiş ücretli işçilerdi. Çıraklar ise mesleğin en alt basamağında yer alan, ustaların yanında o işi öğrenmekle meşgul olan çalışanlardı. Ö. L. Barkan, a.g.e.,147.

⁶⁴ Ustalık, kalfalık ve çıraklık konuları, bunların özellikleri, çıraklık ve kalfalık süreci, ustalığa yükselme kriterleri v.s. hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, L. André, a.g.e., 63-64., H. Heaton, a.g.e., 200-201., Ö. L. Barkan, a.g.e., 147-156., E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 41. ve Smith, a.g.e., 105.

⁶⁵ Ö. L. Barkan, a.g.e., 157-158.

geçiş, ürünlerin üretim süreci ve kurallara uyulması gibi konularda düzenleme, denetim ve cezalandırma işlerini yerine getirmekteydi. Mesleki çıkarları korumaya ve ortak işleri yürütmeye yönelik bu yönetsel yapılanma, hem esnaf loncalarında, hem de tüccar birlikleri veya loncalarında benzer biçimde görülmektedir.

c) Loncaların Düşüşü

Özellikle Ortaçağ'ın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazandığını belirttiğimiz loncalar, varlıklarını ve etkilerini Ortaçağ'ın sonlarında ve hatta Ortaçağ sonrası yüzyıllarda da sürdürmüşlerdir. Kent yönetimindeki etkinlikleri, devletten aldıkları destek ve çeşitli ekonomik faktörler, loncaların ayakta kalmalarına yardımcı olmuştur. Ekonomik açıdan, Ortaçağ bittikten sonra da uzun zaman boyunca birçok üretici ve tüccar için yerel kentsel pazar ulaşılabilen tek olanak olarak kalmaya devam etmiştir. Yani üretim ve dağıtım sürecinde işletmenin karakter ve örgütü değişmediği sürece, loncalar uzun yüzyıllar boyunca duruma hâkim olmuşlar ve ayrıcalıklarını korumuşlardır.⁶⁶ Ancak bu durum kapitalist üretim ilişkilerinin başat olmadığı kapitalizm öncesi dönemler için geçerli olmuştur. Kapitalist ekonomi kuralları ortaya çıkarak, yavaş yavaş kendini dayattığında ve toplumu dönüştürmeye başladığında, loncalar da giderek yıkılmaya yüz tutmuşlardır.

Burjuvazinin giderek güçlenmesi beraberinde ekonomik alandaki değişimleri de getirmiştir. Yükselen burjuvazi üretim biçimini değiştirmeye başlamıştır. Tüccarlar giderek daha da zenginleşmeye, bu zenginlikleri de küçük burjuva kentlerin sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Artık tüccarlara dar sokaklardaki eski ticarethaneler yetmemektedir. Tüccarlar kendilerini layık oldukları şekilde temsil

⁶⁶ H. Heaton, a.g.e.,203-204.

edecek daha güzel ticarethaneler yapmak, eskilerini yıkıp yeni ticari saraylar kurmak istiyorlardı. Avrupalı tüccarlar giderek daha yoğun biçimde deniz aşırı bölgelere girmeye başlamış, deniz yolu sistemine ek olarak daha uygun taşıma olanakları için gittikçe iyileşen yol ağları yapılmış, üretim süreci yavaş yavaş fabrikalaşmaya başlamıştır. Fabrikasyon önce tekstil sanayinde kendini göstermiş, sonrasında eski saat sanayii üzerinden makine üretimi önem kazanmıştır. Buhar gücü keşfedilmiş ve 18. yüzyılın sonunda fabrikasyon için teknik olarak kullanılabilir hale getirilmiştir.⁶⁷ Buhar makinelerinin sanayi alanında kullanılmaya başlamasıyla beraber açılmış olan yatırım alanının kapsamı ve zenginliği, daha öncekilere oranla karşılaştırılmayacak ölçüde genişlemiştir. Bu ekonomik alandaki gelişmenin toplumsal alandaki değişimlere de etkisi büyük olmuştur. Böylece zanaatkârların küçük üretimine dayalı eski üretim biçimi, varlığını sürdürme konusunda dirense de, yok olmaya ya da en azından zayıflamaya mahkûm olmuştur. Sanayi devrimine kadar geçim kaynakları küçük çaplı üretim olan küçük üreticiler, fabrika proletaryası saflarına katılmak zorunda kalarak, bu sınıfın saflarını kabartmışlardır. Artık bir üretim birimini kurmak için gereken ilk sermayenin büyüklüğünden dolayı alt sınıflardan üst sınıflara geçiş zorlaşmış, çalıştıran sınıflarla çalışan sınıflar, mülk sahibi sınıflarla mülksüzler arasındaki uçurum iyiden aşılmaz hale gelmiştir.⁶⁸

Sınırları, bir kentin sınırları ile kısıtlı olan loncalar, büyük ölçekli sanayi ağırlığını koyduktan sonra etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Çünkü büyük sanayi yapısı itibariyle, kent yönetiminin sınırlarını aşmaktadır. Büyük sanayide, merkezin

⁶⁷ U. I. Hof, *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1995, 60-62.

⁶⁸ M. Dobb, a.g.e., 246. Sayıları giderek kabaran işçi sınıfı, kendi haklarını savunmak amacıyla kendi örgütlenmesini gerçekleştirmeye girişmiştir. Örneğin İngiltere'de işçi sendikası, bazen sistematik olmasa da etkili olan dönemsel 'ayaklanma yoluyla toplu pazarlık' biçiminde, bazen de o iş kolunda iş aramak için boş boş dolaşan işsiz üyelerine yardım yapılması için kurduğu gevşek ülke içi bağlantılarıyla, 18. yüzyılda vardı. E. J. Hobsbawm, *Sanayi ve İmparatorluk*, Çev. A. Ersoy, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003, 82-83.

kentte bulunması zorunlu değildir. Sanayi ülkenin herhangi bir yerinde, kırdan ya da şehirde, kalabalık nüfusun dışında, hammaddeyi en ucuz biçimde sağlayabileceği ve en uzak noktalara kadar kolaylıkla gelişebileceği bir yerde kurulabilir.⁶⁹ Ayrıca sanayi sektörü, her yerden müşteri bulabilir ve etkinlik alanı da belli bir alan ile sınırlı değildir. Kısacası loncalar sıkı sıkıya yerleşim birimlerine bağlı iken, büyük sanayi buralardan bağımsız olarak faaliyet göstermektedir ve bu nedenle loncaların büyük sanayiye düzen vermesi olanaksızdır.⁷⁰ Doğal olarak eski üretim biçimini temsil eden loncalar ile yeni kapitalist üretim biçimini temsil eden büyük sanayi arasında çatışmanın olması kaçınılmazdır.

18. yüzyıla gelindiğinde, lonca düzeninin kuralları faydalı olmaktan çok, kısıtlayıcı bir hal almıştır. 18. yüzyılla birlikte, loncaların kente egemen olduğu ve ilerici kurumlar olduğu dönemler artık gerilerde kalmıştır. Loncalar 18. yüzyılda hâlâ varlıklarını korumaktaydılar, ancak genellikle sadece zanaatların eski ayrıcalıklarının ürkekçe korunmasını amaçlamaktaydılar. Artık loncalar, taşraya karşı kentlerin konumunu korumaya ve köylerde bağımsız zanaatların gelişmesini engellemeye çalışmaktaydılar.⁷¹ Loncaların girişim serbestliğini ve rekabeti engelleyici yapıları ve yaklaşımları, burjuvazinin artık bu ilkelere dayalı kapitalist ekonomi modeliyle uyuşmamaktaydı. Burjuvazinin kendi istediği ve dayattığı yeni üretim biçimi içerisinde loncalar ve loncalara dayalı ekonomik sistem, modası geçmiş eski döneme ait kurumlar olarak görülmekteydi. Loncaların eski döneme ait kurumlar olduğu düşüncesinin yanı sıra, onları gözden düşüren bir diğer faktör de, lonca sistemiyle

⁶⁹ André Fransa'da 19. yüzyılda madeni eşya sanayinin gelişimini anlatırken, bu sanayin maden kaynaklarının bulunduğu alanlarda toplanmaya başladığını, böylece aslında küçük birer kasaba olan yerlerin sonrasında büyük sanayi kentine dönüştüğüne değinmektedir. André, a.g.e., 151.

⁷⁰ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 63-64.

⁷¹ U. I. Hof, a.g.e., 62.

birlikte düşünölen “iktisadi faaliyeti düzen altına almak fikrinin umumiyetle doğurduğu antipati”⁷²idi.

1789 Fransız İhtilali ile birlikte burjuvazi, ekonomik alandaki zaferini siyasi zaferle taçlandırmıştır. Artık burjuvazi, teknik ilerleme ve serbest girişim zihniyetiyle, sosyal ve ekonomik ilerlemeyi engelleyecek engelleri ortadan kaldırarak, bireye tüm imkânlarını kullanabileceği bir ortam hazırlamayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda bireyin iş ve üretim alanlarındaki faaliyetlerini kısıtlayan korporasyon sistemine, yani lonca örgütlenmesine son verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Mart 1791’de, Fransız Milli Meclisi ticaret ve çalışmanın serbest olduğunu ilan etmiş ve böylece çalışma hayatını ve ticareti loncaların tekeline kurtarmıştır. Böylece her birey istediği meslek, zanaat ve hizmeti serbestçe yapabilme hakkını elde etmiştir. Böylece burjuvazinin zaferini ilan etmiş olduğu 1789 İhtilalinin ardından, Fransa’da korporatif yapının yıkıldığı gözlenmektedir. Artık bireyci bir görüşten hareket eden, eşitlik ve özgürlük ilkeleri üzerine kurulan bir toplum düzeninde bireylerin sosyal durumları ve meslekleri göz önünde tutularak yapılacak ayrımlara yer verilmemiştir.⁷³

2. KAPİTALİST KORPORATİZM

a) Klasik Korporatizm

Kapitalizmin başat üretim biçimi haline gelmesi ve hâkim olduğu toplumları belirgin biçimde dönüştürmesiyle; Moore’un özellikle İngiltere örneğinde belirttiği gibi, bireylerin zenginliklerini artırmaları için özel mülkiyeti hiçbir kısıtlamaya bağlı

⁷² E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 50.

⁷³ A. Göze, *Korporatif Devlet*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968, 18 ve 37.sayfa dipnotları.

olmaksızın kullanmaları ve pazar mekanizması aracılığıyla, sürekli olarak tüm toplumun zenginliğinin ve mutluluğunun artmasının sağlanabileceği yönündeki görüş yaygınlaşmıştır. Ekonomik ve toplumsal yapının kapitalist üretim biçimine, siyasal alanın ise parlamenter demokrasi ilkesine göre şekillenmesi; kendinden önceki üretim biçiminin ekonomik alandaki kişisel kar sağlama amacından çok kullanma amacına yönelik üretim yapılması ilkesini ve siyasal alanda da tanrı tarafından desteklenen otorite ilkesini yenilgiye uğratmıştır.⁷⁴ 19. yüzyıla gelindiğinde, sanayinin ve toplumsal ilişkilerin yapısı, üretimin hacmi ve ticari ilişkilerin kapsamı ve çeşitliliği gibi parametrelerde ekonominin değişim temposu önceki yüzyıllarla karşılaştırıldığında gerçekten olağanüstü olmuştur.⁷⁵ Ürettiği tüm köklü değişimlerle beraber kapitalist üretim biçimi yeni bir takım toplumsal sorunların ortaya çıkmasına yol açmış, bu doğrultuda kapitalizmin siyasi-ahlaki toplumsal felsefesi olan liberalizme yönelik çeşitli tepkiler belirlemiştir.

1- Korporatist Düşünce

19. yüzyılda liberal dünya görüşüne karşı tepkiler üç ana görüş etrafında toplanmıştı. Bunlar Marksizm, karşı devrimcilik ve muhafazakârlıktı (ki Kansu'nun belirtmiş olduğu bu üç ana görüşe anarşizmin de eklenmesi gerekmektedir). Var olan düzene en köklü, tutarlı ve bilimsel eleştirinin Marksizm tarafından getirildiği belirtilmelidir. Marksizm, kapitalist üretiminin beraberinde getirdiği kapitalist toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi ve aşılması yönündeki iddiasıyla mevcut düzene

⁷⁴ B. Moore, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Çev. Ş. Tekeli - A. Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, 48.

⁷⁵ Söz konusu dönüşümler “ ... insanların toplum konusundaki düşüncelerini, kuşaktan kuşağa insanların doğuştan kendilerine tahsis olunmuş olan toplumsal konumda kalmaya mahkum olduğu ve geleneklerden sapmanın doğaya aykırı olduğu yolundaki oldukça durağan bir anlayıştan ilerlemenin bir yaşam yasası haline geldiği ve sürekli gelişmenin sağlıklı bir toplumun olağan durumu olduğu yolundaki anlayışa, radikal bir biçimde değiştirdi”. M. Dobb, a.g.e., 232.

alternatif en ciddi muhalefet odağı olarak kitleleri etrafında toplayabilmiştir. 19. yüzyılın başlarında karşı devrimci düşünce olarak adlandırılan düşünce akımı ise, yüzyılın sonuna doğru hem etkinliğini, hem de inanılrlığını kaybetmeye başlamıştır. Karşı devrimci düşüncenin inanılrlığını kaybetmesinin altında, liberalizmin dönüştürmüş olduğu yeni dünyayı kavrayamaması yatmaktadır. Örneğin var olan düzeni çözümleyerek, liberal dünya görüşünü ve bunun çelişkilerini, liberalizmi dönüştürerek aşmaya çalışan Marksizm karşısında yer alan karşı devrimci düşünce, artık dönüşmüş olan yeni düzeni kavramayı reddettiği için etkinliğini yitirmiştir. Üçüncü muhalif akım olan muhafazakârlık ise, liberalizmden oldukça etkilenmiştir ve artık geçmişe dönüşü değil, zaten dönüşmüş olanın daha fazla değişmesine izin vermeksizin var olan düzeni korumayı savunmuştur. Böylece kapitalist olarak adlandırdığımız korporatizm Avrupa’da 19. yüzyılın ortalarından itibaren, var olan düzene köklü bir eleştiri getirme olasılığı ortadan kalkan muhafazakâr düşüncenin bir kolu olarak gelişmiş ve I. Dünya Savaşı sonrasında kayda değer bir siyasi etkinliğe ulaşmıştır.⁷⁶

Korporarist düşüncenin içerisinde yeşerdiği muhafazakâr düşüncenin, başat kapitalist üretim biçimi ve liberal düşünceye yönelttiği eleştiriler nelerdi? Öncelikle muhafazakârlar kapitalist sistemle beraber ortaya çıkan bireyselleşme olgusuna tepki duymaktaydılar. Bireyselleşme olgusu nedeniyle, artık insanlar bir başkasına karşı sorumluluk hissetmiyor, herkes kendi çıkarını ön planda tutuyor, bireysel çıkar doğrultusunda eskiden olmadığı kadar hareketli bir yaşam topluma hâkim oluyordu. Bireyselleşme olgusuna paralel olarak 19. yüzyıl Avrupa’sında “toplumsal sorun” olarak adlandırılan, kitlesel bir işçi sınıfının ortaya çıkışı da muhafazakârları tedirgin

⁷⁶ A. Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, 253.

etmekteydi. Gerçekten de feodal yükümlülüklerin gevşemesi ya da ortadan kalkmasıyla, insanlar özgürleşmişler ve kırsal ekonomide geçimlerini sağlayamayan kitleler, fabrikaların bulunduğu sanayi bölgelerine göç etmeye başlamışlardı. Ucuz iş gücü ile beslenmekte olan fabrikaların sayıları da, ölçekleri de süreç içerisinde her geçen gün daha da büyümekte, böylece “işçi sınıfı” olarak adlandırılan yeni bir sınıf ortaya çıkmaktaydı. Ortaya çıkan bu yeni sınıf muhafazakârları rahatsız etmekteydi; çünkü işçi sınıfı, köylülerden farklı olarak, patronlarına sadece bir iş sözleşmesi ile bağlı olduklarından, patronları tarafından kolayca denetlenememekteydi. Ayrıca, kapitalistleşme süreci ile birlikte, muhafazakârları rahatsız eden bir başka gelişim de, mülklü ve mülksüz sınıflar arasındaki uçurumun giderek derinleşmesiydi.⁷⁷

Kapitalizmin beraberinde getirdiği köklü toplumsal dönüşümler karşısında rahatsız olan ve kapitalist sisteme karşı eleştirilerini yönelten muhafazakârlar, alternatif olarak hangi çözümü önermekteydiler? Kapitalist sistemdeki bireyselleşme ve bireyler arası gelir dengesinin aşırı bozulması, muhafazakâr düşünceye göre toplumsal dokuyu olağanüstü bozmaktaydı. Muhafazakârların aşırı bir kolu açısından mülklü ve mülksüz sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesi, kapitalizmin lanetlenmesi ve terk edilmesini gerektiriyordu. Eğer yok edilemiyorsa en azından denetlemesi, kutuplaşmayı derinleştiren gelişmelerin önünün tıkanması gerekiyordu. Kapitalist toplumsal düzenin tersine, insanların bireyselleşmesine olanak verilmeyen, toplumun çok daha sıkı biçimde denetim altında tutulduğu, toplumun değişik sınıfları arasındaki ilişkilerin ekonomik alan dışındaki alanları da düzenlediği bir toplumsal düzen olan “eski düzen”, cemaat şeklinde örgütlenmişti. Geleneksel otoriter ilişkilerin hâkim olduğu eski düzenin toplumsal yapısında, sosyal hareketlilik

⁷⁷ A. Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, a.g.m., 255.

oldukça kısıtlı olduğundan, muhafazakârların önemini vurguladıkları istikrar sağlanmaktaydı. Böylece, muhafazakârlar açısından sınıflar arasındaki hiyerarşik yapının korunması anlamına gelen istikrar ortamında, alt sınıfların üst sınıflara duyacakları saygı zedelenmiyor, toplumdaki dini kuralların belirlediği ahlak anlayışı sorgulanmıyordu. Dolayısıyla muhafazakârlara göre toplumsal istikrarın sağlanması için cemaat yapısının tercih edilmesi gerekmekteydi. İstenilen cemaat yapısının sağlanması için ise, kapitalist toplumsal yapı öncesinin lonca türü örgütlenmesi geçerli kılınmalıydı. Eski düzenin ihyası olarak adlandırılabilen bu çözümde, loncaların ekonomik olarak güçlendirilmesinin ve loncalara siyasal sistemde önemli roller yüklenmesinin savunulması en belirgin özellikti. Kapitalist üretim biçimi öncesinin kurumları olan loncalar, durağan bir ekonominin ve kontrollü bir üretimin temel mekanizmalarıydı. Kapitalist üretim tekniklerine ters bir yöntemle çalışan loncalar, ustalık-çıraklık ilişkilerini ve hiyerarşik düzeni, istihdamı, üretimi, işçilik ücretlerini ve satış fiyatını denetim altında tutarak, muhafazakârların istedikleri durağanlığı sağlıyorlardı.⁷⁸ Kapitalist üretim tarzının başat olmasıyla ve burjuvazinin iktidara geçerek zaferini ilan etmesiyle tarih sahnesinden çıkarılan loncalar; zamanla kapitalist üretim tarzının toplumsal yaşamda ürettiği çalkantılar karşısında, bireyselleşmeye, kontrol edilemeyen yeni bir sınıfın ortaya çıkışına ve sınıflar arası gelir uçurumunun iyiden açılmasına tepki duyan muhafazakârlarca, bu sorunların kontrol altına alınması için yeniden tarih sahnesine davet ediliyordu.

Aslında, toplumun organik ve korporatist yapısına vurgu yapan düşünürlere ilkçağlardan itibaren rastlamak olasıydı; ancak 19 ve 20. yüzyılların özelliği, korporatizmin ilk defa bir devlet kuramı olarak işlenmeye başlamasıydı. Önceki

⁷⁸ A. Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, a.g.m., 254- 255.

bölümde değinildiği gibi, yaygın olarak Ortaçağ'dan Fransız İhtilali'ne kadar geçen zaman dilimi boyunca, uygulamada çoğu Avrupa ülkesinin sosyal yapısında mesleki örgütlenme, ya da korporatist bir düzen anlayışı başat olmuştur. Bu dönemler boyunca korporatist örgütlenme biçiminin siyasal sonuçları olmuşsa da, kuramsal açıdan toplumun sosyal dokusunun, korporatist yönü ve söz konusu yapının siyasal düzene etkisi üzerinde durulmamış, siyaset üzerine çözümler yapan düşünürler uygulamada var olan bu durumun kuramını yapmaya gerek duymamışlardır.⁷⁹ Ancak 19. yüzyıldan itibaren kapitalist sistemin toplum içerisinde ürettiği çelişkilerin iyiden ağırlık kazanmasıyla, eski düzene ait örgütlenme biçimi olan mesleki örgütlenme ve buna bağlı olarak mesleki temsil düşüncesine, sistemin istikrarının korunması amacıyla gerek duyulmuş, böylece yeni şartlara uyarlanmış bir korporatist örgütlenme ve siyasal temsil düşüncesi işlenmeye başlanmıştır.

2- Korporatist Düşünürler

Kapitalizmin yoğunlaştığı bir takım Avrupa ülkelerinde; sınıf çatışmalarına karşı toplumun tüm kesimlerinin dayanışmasını, liberalizmin bireysel çıkarı üstün tutan anlayışına karşı meslek ahlakını ve siyasal alanda da mesleki temsili savunan düşünürler korporatist kuramı işlemeye başlamışlardır. Bu çalışmada tüm bu düşünürleri ele almak yerine⁸⁰, aralarında en çok bilinen ikisine, Emile Durkheim ve Léon Duguit'nin görüşlerine kısaca değinilecektir.

⁷⁹ A. Göze, a.g.e., 36-37.

⁸⁰ Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İsviçre, İtalya'da, özellikle korporatizmin siyasal yönü olan mesleki temsil ile ilgili görüşler ileri süren düşünürler ve düşünceleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, A. Göze, a.g.e., 48-70.

a- Emile Durkheim

Ünlü sosyolog Durkheim, merkezileşmiş bir bürokrasiyle ilişkili çok büyük, karmaşık ve yaygın ekonomik yaşamı göz önünde bulundurarak, sanayi devrimi sonrasında uygarlığında mesleki örgütlenmeyi araştırmıştır. Durkheim, ortadoks iktisatçıların yaptığı gibi etkili bir toplumsal düzenleme düşüncesinden tamamen vazgeçmek yerine, toplumsal dayanışmayı sağlayacak yeni bir oluşum olarak mesleki örgütlenmelerin işlevine güvenmeyi tercih etmiştir.⁸¹ Bu doğrultuda Durkheim korporatizmi tüm tarım sonrası toplumlar için zorunlu bütünleştirici bir unsur olarak değerlendirmiş ve demokratik nitelikli korporatizmin modern, karmaşık toplumlara uygun bir toplumsal düzen ilkesi olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁸²

Durkheim'a göre, eski düzene ait olan loncalar, sanayileşme süreciyle beraber, toplumsal değişime ayak uyduramayarak, hayatın dışına itilmişlerdir. Birer disiplin, düzenleme ve kontrol örgütü olan loncaların, sanayileşmeye uyum sağlayamayarak etkinliklerini yitirmeleri, ekonomide her türlü disiplinin ve kontrolün gereksiz olduğu anlamına gelmemektedir. Loncaların etkinliğini ve kontrolünü yitirdiği bir ortamda, ilk zamanlar için büyük sanayi kontrol ve kayıt altında tutulabilmiştir. Eskiden şehirlerde zanaat ustaları için loncaların oynadığı rolü, büyük sanayin kurulma dönemlerinde doğrudan doğruya devlet oynamaya başlamıştır. Ancak devletin bu alan üzerindeki kontrolü, fabrikaların sayısının az olduğu ve çok gelişmemiş olduğu dönemler için geçerli olmuştur. Sonrasında karmaşık etkinliklerden oluşan ekonomik yaşamın yararlı bir şekilde işleminin devlet tarafından tek başına düzenlenemeyeceği ve kontrol edilemeyeceği ortaya

⁸¹ J. E. S. Hayward, "Solidarist Syndicalism: Durkheim and Duguit I", *The Sociological Review*, Vol. 8, No. 1, (July 1960), 32.

⁸² F. Hearn, "Durkheim's Political Sociology: Corporatism, State Autonomy, and Democracy" *Social Research*, Vol. 52, No. 1, (Spring 1985), 164.

çıkıştır. Durkheim karmaşıklaşmış ve kontrolden çıkmış ekonomik yaşamın düzenlenmesi ve kontrol altına alınması için yeniden lonca sisteminin getirilmesini önermektedir. Ama eskisinden farklı bir biçimde... Mademki sanayileşme yerel düzeyden çıkarak kendisine milli bir karakter vermiştir, öyleyse loncaların da aynı biçimde değişmesi ve yerel bir kurum olmaktan çıkarak milli bir kurum haline gelmesi gerekmektedir. Kısaca loncalar nitelik değiştirmeli, yutulmaksızın devlete yaklaşmalı, görece dar ve ikincil bir konumda kalarak millileşmelidirler.⁸³ Anlaşılacağı üzere Durkheim, kapitalizm öncesi loncalardan daha farklı yapıda, değişmiş ve çağın şartlarına uyum sağlayabilen loncalar önermektedir. Büyük sanayiye uygun olan milli loncalar, Ortaçağ'ın değişime direnen loncalarından farklı olarak genişlikleri ve karmaşık yapıları dolayısıyla, durağanlık içerisinde kalma tehlikesinden korunacaktır. Milli loncaların yapısına çok çeşitli unsurlar gireceğinden, büyük ve geniş gruplarda sürekli ve sonsuz değişiklikler olacağından loncalar asla durağanlık içinde olmayacaklardır.⁸⁴

Durkheim oluşturulmasını önerdiği milli loncaların nasıl örgütlenmesi gerektiğini de belirtmektedir. Toplumsal iş bölümünde her bir temel meslek bir milli lonca, yani korporasyon oluşturabilir ve söz konusu meslekle uğraşan herkes bu milli loncanın, korporasyonun üyesi olur.⁸⁵ Ona göre, ülkenin her tarafındaki çeşitli sanayi kolları, birbirlerine benzeyiş ya da yakınlıklarına göre belli ve açık kategoriler halinde toplanabilirler. Böylece oluşan grupların başına seçilerek getirilmiş küçük parlamentoya benzeyen bir yönetim meclisi gelebilir. Bu meclis, belli bir yetki ile mesleği ilgilendiren konuları, örneğin işverenler ile işçiler arasındaki ilişkileri, çalışma şartlarını, ücretleri, rakipler arasındaki ilişkileri v.b. düzenlemek ve kontrol

⁸³ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 64-66.

⁸⁴ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 69-70.

⁸⁵ F. Hearn, a.g.e., 166.

etmek yetkisine sahip olabilir. Böylece o mesleğin genel yönetimi için oluşturulan meclisin kurulmasıyla, diğer ikincil ve yerel organların kendi kontrol ve yönetimleri ortadan kalkmış olmayacaktır. Belirlenecek genel kurallar, yerel özellik gösteren sanayi odaları aracılığıyla ülkenin çeşitli yerlerindeki çeşitli ihtiyaçlara uydurulabilecektir. Böylece ekonomik yaşam çeşitliliğinden bir şey kaybetmeksizin, bir vücudun parçaları gibi düzene girecektir.⁸⁶

Durkheim için önemli olan nokta, ulusal çapta mesleki örgütlenmenin, yani milli loncaların kurulmasıdır. Kurulacak olan milli loncaların bir takım özellikleri ikincil plandadır. İkincil önemde olmasına rağmen, Durkheim milli loncaların bu özelliklerine kısmen de olsa değinmiştir. Buna göre milli loncaların başlıca üç özelliği bulunmaktadır. Milli loncalar 1- Zorunlu, 2- işçi ve işverenin içerisinde bir arada bulunacağı, 3- devlete bağlı örgütler olacaktır. Durkheim'a göre, bir kolektif güç kurulduğunda yalnız kalanları kendisine çeker ve grup dışındakiler yaşayamaz olurlar. Dolayısıyla lonca düzeni kurulduğunda yalnız ve ayrı kalmak bireyler için bir zaaf oluşturacağından, bireyler hiç zorlanmadan lonca teşkilatına bağlanacaktır. Dolayısıyla Durkheim'a göre, loncaya girişin zorunlu hale getirilmesinden endişe duyulması anlaşılır bir şey değildir. Ayrıca Durkheim, işçi ve işverenlerin her ikisinin de loncanın genel yönetimine bakacak mecliste temsil edilmelerinin bir zorunluluk olduğunu açıkça dile getirmektedir. Ancak çıkarları birbirlerine zıt olan bu iki sınıfın, temsilcilerini ayrı ayrı seçip seçmeyeceği, temsilciler meclisinin ayrı iki grup halinde oluşup oluşmayacağı tartışma konusudur. Son olarak da, Durkheim

⁸⁶ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 66-67. Durkheim siyasal alanda temsil söz konusu olduğunda, korporatist temsilin çeşitli avantajlara sahip olduğunu savunmaktadır. Milli loncalar ya da korporasyonlara dayanan mesleki örgütleri birey ve devlet arasında aracı kurumlar olarak değerlendiren Durkheim, korporatif temsil ile bireyin devletin baskısından, devletin de bireyin bilgisizlik ve bencilliğinden korunabileceğini düşünmektedir. J. E. S. Hayward, "Solidarist Syndicalism: Durkheim and Duguit I", a.g.m., 32.

bütün lonca örgütünün merkezi yönetime, yani devlete açık biçimde bağlanması gerektiğinden bahsetmektedir.⁸⁷ Ayrıca Durkheim, kurulmasını önerdiği milli loncaların üç özelliğinin yanı sıra, gelecekte onlara yüklenebilecek olan işlevler üzerinde de durmaktadır.⁸⁸

Durkheim, sadece ekonomik yaşamın milli loncalar tarafından düzenlenmesini değil, aynı zamanda meslek ahlakı olarak adlandırdığı ahlaki kurallarca da düzenlenmesi gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Meslek ahlakının, liberal düşüncenin temel unsurlarından olan bireysel çıkarların gerçekleştirilmesi ve rekabetin sağlanmasının sonucu olan anarşik ve çatışmacı bir ekonomik sisteme karşı ileri sürüldüğü ortadadır.

Durkheim, toplum hayatının bütününe etkileyen, sanayiye dayalı sosyo-ekonomik yapının kendine özgü bir ahlaktan bağımsız olamayacağını belirtmektedir. Aksi takdirde ortaya anarşi çıkar. Anarşik bir ortamda var olan ekonomik güçlerin nerede duracakları belli değildir. Bu kuvvetler, birbirlerinin alanlarına saldırabilir, birbirlerini yok etmek için çarpışabilirler. Böylece kuvvetliler zayıfları ezebilir ya da boyunduruk altına alabilirler, ancak bu durum da istikrarsız bir durumdur. Ekonomideki bu anarşik rekabeti, kendisine bağlanması gereken bir ideal gibi göstermek, hatta bu durumu mevcut halinden daha iyi gerçekleştirmeyi önermek, sağlıklı bir durumu olması gerekenmiş gibi göstermek demektir.⁸⁹ Aslında Durkheim'ın betimlediği kapitalist ekonomi ve onun liberal anlayışı belli bir ahlak anlayışından bağımsız değildir. Ancak bireysel çıkarların peşinden koşulmasını

⁸⁷ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 70-71.

⁸⁸ Bunlardan ilki çalışma yaşamına yönelik işlevlerdir: iş sözleşmeleri, ücret dağıtımı, işyerlerinin sağlığı, çocuklar ve kadınların çalışmasına ilişkin her türlü işler, v.b. o dönem için devletin doğrudan el atmayacağı bütün bu konuların yönetsel kısımlarıyla ilgilenmek. İkincisi sosyal güvenlik ve yardıma yönelik işlevlerdir: emekli sandıkları, yardım sandıkları v.b. sosyal yardım işleriyle ilgilenmek. Üçüncüsü de, iş yaşamının hukuki boyutuna yönelik işlevlerdir: yani iş anlaşmazlıklarının çözümlenmesi, kuralların konulması. E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 72-73.

⁸⁹ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 20-21.

meşru kabul eden ve rekabetin sonuçta yarar sağlayacağını varsayan liberalizmin ahlak anlayışı, muhafazakârların sorun ettiği anarşik ekonomik yapının yol açacağı yıkımları, çatışmaları engellemekte yetersiz kalmaktadır.

Durkheim'a göre yürürlükteki meslek ahlakının vicdan üzerindeki etkisi oldukça kısıtlıdır ve zaten bu ahlak anlayışı da oldukça az şeyi kapsadığından, varlığı ile yokluğu arasında pek bir fark bulunmamaktadır. Çeşitli mesleklerin ahlak adına içerdikleri kurallar, örneğin, işçi ve hizmetlilerin işverenlerine karşı bağlılık duymaları, işverenin ekonomik hâkimiyetini ılımlı ve insafli bir şekilde kullanması, hileli ve ahlaka aykırı rekabetin olumsuzlanması gibi genel düşüncelerden oluşmaktadır.⁹⁰ Bu genel ahlak anlayışı da, yaptırımları da olan görev anlayışının ya da Durkheim'ın vurguladığı türde bir meslek ahlakının yerini tutmamaktadır.

Durkheim, ekonomik çıkarların başıboş, her türlü bağdan kopmuş olmasının genel ahlakı zayıflattığını belirtmektedir. Gerek işverenler, gerekse de çalışanlar mesleklerini yaparlarken, kendilerinin üzerinde, egoizmlerini dizginleyecek, hiçbir kuvvet tanımamakta, hiçbir ahlak disiplinine bağlı olmamaktadırlar. Var olan anlayış çerçevesinde, içinde bulunulan meslekte, bireyler kendi çıkarlarından başka çıkarları önemsememekte, çıkar gütmeksizin kendisini unutmamanın, fedakârlığın zevkini tadamamaktadırlar. Öyleyse ekonomik yaşamın düzenlenmesi, ahlaki bir biçime sokulması, çatışma ve anarşinin sona ermesi, böylece de bireylerin bir ahlak boşluğu içinde yaşamaktan kurtulması önem taşımaktadır. Bu nedenle, çalışanların her birine haklarını ve görevlerini genel ve belirsiz bir biçimde değil, özel ve belirli bir biçimde ortaya koyan kuralların varlık kazanması gerekmektedir. Ancak bu kurallar da kendiliğinden varlık kazanamazlar. Söz konusu ahlak kuralları, onu uygulayacak

⁹⁰ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 18-19.

olan grubun eseridir.⁹¹ İşte bu noktada Durkheim, ekonomik yaşamı düzenlemek için önerdiği loncaları yeniden devreye sokmaktadır. O'na göre lonca sistemi sadece ekonomik nedenlerden dolayı değil, ahlaki zorunluluklardan dolayı da vazgeçilmez olmaktadır. Çünkü ekonomik hayata, ancak lonca sistemi sayesinde ahlaki bir nitelik verilebilir.⁹²

b- Léon Duguit

19. yüzyılın sonlarına doğru, korporatif çözümler öneren bir başka düşünür de, Fransız kamu hukukçusu Léon Duguit'dir. Sınıf savaşımını şiddetle reddeden Léon Duguit, siyasal alanda mesleki temsil sistemini savunmuş, sosyal alanda toplumsal dayanışmanın gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiş ve hukuki alanda da bireysel özgürlükleri temel alan liberal anlayışın sübjektif hukuk yaklaşımına karşı görev anlayışını ön plana çıkarmıştır.

Duguit, Fransız İhtilali'nin eski sosyal grupları ortadan kaldırarak ve millet egemenliği ve bireylerin eşitliğini ilan ederek "sosyal dağıtma" denebilecek bir durum yarattığını söylemektedir. Böylece tüm bireyler eşit, ancak birbirinden ayrılmış olarak güçlü devlet iktidarıyla karşı karşıya bırakılarak, bireyler arasında çıkarlarına ve eğilimlerine göre gruplaşma olanağı ortadan kaldırılmıştır. Bu nedenle 19. yüzyıl boyunca bireyler, eğilim, ihtiyaç ve mesleklerindeki benzerliğe göre dernekleşme çabası içerisinde olmuşlardır. 20. yüzyılda meslekleri, çıkarları aynı olan bireyler birbirlerine yaklaşıp dernekler ve korporasyonlar kurmuşlardır. Bu yeni ortamda, çeşitli sınıfların örgütlenmiş mesleki organları, siyasi bir güç odağı

⁹¹ E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 23-24.

⁹² E. Durkheim, *Meslek Ahlakı*, a.g.e., 52-53. Durkheim, farklı mesleklerde bir meslek ahlakı ve kanun oluşturulması için, belirlenmiş ve düzenlenmiş bir grup olarak, kamu kuruluşu niteliğinde korporasyonların, yani milli loncaların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. E. Durkheim, *The Division of Labor in Society*, Trans. G. Simpson, New York, The Free Press, 1966, 7.

olarak ortaya çıkararak, çoğunluğun kuvveti karşısında varlık gösterebileceklerdir.⁹³ Gerçekten de Duguit 20. yüzyılın başlarında, gelecekte devlet örgütüne mesleki örgütlerin, özellikle de sendikaların hâkim olacağını belirterek, meclislerde meslek örgütlerinin ve meslek çıkarlarının temsil edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁹⁴ Duguit'nin zihninde canlandırdığı siyasal kurumlardaki temel değişiklik, tüm toplumsal sınıfların mesleki temsilidir. Duguit'ye göre genel oy hakkı ile seçilen meclisin yanında, ikinci bir meclis, toplumsal dayanışmayı sağlayan organik toplumsal grupları temsil edebilirdi.⁹⁵

Anlaşılacağı üzere Duguit'in mesleki temsil yönündeki görüşleri, siyasal temsili, yani partilerin temsil edildiği meclisleri ortadan kaldırmamaktadır. Duguit partilerin temsil edildiği meclislerin yanında, meslek örgütlerinin, özellikle de sendikaların temsil edilecekleri ikinci bir meclisin kurulması gerektiğini ileri sürmektedir.⁹⁶ Böylece Duguit'ye göre iki farklı esasa göre oluşturulan meclislerin her biri, farklı biçimde dayanışmayı sağlayabilirdi. Siyasal temsilin gerçekleştirildiği Milletvekilleri Meclisi, genel oy hakkına ve tüm insanların temelde eşit olmasına dayanmakta ve bu doğrultuda “benzerlik” aracılığıyla dayanışmayı sağlamaktadır. Korporatif temsilin gerçekleştiği Mesleki Senato ise, temelde tüm insanların farklı olmasından hareketle, sanayiye bağlı seçim bölgeleri ve birden fazla oylamaya dayanmakta ve bu doğrultuda “uzmanlaşma ya da işlevsel farklılaşma” aracılığıyla dayanışmayı sağlamaktadır.⁹⁷

⁹³ L. Duguit, *Kamu Hukuku Dersleri*, Çev. S. Derbil, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1954, 74.

⁹⁴ A. Göze, a.g.e., 64., L. Duguit, a.g.e., 74.

⁹⁵ J. E. S. Hayward, “Solidarist Syndicalism: Durkheim and Duguit II”, *The Sociological Review*, Vol. 8, No. 2, (December 1960), 196.

⁹⁶ A. Göze, a.g.e., 64., L. Duguit, a.g.e., 74.

⁹⁷ J. E. S. Hayward, “Solidarist Syndicalism: Durkheim and Duguit II”, a.g.m., 196-197.

Siyasal alanda mesleki temsili savunan Duguit, sosyal alanda toplumsal dayanışma fikrini vurgulamaktadır. Duguit'in toplumsal dayanışma düşüncesinde, dayanışmanın sağlanması için devlete, toplumdaki sınıflara ve bireylere görevler yüklenmektedir. Duguit'e göre, toplumsal dayanışma gerçekleştirilip, geliştirilmedikçe bir millet yaşayamaz ve gelişemez. Bu nedenle, devlet yöneticilerinden en gönülsüz vatandaşa kadar, bir milletin bütün üyeleri için toplumsal dayanışmayı sağlamak zorunludur. Yani bu bir görevdir. Toplumsal dayanışma ise kamu hizmetlerinin yerine getirilmesiyle gerçekleştirilir. Dolayısıyla da herkes durumuna ve yeteneğine göre hizmet sunmalıdır. Örneğin, köylü toplumuna karşı el emeğini sunmakla yükümlüdür, yönetici ise elinde bulundurduğu kuvveti genel çıkarların gerektirdiği bütün faaliyetlerin hiç sekteye uğramaksızın yerine getirilmesi için kullanmak zorundadır.⁹⁸ Duguit toplumsal dayanışmanın sağlanması için kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi görevini, devlet ve bireylerin yanı sıra toplumsal sınıflara da yüklemektedir. Bu bağlamda Duguit, kamu hizmeti yapan insanların grev hakkını tanımamakta, kamu hizmetlerini baltalayacak ve toplumsal dayanışmayı sarsacak olan sınıf savaşımını şiddetle reddetmektedir.⁹⁹

Duguit'nin hukuki alandaki görüşleri de liberalizmin bireyciliğine ters düşen, kolektivizme vurgu yapan görüşlerdir. Duguit açısından bir yasanın geçerliliği, onun kaynağına değil hizmet ettiği amaca bağlıdır. Duguit bir yasanın geçerli sayılabilmesinin temel koşulunun toplumsal dayanışmaya hizmet etmesi olduğunu savunmaktadır. Toplumsal dayanışmayı, ister yasama organının çıkardığı kararlarla, ister yargı kararlarıyla, isterse de yönetsel kararlarla çiğneyen devlet hukuka aykırı

⁹⁸ L. Duguit, a.g.e., 74. ve H. J. Laski, "Duguit'nin Devlet Nazariyesi" Çev. H. Şükrü, *Siyasi İlimler Mecmuası*, C. IV, S. 44, (1934), 30.

⁹⁹ H. J. Laski, "Duguit'nin Devlet Nazariyesi", a.g.m., 31.

işler yapmaktadır.¹⁰⁰ Yasanın geçerliliğini toplumsal dayanışma amacına hizmet etmesine bağlayan Duguit, yine toplumun yaşaması için gerekli gördüğü otoritenin de, sübjektif hukuk üzerine kurulamayacağını, bu otoritenin sadece toplum halinde yaşayan insanlara düşen görev üzerine kurulabileceğini söylemiştir. Duguit açısından görev konusu, ya da bir başka deyişle Durkheim'ın da üzerinde önemle durduğu ahlak konusu dünyadaki en önemli şeydir. Gerek yönetenler, gerekse de yönetilenler açısından, sosyal, siyasal, ülke içi veya uluslararası tüm sorunlar ahlak konusuyla ilgisi bulunan konulardır ve eğer herkes görevini yerine getirirse, bütün sorunlar da birden bire çözümlenmiş olur.¹⁰¹

Bireyin haklarından çok görevlerinden bahseden Duguit, liberal anlayışa ters bir yaklaşım içerisindedir ve bireysel haklara bir takım sınırlamalar getirilmesini savunmaktadır.¹⁰² Bireyci doktrini çeşitli noktalardan eleştiren¹⁰³ Duguit, bireysel özgürlüklere çeşitli sınırlamalar getirilmesi gerektiğini ileri sürerken, bu hakların hepten yadsınması gerektiğini savunmamaktadır. O'na göre bireysel özgürlük düşüncesi korunmalıdır, ancak bu bireysel bir hak gibi tasarlanmamalı, topluluğun her üyesince yerine getirilmesi gereken bir görev olarak ele alınmalıdır. Toplumsal yaşamda herkese, bireysel yetenekleri oranında yapacakları işleri gerçekleştirme görevi düşmektedir. Bir insan topluluğunun yaşaması ve gelişmesi için gerekli olan işbölümü dayanışması, herkesin üzerine düşen görevi yerine getirmesiyle olasıdır.

¹⁰⁰ E. M. Burns, *Çağdaş Siyasal Düşünceler (1850 - 1950)*, Çev. A. Şenel, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1984, 122.

¹⁰¹ L. Duguit, a.g.e.,71

¹⁰² Gerçekten de Duguit, son iki yüz yıldır çoğu kişi tarafından her türlü eleştirinin ve itirazın ötesinde dogma olarak kabul görmüş olan bireyci doktrinin yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Duguit, kısaca insanların hukuken hür ve eşit doğduklarını ve yaşadıklarını, insan olmaları nedeniyle, bireylerin doğumları anında, dokunulamaz doğal haklara sahip olduklarını ileri süren bireyci doktrine bir takım sınırlamalar getirilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü bireysel özgürlüklere bir takım sınırlamalar getirilmeden bir topluluk yaşayamaz. L. Duguit, a.g.e.,131-132.

¹⁰³ Birey haklarının toplum öncesinde olmadığı, bireyci doktrinin bireye görev yüklediği, bireyci doktrinin devlete de sosyal görevler yüklediği yönündeki bireyci doktrine yönelik eleştiriler için bakınız, L. Duguit, a.g.e.,133-134.

Herkesin üzerine düşen görevi yerine getirmesine engel oluşturabilecek bireysel özgürlükler, toplumsal dayanışmaya, dolayısıyla da topluma zarar verebileceğinden devlet tarafından kısıtlanabilir.¹⁰⁴ Duguit'nin tasarladığı devlet, sadece gerektiğinde bireysel hakları kısıtlayacak olan görece pasif bir devlet değil, herkesin görevini yerine getirmesiyle oluşacak toplumsal dayanışmayı sağlamak için gerekli tüm koşulları gerçekleştirmekle görevli aktif bir devlettir. Yani liberalizmin benimsediği gece bekçisi devlet yerine, düzenleyici ve denetleyici, müdahaleci bir devlet tasarımı ileri sürülmektedir.

3- Korporatizmin Yükselişi: Ekonomik ve Siyasal Nedenler

Kapitalizmin toplumsal yaşam içerisinde ürettiği çelişkilere ve bu çelişkileri yumuşatma ya da bastırma konusunda yeterli olamayan liberal anlayışa karşı ileri sürülen korporatif çözüm önerileri iki dünya savaşı arası dönemde uygulanma olanağı bulmuştur. Aslında, kapitalist üretim biçimini başat olduğu dönemlerde korporatif bir takım uygulamaların kökleri Birinci Dünya Savaşı'ndan daha öncelere de uzanmaktadır.¹⁰⁵ Ancak iki dünya savaşı arası dönemde, bir başka deyişle “Klasik Korporatizm” dönemi olarak adlandırdığımız dönemde, genellikle faşist sistemlerle özdeşleştirilen, uygulamada devletin baskın olduğu ve derecesine göre otoriter ya da totaliter nitelikler taşıyan korporatizm başat konumda olmuştur. Söz konusu dönemde elbette ki, devletin başat olmadığı ve otoriter ya da totaliter nitelikler taşımayan, çok daha ılımlı korporatif uygulamalar bulunmuştur. Ancak bu

¹⁰⁴ L. Duguit, a.g.e.,134-135.

¹⁰⁵ Makal, bizlerin toplumsal ya da liberal tür içerisinde gördüğü, işçi ve işveren kuruluşları arasındaki korporatif nitelikli uygulamaların tarihinin 19. yüzyılın sonlarına kadar uzandığını belirtmektedir. Buna göre kapitalist korporatizm 19. yüzyıl sonundan (1899) başlayarak, 1970'li yılların sonlarına doğru giderek zayıflayan biçimde uygulanma olanağı bulmuştur. A. Makal, “Korporatizm” a.g.m., 290.

uygulamalar korporatizm olarak adlandırılabilir kadar belirginlik ve istikrar kazanmadığından, iki dünya savaşı arası dönemde faşizm ile özdeşleştirilen, otoriter devlet korporatizmi döneme damgasını vurmuştur.

Klasik korporatizm döneminde, korporatif çözümlerin uygulamaya konulmasının altında ekonomik ve siyasal bir takım nedenler yatmaktadır.

Ekonomik nedenlerin başında, önceki satırlarda da değinildiği gibi kapitalist üretim biçiminin, liberal ilkelere dayalı ekonomilerde ürettiği ekonomik ve sosyal sorunların çözümlenmesi arayışı gelmektedir. Liberal ekonominin başat olduğu 19. yüzyıldan itibaren yaşanan ekonomik sorunlara önceki satırlarda değinilmişti. Aynı sorunların I.Dünya Savaşı sonrasında eğreti barış dönemi boyunca yoğunlaşarak devam ettiği belirtilebilir. İki dünya savaşı arası dönemde, I.Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik, sosyal ve siyasal yıkım söz konusudur ve 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik kriz, krizlere gebe olan kapitalist ekonomiye müdahale edilmesi gerektiği yönündeki fikirleri kuvvetlendirmiştir.¹⁰⁶

İki dünya savaşı arası dönemde kapitalizmin ekonomik ve sosyal çelişkileri o derece yoğunlaşmıştır ki, artık kapitalist sistemin varlığı tehlikeye düşmeye başlamıştır. Kapitalist sistemi ciddi anlamda tehdit eden etkin bir işçi sınıfı muhalefeti kendini açıkça göstermektedir. Kapitalizmin ve kapitalizmi sürdürme işlevini üstlenen faşizmin ortak özelliklerine değinen Dutt, söz konusu dönemde üretim tekniğinin ve sınıf çelişkilerinin artması nedeniyle bir devrim tehlikesinin

¹⁰⁶ Ekonomiye müdahalenin ne tür rejimlerle yapılacağı konusunda farklı seçenekler bulunmaktaydı. Hobsbawm'ın da belirttiği gibi, 1929'daki büyük ekonomik kriz önceki dönemin eski tarz liberalizmine dönüşü olanaksız kılmıştır. Kriz sonrasında entelektüel ve politik hegemonya için birbirleriyle yarışan üç seçenek bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Marksist Komünizmdi. İkincisi, ılımlı bir sosyal demokrasi ile bütünleştirilmiş bir kapitalizm. Buna sosyalleştirilmiş kapitalizm demek de mümkündür. Üçüncü seçenek ise faşizmdir. Faşizm dalgası 1929 krizi ile birlikte iyiden yükselmiştir ve bu dönemde sadece barışın, toplumsal istikrarın ve ekonominin değil, 19. yüzyıl liberal burjuva toplumunun siyasal kurumlarının ve entelektüel değerlerinin de çöktüğü ortaya çıkmıştır. E. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev. Y. Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996, 130-131.

ortaya çıktığını belirtmektedir. Artık kapitalistler, bu devrime engel olunarak kapitalist sistemin devam etmesini istemektedirler. Bunun için de devrime yol açabilecek bağımsız bir işçi hareketinin sınırlanması ve işçilerin kontrol edilmesi için düzenli bir korporasyon sistemi kurulması gerektiği¹⁰⁷ üzerinde durulmaktadır.

Yükselen sınıf savaşımının yanı sıra, kapitalist ekonominin krizlere gebe yapısı da, liberal ekonomik yapıya alternatif arayışları kışkırtmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşacak ve yaygınlaşacak olan, işsizlik, yaşlılık sigortaları ve devletin sosyal ücreti yükseltici harcamaları gibi yeniden dağıtım mekanizmaları iki dünya savaşı arası dönemde yok denecek kadar azdır. İşte bu hazırlayıcı koşullar üzerine, yani üretkenliğin ve üretimin artmasına rağmen, ücretlerin yani tüketimin artmaması sonucu patlak veren büyük ekonomik kriz sonrası yüksek oranda işsizlik, satılamayan ürünler ve terk edilen fabrikalar, korporatizme yönelmeye yol açabilecek rejim arayışlarını tetikleyen ekonomik koşullar olmuştur.¹⁰⁸ İki dünya savaşı arasında liberal ekonominin geldiği durum göstermiştir ki, herhangi bir düzenleyici ve müdahaleci mekanizma olmaksızın, serbestlik esasına dayanan bir ekonomik yapı kapitalist sistemin varlığını tehlikeye sokabilecek sonuçlara davetiye çıkarabilmektedir.

Gerçekten de liberal bir ekonomik sistemde her üretici, kendi üretim alanında istediği biçim ve ölçüde üretim yapma serbestliğine sahiptir. Ancak bu durum ekonominin düzensiz gelişmesine ve krizlere yol açmaktadır. Dolayısıyla, ekonominin düzen ve disiplin içerisinde gelişmesini sağlayacak yollar aranmaya başlanmıştır. Ekonominin düzenlenmesi ve disiplin altına alınabilmesi için, çeşitli üretim kollarında çalışan tüm üreticilerin belirli kurallara uyarak etkinliklerini

¹⁰⁷ R. P. Dutt, "Faşizm Nedir?" Çev. R. Güran - R. Eğilmez, *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, C. 2, S. 18, (1935), 28.

¹⁰⁸ Ç. Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1984, 336.

sürdüremeleri gerektiği ileri sürülmüştür. Belli bir üretim kolunda uyulması gereken kuralları koyacak olan kimselerin de, o üretim kolu içerisinde yer alan üreticilerin kendi içlerinden seçecekleri, teknik bilgi sahibi ve üretim-tüketim olanaklarını iyi bilen kimseler olması gerektiği savunulmuştur. Bu yaklaşım, ekonominin düzenlenmesi cephesidir. Bir de konunun müdahale yönü vardır. Buna göre, 20. yüzyılın başından beri devlet ekonomiye çeşitli nedenlerle müdahale etmektedir. Ancak devletin bu müdahalelerinin birçok açıdan olumsuz sonuçlar doğurduğu, bunun nedeninin ise, sadece siyasal sorunları çözmek için kurulmuş olan devlet örgütünün ekonomik sorunlar karşısında yetersiz kalması olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca devletin bu müdahalelerinin ekonomiye dışarıdan bir müdahale niteliği taşıdığı söylenerek, çoğu zaman zor kullanılarak gerçekleştirilen bu müdahalelerin beklenen olumlu sonuçları vermediği belirtilmektedir. Böylece korporasyonların kurulması ile hem liberal ekonomi sisteminin, hem de dışarıdan devlet müdahalesinin beraberinde getirdiği sakıncalar ortadan kaldırılacak, ekonomik sorunları da yetenekli kişiler, doğrudan işin içindeki kişiler, yani üreticiler çözecek ve ekonomiyi düzenleyeceklerdir.¹⁰⁹

Klasik korporatizm döneminde, ekonomik nedenler dışında siyasal bir takım nedenler de korporatif çözüm arayışlarına yol açmıştır. Siyasal alanda korporatif çözüm arayışlarına yol açan nedenlerin başında, liberal ekonomik sistemlerin krize girmesine koşut olarak, liberal parlamenter demokratik siyasal rejimlerin de krize sürüklenmesi gelmektedir.¹¹⁰ Gerçekten de iki dünya savaşı arası dönemde, Batı

¹⁰⁹ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, 118-119.

¹¹⁰ Hobsbawm'a göre iki dünya savaşı arası dönemde krize giren siyasal liberalizme ve liberal kurumlara yönelik tehdit, sadece siyasal sağdan gelmekteydi. Siyasal sağdan gelen bu tehdide genelde faşizm yakıştırmaları yapılsa da, bu faşizm etiketi hem yetersiz kalmakta, hem de bütünü kapsamamaktadır. Liberal demokratik rejimleri deviren güçler Hobsbawm'a göre üç türüydü. Bunlar

toplumlarında sadece ekonomik çalkantılar ve krizler değil, buna koşut olarak siyasal alanda da çalkantılar ve krizler yaşanmıştır. Söz konusu dönemde demokratik sayılabilecek ülkelerde dahi, demokrasiyi zedeleyebilecek bir takım tedbirler alınmış, demokrasi tecrübesi olmayan bir takım ülkelerin yanı sıra parlamenter demokratik bir yönetime sahip bir takım ülkelerde de diktatörlük rejimleri kurulmuştur.

1930'lu yılların bunalımlı atmosferi içerisinde, diktatörlüğe yol açan nedenleri çözümleyen Cambo, liberal ekonomi ve siyaseti eleştirmektedir. Diktatörlüğe yol açan nedenlerden ilki, o zamana kadar uygulandığı biçimiyle parlamentarizmin krize girmiş olmasıdır. İkinci neden, demokrasi krizidir ki, yazar demokrasinin bireysel haklara vurgu yapan bir yönetim biçimi olduğuna değinerek, demokrasinin görevlere de vurgu yapması gerektiğini dile getirmektedir.¹¹¹

Cambo, bütün Avrupa parlamentolarının işleyişinin, hayatın hızına yetişemediğini dile getirmektedir. Parlamentolarda tartışılması gereken konular o kadar çoktur ki, parlamentolar ya hiç iş göremez hale gelmiş, ya da çok yavaş işlemeye başlamıştır. Parlamenter rejimlerdeki bir başka önemli sorun da, parlamento içerisindeki partilerin sayısının aşırı çoğalmasındır. Bu nedenle, bir partinin parlamento içerisinde çoğunluğu sağlaması ve kendi programını uygulamaya

otoriter yönetimler, organik devletçi düşünce doğrultusunda biçimlenen yönetimler (korporatist yönetimler) ve faşizmdir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız, E. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, a.g.e., 135-140. Bu bağlamda Linz'de 'organik demokrasi' olarak değerlendirdiği korporatizmin, krize girdiğini belirttiğimiz liberal yarışmacı demokrasiye ciddi anlamda bir alternatif olduğunu dile getirmektedir. Çoğulculuk ile korporatizmin birbirlerini mutlak anlamda dışlamadığını düşünen Linz " Sadece idarî yöntemlerle yönetilemeyecek bir sosyal ve ekonomik karmaşıklık ve sosyal ve siyasal mobilizasyon düzeyine erişmiş bulunan, dolayısıyla bazı siyasal katılma imkânları sağlama ihtiyacında olan, fakat siyasal bilinci yüksek bir elit veya bir öncü grup liderliğinde bir kütle partisi de yaratamayan veya bunu sürdürmeyen toplumlardaki rejimler için korporatizm(in), kurumsal plüralizmin önemli bir unsurunu teşkil et(tiğini)" söylemektedir. "Böyle bir çözüm, bir yandan serbest pazara dayanan kapitalist girişimciliği, bir yandan da bütün üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olmasını ve merkezi plânlamayı reddeden bir ekonomik sisteme de özellikle uygundur. Birçok Avrupa ve Latin Amerika toplumlarında liberal demokrasiye ve saf bir kapitalist ekonomik sisteme karşı duyulan hayal kırıklığı, özel girişimci elitler de dahil olmak üzere, bir çok grupların korporatif çözümleri benimsemeleri için verimli bir zemin oluşturmuştur." J. J. Linz, a.g.e., 196.

¹¹¹ F. Cambo, " Diktatörlükleri doğuran sebeplerden Parlemantarizm buhranı ", *Fikir Hareketleri*, S. 13, (18 Kânunusani 1934), 1.

koyması olanaksızlaşmaktadır.¹¹² Tüm bu nedenler, Avrupa’da parlamenter rejimlerin gözden düşmesine yol açmıştır. Ayrıca Cambo, Durkheim ve Duguit’in de dile getirdiği hak ve görev ayrımını yaparak, demokratik sistemlerin bu açıdan eleştirisini yapmaktadır. Cambo’ya göre “demokrasi propagandaları daima bir demokrasi rejiminin vatandaşlara temin ettiği hakları methetmişlerdir. Fakat demokrasinin vatandaşlara yüklettiği vazifelerden, pek az bahsolunmuştur.” Bu doğrultuda Cambo, görev içeren demokrasi anlayışının, hak içeren demokrasi anlayışından zayıf olduğu yerlerde demokrasilerin tehlikede bulunduğunu, diktatörlük rejiminin hazırlanmakta olduğunu belirtmektedir.¹¹³ Yoğun ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında yeterli derecede çözüm üretemeyen liberal siyasal yapılar, sadece eleştirilmekle kalmamış, kimi zaman dışlanmışlardır.

Liberal siyasal kurumların ve anlayışın girdiği kriz nedeniyle diktatörlüklere yol açtığını belirten Cambo, liberal kurumların eleştirisinin ardından, aslında diktatörlüklerin istenilebilir olduğunu da savunmaktadır.¹¹⁴ Bu yaklaşım tarzı, dönemin liberalizm karşıtı otoriter-totaliter çözüm arayışlarını anlamak açısından önemlidir.

İki dünya savaşı arası dönem, yukarıda değinilen görüşlere koşut biçimde, edimsel olarak da Avrupa’da liberal demokrasilerin yeşerebileceği zeminin ortadan kalktığı bir dönem olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında, Rusya, Almanya,

¹¹² F. Cambo, “Diktatörlükleri doğuran sebeplerden Parlamantarizm buhranı”, a.g.m., 2.

¹¹³ F. Cambo, “Diktatörlükleri doğuran sebeplerden Demokrasi buhranı”, *Fikir Hareketleri*, S. 14, (25 Kânunusani 1934), 1.

¹¹⁴ Cambo, diktatörlük rejiminin yararlarını şöyle sıralamaktadır: bir diktatörlük hükümeti, serbestçe hareket edebilmesi nedeniyle, bir parlamentodan daha iyi ve daha hızlı sorun çözer, verimli çalışır. Diktatörlükler mali işleri kolaylıkla halledebilirler. Bir diktatörlük rejimi, bir demokratik rejime oranla daha kolay bir ekonomi siyaseti kurabilir. Diktatör rejimler, bayındırlıkla ilgili işleri mantıklı bir biçimde düzenleyebilir. Bir diktatörlük rejimi, asayiş bir parlamento hükümetinden daha iyi muhafaza eder. Son olarak bir diktatörlük rejimi, yönetim işlerinde olduğu gibi toplumsal hayatta da disiplini sağlayabilir. Demokrasilerde el sürülemeyecek fenalıkları toplumsal hayattan söküp atmayı başarabilir F. Cambo, “Diktatörlük rejiminin faydaları”, *Fikir Hareketleri*, S. 19, (1 Mart 1934), 1-2.

Avusturya, Macaristan, Türkiye, Yunanistan, Polonya ve Portekiz gibi ülkelerde cumhuriyet yönetimleri kurulmuştur. Meşruiyetini halka dayanmaktan aldığı ileri süren cumhuriyet yönetimleri, demokratikleşme açısından olumlu karşılanabilirlerse de, söz konusu dönemde ve belirtilen ülkelerde cumhuriyetin aldığı biçim diktatörlük yönetimleri olmuştur.¹¹⁵ Bu bağlamda, diktatörlüklere yol açan nedenleri anlamak, söz konusu dönemde korporatist çözüm arayışlarına neden yönelindiğini anlamak açısından yararlı olabilir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, her diktatörlük yönetimi korporatif bir yönetim biçimi olmayabilir.

4- Korporatizm, Diktatörlük ve Demokrasi

Demokrasi karşıtı arayışların ön plana geçtiği, Klasik korporatizm dönemi olarak adlandırdığımız bu dönemde, toplumlar sosyal ve ekonomik sorunların altından kalkabilmek için karizmatik önderlere yönelme eğilimi içerisinde olmuşlardır. Bu eğilim diktatörlük yönetimlerini iktidara getiren süreci beslemiştir. Derecesine göre otoriter veya totaliter nitelikler taşıyan diktatörlüklerin demokrasiye karşıt yönetimler olduğu ortadadır. Aynı şekilde klasik korporatizm döneminde, liberal demokrasiye eleştirel yaklaşan, hatta kimi durumlarda demokrasiyi dışlayan korporatist görüşlerin başat olduğu da bilinmektedir. Ancak bu durum, demokrasi

¹¹⁵ S. Akşin, *Türkiye'nin Önünde Üç Model*, İstanbul, Telos Yayıncılık, 1997, 102. Bu noktada, düşüncelerinde Atatürk dönemi Türkiye'sinin ilericiliğini ve görece demokrattığını istikrarlı biçimde savunan Akşin'in, iki dünya savaşı arası dönemde Cumhuriyet Türkiye'sini diktatörlük yönetimleri arasında sayması dikkat çekicidir. Bu konuda Akşin şunları söylemektedir: "Görülüyor ki diktatörlük, bu dönem Avrupa'sında olağan bir durumdu. Atatürk'ün tek-parti yönetimi de diktatörlük değil miydi? Şüphesiz buna diktatörlük denebilir. Ama Atatürk düzeninin öbür diktatörlüklerin çoğundan, belki hepsinden, daha ehven bir niteliği vardı. Bir kez bütüncül değildi. İkincisi, öbür diktatörlüklerin bir çoğunda ırkçılık, azgın bir Yahudi düşmanlığı, azgın bir sol düşmanlığı (SSCB'de sağ düşmanlığı) vardı. Türkiye'de ise düzenin kesin olarak düşman olduğu tek şey ortaçağcı gericilik ve yobazlıktı, ki bunları da demokratik hareket ve tavırlar olarak nitelemek zordur." S. Akşin, a.g.e., 101. Akşin'in düşüncelerinde "görece demokrattiklik" olgusu önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla Atatürk dönemi Türkiye'si diktatörlük olarak nitelendirilebilirse de, döneminin çoğu diktatörlüğüne göre "görece demokrattik" bile sayılabilir.

karşısında yer alan diktatörlük yönetimleriyle, korporatist yönetimleri özdeş kılmaya yetmemektedir. Şüphesiz ki klasik korporatizm döneminde, korporatist bir ekonomik ve siyasal örgütlenmeyi benimseyen diktatörlük yönetimleri olmuştur.¹¹⁶ Örneğin 1922'den 1943 yılına kadar İtalya (Mussolini'nin diktatörlüğü), 1929'dan 1945 yılına kadar Avusturya, 1926'dan itibaren Portekiz (1932-1968 arası Salazar diktatörlüğü) ve 1933'den sonra İspanya (1936-1939 arası iç savaş sonrasında 1939'dan itibaren Franco diktatörlüğü) korporatist çözüm yoluna yönelen diktatörlükler olmuşlardır.¹¹⁷ Ancak diktatörlük yönetimi olup da korporatist çözüme yönelmeyen örnekler de bulunmaktadır. Örneğin, Hitler dönemi Nazi Almanya'sı bir diktatörlük olmasına rağmen, korporatist bir çözüm arayışına yönelmemiştir.

Yukarıda diktatörlük yönetimleriyle kesiştiğine değindiğimiz korporatist örgütlenme için bir başka soru daha akla gelmektedir: Her korporatist örgütlenme demokrasi karşıtı mıdır? Bu soruya olumsuz yanıt vermek olasıdır. Kimi ülkelerde toplumsal barışın sağlanması ve sınıf çatışmalarının önlenmesi için, işçi ve işveren kuruluşları arasında çeşitli toplumsal anlaşmalar 20. yüzyılın başlarından beri yapılmaktadır. Yani korporatif olarak nitelendirilebilecek ilişki biçimi iki dünya

¹¹⁶ Landauer'e göre bazı diktatörlükler, rejimleri açıkça görülür olmasın diye, yani rejimlerini gizleme isteklerinden dolayı korporatist yapıları kullanmaya, korporatist bir devleti kurmaya yönelmişlerdir. Bu isteğin yanı sıra korporatist devlet yanlısı hareketlerin daha başka itkileri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik bakımdan ayrıcalıklı kesimlerin, siyasal alanda genel oy hakkından hoşnut olmamalarıydı. Genel oy hakkı, binlerce işçiyi çalıştıran işverenler için doğal olmayan bir durumdu. Çünkü işverenlerin eylemleri ve ihmalleri pek çok insanı derinden etkileyebilmekteydi. Dolayısıyla işveren için, işçisiyle aynı siyasal etkiye sahip olmak doğal değildi. İşverenlerin ekonomik alandaki işlevlerinden dolayı, siyasal alanda ek bir etkiye sahip olmaları gerekmektedir. Öyleyse korporatist bir yapı sanayicileri ve ayrıca genellikle onlarla ittifak yapan büyük toprak sahiplerini tatmin edebilirdi. Çünkü korporatist bir yapı, bu kesimlere, ekonomik işlevlerin önemine bağlı olarak ek bir siyasal etki sağlayabilir ve bu kesime, yönetimde genel ve eşit oy hakkına dayanan parlamenter bir sistemde sahip olduklarından daha büyük bir etkiyi doğrudan verebilirdi. Korporatist bir devlete yönelmeye yönelik ikinci itki, bu yolla toplumun sınıf çatışması tehlikesinden kurtarılabilceği yönündeki inançtı. Korporatist devleti savunanların üçüncü itkisi de, sanayide kendi kendini yönetme düşüncesine sahip olunmasıydı. C. Landauer, *Contemporary Economic Systems*, Philadelphia&New York, J. B. Lippincott Company, 1964, 201-203.

¹¹⁷ Gerçekten de, faşist İtalya bir diktatörlük kurmak anlamında korporatist yapıları kullanmada yalnız kalmamıştır. Şansölye Schuschnigg yönetimi altında Avusturya ve Başbakan Salazar yönetimi altında Portekiz, İtalya örneğini takip etmişlerdir. Başbakan Franco'nun İspanyası da korporatist bir yapıya bürünmüştür. C. Landauer, *Contemporary Economic Systems*, a.g.e., 201.

savaşı arası dönemde de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra siyasal temsil alanında da, korporatif esasta seçilmiş bir meclis, demokratik usullere göre seçilmiş bir parlamentonun yanında ikinci bir meclis olarak bulunabilmekte ya da devlet teşkilatı içerisinde bir danışma organı olarak yer alabilmektedir. Bu veriler doğrultusunda bireysel hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmadığı veya kullanımının engellenmediği, demokratik siyasal temsilin geçerli olduğu, yani bireylerin siyasal partiler içerisinde veya etrafında kendi siyasi görüşlerini yansıttıkları ve bireysel çıkarlarının temsili esasında siyasete katılabildikleri sistemlerde, korporatif nitelikli ilişkilerin veya siyasal temsilin olması, en azından şekli düzeyde demokrasiye aykırı görünmemektedir.

Klasik korporatizm döneminde, korporatif uygulamaların demokratik biçimi de, otoriter veya totaliter biçimi de var olmuştur. Özellikle çeşitli İskandinav ülkelerinde görülen görece demokratik korporatist uygulamalar (toplumsal korporatizm) ile faşizm olarak adlandırılan otoriter/totaliter korporatizme (devlet korporatizmi) ileriki bölümlerde, klasik korporatizmin mercek altına alınacağı bölümde, daha ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu bölümün sonunda vurgulanması gereken temel nokta, klasik korporatizm döneminde sistematik olmasa da daha demokratik biçimde uygulamaları da bulunan korporatizmin, otoriter/totaliter biçimiyle, yani faşist diktatörlüklerle özdeşleştirilmiş olmasıdır.

II. Dünya Savaşı demokrasi cephesini temsil etme iddiasındaki ülkeler karşısında, diktatörlükle yönetilen, faşizan rejimlerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda 1945 yılının, sadece korporatizmin uygulandığı diktatörlüklerde korporatist yapıların ortadan kalkmasını değil, korporatist doktrininin de çöküşünü beraberinde getirdiği söylenebilir. Ancak bu çöküşün, faşist hükümetlerin gözden

düşmesine bağlı bir çöküş olduğu, siyasal anlamda korporatizmin zayıf olduğunun anlaşılmasından kaynaklanan bir çöküş olmadığı belirtilmelidir. Çünkü korporatist yazında oldukça önemli bir yere sahip olan, korporatist yapıların toplumsal barışı sağladığı yönündeki düşünce ya da korporatizmde ekonomiyle ilgili kararların bir grup uzmanca alınabileceği yönündeki inanç gibi konular üzerinde önemli bir tartışma olmamıştır.¹¹⁸ Korporatist doktrinin ya da bir kurama dayalı klasik korporatizmin uygulamalarının gözden düşmesine bağlı olarak, II. Dünya Savaşı sonrasında edimsel olarak çeşitli biçimlerde ortaya çıkan korporatist uygulamaların düşünsel alanda bir kuramsal temele dayanma eğilimi içerisinde olmadığı, daha çok ekonomik ve siyasal alanda yürütüldüğü görülmektedir.

b) Yeni Korporatizm (Neo-Korporatizm)

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde işçi sınıfı mücadelesinin tırmanışı karşısında sermaye ve sermaye eksenindeki devlet, sendikalara karşı direnmiştir. Ancak 1917 yılında Rusya’da işçi sınıfının iktidarı ele alması ve Bolşevik Devrimi’nin gerçekleştiği coğrafyadaki ülkelerin hızla gelişmesi, 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kurulması, burjuvaziyi ve devleti bu gelişmeler karşısında yeniden düşünmeye itmiştir. Kapitalizme rakip olan ve işçi sınıfı egemenliğini öngören sosyalizmin hayata geçirilmeye çalışılması, burjuvaziyi ve devleti ürkütmüş, işçi sınıfını ve onun örgütü olan sendikaları görmezden gelmek veya sendikalara karşı mücadele etmek yerine, birlikte davranmaya yönelmiştir. Böylece II. Dünya Savaşı öncesinde sendikalarla işbirliği yönünde atılan ürkek, sistematik olmayan adımlar, II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle de S.S.C.B.

¹¹⁸ C. Landauer, *Corporate State Ideologies, Historical Roots and Philosophical Origins*, Berkeley, University of California, 1983, 93.

(Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin büyük saygınlık kazanmasıyla, daha gönüllü ve teşvik edici biçimde atılmaya başlanmıştır.¹¹⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında devletin sendikalarla ve sendikaların birbirleriyle olan işbirliği yönündeki adımları, refah devleti¹²⁰ politikalarına koşut olarak sistematik bir hal almaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin, devlet ile çıkar grupları arasındaki ilişkileri açıklama amacına yönelik olarak, korporatizm kavramı 1970'li yıllardan itibaren yeniden tanımlanarak kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı sonrası (yeni) dönemdeki korporatist uygulamaların, iki dünya savaşı arası dönemdeki, yani klasik korporatizm dönemindeki faşist uygulamalardan farkını belirtmek için, korporatizm kavramı “neo”, “liberal”, “toplumsal”, “çoğulcu”, “pazarlıkçı”, “yarı”, “devlet”, “otoriter” gibi niteleyici kavramlarla kullanılmaya başlanmıştır. Geliştirilmeye çalışılan yeni korporatizm modeli ile geniş anlamda

¹¹⁹ Y. Akkaya, “Devlet, Sendikalar ve Korporatist İlişkiler - I”, *İktisat Dergisi*, 403, (Temmuz, 2000), 40. Ayrıntılarına girilmeyecek olsa da, II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomi ve siyaset alanında, önceki döneme göre büyük değişikliklerin olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu dönemde siyasal bir “biçim” ve ekonomik bir “doktrin” olarak faşizm yenilgiye uğratılmış ve bir ideoloji olarak gözden düşmüştür. II. Dünya Savaşı sonrasında hem uluslararasıdaki güç dengesinde, hem de sınıflar arasındaki güç dengesinde çok ciddi değişiklikler olmuştur. Bu dönemin en belirgin değişikliklerinde biri, S.S.C.B.'nin nüfuzunun hem Avrupa'da, hem de Asya'da yayılmasıydı. Böylece dünyada kapitalizmin yenildiği ve sosyalist olan yeni tip bir ekonominin kurulduğu görüldü ve bu dünya çapında genişledi. Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da yeni demokrasilerin, Asya'nın Doğusunda da Komünist Çin'in ortaya çıkması, Avrupa ve Asya'daki dengeleri iyiden değiştirdi. A.B.D. ise artırdığı büyük üretim gücüyle, kapitalist dünyanın hegemon gücü olarak dünya sahnesinde yerini aldı. Sonrasında Batılı kapitalist güçlerle, S.S.C.B. arasında başlayan soğuk savaş, her ülke içerisindeki kapitalist ve sosyalist sistem taraftarları arasındaki çatışmayı keskinleştirdi. M. Dobb, a.g.e., 346-347.

¹²⁰ Refah devleti, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, işverenler ve devlet arasında varılan bir uzlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Yani refah devleti bir siyasal oluşumun kurumsal yapısını simgelemektedir. Söz konusu siyasal oluşum kendisini devletin meşruiyet temellerinde ve işlevlerinde değişim biçiminde göstermiştir. Bu doğrultuda bir yandan devletin toplumsal rol ve işlevleri kapsamlı bir biçimde değişirken, siyasal rejim hızlanmış bir demokratikleşme sürecine girmiştir. Refah devletinin üzerine inşa edildiği meşruiyet ölçütünü, kamu kuruluşları aracılığıyla devletin toplumda üretilen mal ve hizmetlerin bölüşümüne müdahale etmesi şeklinde tanımlamak olasıdır. Bu müdahale ile toplumda büyük bir uzlaşma sağlanmıştır. Refah devletinin temel özelliği olan sosyo-ekonomik alana müdahale, liberal kuramın devlete yönelik yaklaşımına karşıttır. G. Şaylan, *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, 93-94. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin ekonomik alandaki işlevleri niteliksel bir değişiklik oluşturacak ölçüde genişlemiştir. Bu genişlemenin aldığı biçim, sanayi üretiminde devletin doğrudan katılım ya da denetiminden çok, devlet harcamalarının büyük oranda genişlemesi ve buna bağlı olarak bu harcamaların pazar üzerindeki, özellikle de üretim araçları ya da sermaye malları pazarı üzerindeki etkisinin artmasıydı. M. Dobb, a.g.e., 349.

toplum-devlet ilişkileri, dar anlamda da işçi ve işveren örgütlerinin birbirleri ve hükümetle olan ilişkileri çözümlenmeye çalışılmıştır.¹²¹ Böylece, bazı İskandinav ülkelerinde 20. yüzyılın başından beri yapılmakta olan korporatif nitelikli anlaşma ve uygulamalar, 1970’li yıllardaki kuramsal alandaki tartışmaların da etkisiyle yaygınlaşmaya başlamıştır.¹²²

1970’li yılların ortalarından itibaren korporatizm, neden yeni korporatizm adı altında tartışmaya açılmıştır ve neden yeni bir kuramsal model geliştirilmeye çalışılmıştır? Akkaya bu sürecin nedenini şöyle açıklamaktadır: “...sanayileşmiş Batı ülkelerinde, II. Dünya Savaşı’ndan sonra, devlet-toplum ilişkilerinde ‘çoğulcu’ modelin dışında yeni oluşumlar meydana gel(miştir)... devletin ekonomiye artan müdahalesi sonucunda geniş anlamda çıkar grupları, dar anlamda işçi-işveren örgütleri arasında yeni ilişkiler oluştuğu ileri sürül(müştür)... Neo-korporatist kuramcılara göre, bu durum, eşit güçte, gönüllü üyelik temeline dayanan, çok sayıda ve birbirleriyle rekabet eden örgütlerin alınacak olan siyasal, sosyal ve ekonomik kararların kendi lehlerine oluşması için baskı yapmaktan oluşan endüstriyel ilişkiler piyasa (çoğulcu) modelinin dayanaklarını, varlık nedenini ortadan kaldırmaktadır”.¹²³ İşte II. Dünya Savaşı sonrasında, çıkar örgütlerinin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerinin aldığı bu yeni biçim, çoğulcu kuramın¹²⁴ getirdiği açıklamaları yetersiz

¹²¹ Y. Akkaya, “Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu Mu?”, *Prof.Dr. Metin Kutal’a Armağan*, Ankara, TÜHİS (Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası), 1998, 431. Korporatizmin, henüz sınırları çizilmiş ve tamamlanmış bir kuram olmadığını eklemekte yarar vardır. Korporatizm devlet ile çıkar örgütleri arasındaki ilişkileri bütünüyle açıklamaya çalışmaktan çok, her ikisi arasındaki ilişkiyi araştırmaya yarayacak bir çerçeve sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda korporatizm, siyaset ve toplumla ilgili kuramsal sorunlarla, demokrasi, devlet, sınıfsal ilişkiler gibi deneye dayalı örnekleri birleştirmeye ve açıklamaya çalışmaktadır. Y. Akkaya, “Devlet, Sendikalar ve Korporatist İlişkiler - I”, a.g.m., 40.

¹²² A. Makal, “Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları”, a.g.m., 175.

¹²³ Y. Akkaya, “Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu Mu?”, a.g.m., 432.

¹²⁴ Çoğulcu kuram ve çoğulcu kuramın refah devletiyle ilişkisi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bakınız, G. Şaylan, a.g.e., 107-110.

kılmaktadır. Yeni korporatizm modeli, meydana gelen tüm bu değişimleri çoğulcu modele göre daha iyi açıklamak iddiasıyla tartışmaya açılmıştır.

Çoğulcu anlayışa göre, toplumda birbirleriyle rekabet eden, eşit güçte ve çok sayıdaki çıkar grupları ya da örgütleri bulunmaktadır. Bu grup veya örgütler tarafsız ve pasif durumda olduğunu varsaydıkları devlete, ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki politikaların oluşumu sürecinde baskı yaparak, uygulamaya konulacak bu politikaların kendi çıkarları doğrultusunda olmasını sağlayabilmektedirler. Oysa II. Dünya Savaşı sonrasında devlet, pasif konumdan çıkarak, yani klasik liberalizmin gece bekçisi devleti olmaktan uzaklaşarak etkin biçimde ekonomiye müdahale etmeye başlamıştır. Devlet, artık izlediği politikaların başarıya ulaşması için, çoğulcuların var saydığı çok sayıda, eşit güçte ve rekabet halindeki çıkar grupları yerine, kendisiyle işbirliğine açık, merkezileşmiş ve güçlü grupları tercih etmiştir. İşbirliğine açık olan örgütleri çeşitli yollarla, daha da güçlendirerek, ayrıcalıklandırmıştır. Hem yapısal, hem de işlevsel açıdan güçlendirilerek ayrıcalıklandırılan, tekeli temsil hakkı ile donatılan ve daha da merkezileştirilen bu çıkar gruplarıyla, ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulması ve uygulanması sürecinde kurumsallaşmış bir işbirliği oluşturulmuştur. Ekonomik alanda giderek işlerlik kazanan bu işbirliğine dayalı ilişki biçimi, yani korporatist uygulamalar, istikrarlı bir burjuva egemen rejimin korunması ihtiyacından kaynaklanmaktadır.¹²⁵

¹²⁵ Y. Akkaya, "Sanayileşmiş Ülkelerde Emek Sermaye İşbirliği ve Makro Ekonomik Gelişmeler", *İktisat Dergisi*, 370-371, (Ağustos - Eylül 1997), 62-63. Yeni korporatizm tartışmalarında, korporatizmin çoğulculuktan farklı olduğunu ileri sürenlerle, korporatizmin çoğulculuğun bir türü olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır ve bu tartışmalar sonuçlanmamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bu noktasında korporatizmle çoğulculuk arasındaki ilişki biçiminin ne olduğu konusundaki tartışmaya girmek gerekli görülmemektedir. Önemli olan nokta, korporatizm ile çoğulculuk ister birbirlerine zıt kutuplarda bulunsun, isterse de birbirleriyle örtüşsün; her iki durumda da korporatizmin, kapitalist üretim biçiminin ve burjuva egemen rejimin sürekliliğini sağlamaya dönük uygulamalar bütünü olma özelliğini korumasıdır. Bu doğrultu da korporatizmin çoğulculuktan farklı olduğunu ileri sürenlerin belirttikleri bir noktaya değinmekte yarar var. Buna göre, kapitalist toplumlarda, ekonomik ve siyasal düzeyde toplumsal uyum, belli bir aşamada ve belli bir gelişmişlik düzeyinde bozulmaktadır. Böylece

Gerçekten de, sosyal politika uygulamalarına, refah devleti politikalarının yürürlükte olmasına ya da emekçi sınıflar lehine izlenen politikalara rağmen kapitalist üretim ve birikim biçiminden çıkılmadıkça, burjuva egemen rejim başat olmaya devam etmektedir. Refah devleti politikaları da, II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin istikrarlı biçimde gelişmesinin ve genişlemesinin yeni akılcı bir yolu olmuştur. Bu bağlamda Akkaya'nın da belirttiği gibi korporatist uygulamalar, karma ekonomiye dayalı müdahaleci refah devleti politikalarının karşılaştığı sorunları çözme çabası olarak değerlendirilmektedir. Çünkü refah devleti politikaları doğrultusunda, tam istihdamı ve ekonomik büyümeyi sağlamak ve enflasyonu düşük düzeylerde tutmak gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi içinse, işçi ve işveren örgütlerinin korporatist politikaları desteklemesi gerektiği ileri sürülmektedir. Böylece de işçi ve işveren örgütlerinin korporatist politikalara ve uygulamalara dâhil edilerek sistemle bütünleştirilmesiyle, sınıfsal taleplerin kabul edilebilir düzeye çekilebileceği, ücretlerin ve karların daha iyi kontrol altında tutulabileceği, karşılıklı olarak birbirlerinin çıkarlarını düşünmek zorunda olan sendikaların işbirliği ve uzlaşmaya açık olacakları iddia edilmiştir.¹²⁶

Burjuva egemen bir rejimin varlığını ve istikrarını koruma amacına yönelik yeni korporatist uygulamaları işçi sınıfı neden kabul etmiştir? Buna, işçi sınıfı refah devletinin sunduğu tüm nimetlerden yararlanma kaygısıyla kabul etmiştir yanıtı verilebilir. İşçi sınıfı 1960'lı yıllarda beliren ilk korporatistleştirme dalgasına, refah

istikrar ve refahı sağlamak zora girmektedir. Bu durumun nedeni devletin, çoğulcu grupların artan isteklerini karşılamakta zorlanması, sonrasında karşılayamaz duruma gelmesi ve kilitlemesidir. İşte, bozulan sınıflar arası dengeyi kurabilmek, toplumu yönetmek ve istikrarı sağlayabilmek için, çatışmacı ilişkileri işbirlikçi ilişkilere çevirmek gerekmektedir, bunun için de korporatif mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Korporatif mekanizmalar da, toplumsal anlaşmalar, ekonomik ve sosyal konseyler, komiteler ve kurullarla işlemektedir. Y. Akkaya, "Devlet, Sendikalar ve Korporatist İlişkiler - I", a.g.m., 43.

¹²⁶ Y. Akkaya, "Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu Mu?", a.g.m., 433.

devletinin kendilerine sunduğu nimetlerden faydalanmak için razı olmuştur.¹²⁷ Bu bağlamda büyük oranda emekçi kesimleri de temsil etme iddiasındaki sosyal demokrat partilerin, yeni korporatist politikaların başlatılması ve uygulanmasında önemli roller üstlendikleri belirtilmelidir. Ancak hem yapısal, hem de kurumsal düzeyde yeni korporatizmin yerleştiği ülkelerde, özellikle de Almanya ve İsveç örneklerinde, sosyal demokrat partiler iktidarda bulunmadıklarında da, kurulu sistem iktidara gelen sağ kesim partilerce de sürdürülmüştür.¹²⁸

II. Dünya Savaşı sonrası refah devleti politikaları uygulamalarıyla başlayarak, 1980'li yılların sonlarına doğru zayıflamaya başlayan yeni korporatist uygulamalar, belirtilen zaman dilimi içerisinde hep aynı nitelikte uygulanmamıştır. Cizre'nin belirttiği gibi, yeni korporatizm petrol bunalımına dek süren ilk evresinde 'iyi günlerin', sonrasında ise 'kötü günlerin' ürünü olmuştur. Yeni korporatizm, petrol krizine dek olan ilk evresinde refah devletinin beraberinde getirdiği, tam istihdam, fiyat istikrarı, yüksek devlet harcamalarını gerektiren sosyal refaha yönelik kazanımlar gibi olumlu beklentilerden; kriz sonrası ikinci döneminde ise kötüleşen toplumsal ve ekonomik ortamın gerektirdiği dayanışma ve uzlaşma gereğinden kaynaklanmıştır.¹²⁹ İlk evresinde sınıflar arası uyumu sağlamaya yönelik olan yeni korporatist uygulamalar, petrol krizi sonrasındaki ikinci evresinde, nitelik

¹²⁷ Y. Akkaya, *Neo-Korporatizm ve Türkiye'de Sendikacılık*, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 1996, 37. ve Y. Akkaya, "Sanayileşmiş Ülkelerde Emek Sermaye İşbirliği ve Makro Ekonomik Gelişmeler", a.g.m., 64. Gerçekten de II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da yüksek istihdam düzeyine ulaşılmış, işsizlerin oranı iki dünya savaşı arası dönemdeki orana göre azalmış, bu durum işçi sendikalarının pazarlık gücünü artırmış ve hakim olan toplumsal ilişkiler sistemi içerisinde işçilerin konumunu iyileştirmiştir. Böylece de işçi sınıfının toplam gelirlerinin düzeyi yükselmiştir. M. Dobb, a.g.e., 352.

¹²⁸ Y. Akkaya, "Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu Mu?", a.g.m., 433.

¹²⁹ Ü. Cizre, "Korporatizm ve Türk Sendikacılığı (I)", *Birikim*, 41, (Eylül, 1992), 32.

değiştirerek zorlayıcı olamaya ve bir kamu politikası oluşturma aracı olarak etkinliğini yitirmeye başlamıştır.¹³⁰

1980’li yıllara gelindiğinde, pek çok ülkede sosyal demokrat partiler iktidarı sağ partilere bırakmak zorunda kalmışlardır. Sağ partilerin uygulamayı planladıkları ekonomik ve siyasal dönüşümlerde, bir kamu politikası oluşturma süreci olarak korporatizme ihtiyaç duyulmamıştır. Sağ partiler çıkar gruplarını, özellikle de işçi örgütlerini siyasal kararları alma ve kamu politikalarını oluşturma süreçlerinin dışında bırakmaya yönelmişlerdir. Bu girişimler korporatist uzlaşma olanaklarını devre dışı bırakmıştır. Böylece çıkarların korunmasında uzlaşmadan çok pazarlık gücü ön plana çıkmaya başlamıştır. 1980’lerden başlayarak çıkar grupları, gelirlerini artırmak amacıyla hedefi verimlilik artışı ve ekonomik büyüme olan ve bu hedefini de çatışmadan çok uzlaşma ile gerçekleştirmeye çalışan korporatist uygulamalardan ziyade, çatışma ve dalgalanmalara yol açan pazarlıkçı yöntemlere yönelmişlerdir.¹³¹

¹³⁰ Y. Akkaya, *Neo-Korporatizm ve Türkiye’de Sendikacılık*, a.g.e., 42. Aslında yeni korporatizmde görülen zorlayıcılığın kapitalist ekonomi ve kapitalist devletin doğasından kaynaklandığı söylenebilir. 1974 Petrol krizi öncesinde görülen uzlaşmacı yeni korporatif uygulamaların geçici bir süre boyunca uygulanabildiklerini belirtmek gerekmektedir. Akkaya’nın değindiği gibi, refah devleti politikalarının ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi için sınıf çıkarlarını uzlaştırması gerekmektedir. Bu çıkarların uzlaştırılması için, refah devleti politikalarıyla tüm sınıflara hizmet verilmesi amaçlanmıştır. Sınıflar arası gönüllü uzlaşmalar gelir politikaları ve toplumsal anlaşmalarla yürürlüğe konulmuştur. Yani yeni korporatizm de çatışan çıkarlar devlet yardımıyla uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak sağlanan bu işbirliği, edimsel olarak sermayeden yana bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle kurulan sınıflar arası işbirliği geçici olmakta, emek ve sermaye arasında yeni çatışmalar çıkmakta ve bu durum devleti zorlayıcı korporatif politikalar izlemeye yönlendirmektedir. Ekonomik büyüme, tam istihdam, enflasyon ve ücret istikrarı gibi konularda sorunlar derinleştikçe, çıkarların uzlaştırılmasında gönüllülük unsuru uygulanamaz hale gelmektedir. Her sınıf kendi çıkarını korumaya ve artırmaya çalışmaktadır. Her sınıfın bir diğerini düşünmeksizin kendi çıkarı peşinden koşması çatışmalara yol açmakta, çatışmaları engellemeye yönelik devletin zorlayıcı nitelikli yeni korporatif uygulamaları, Batı demokrasilerindeki demokratik çoğulcu çerçeveye aykırı düştüğünden, yeni korporatif uygulamalar işleyememekte, tıkanmaktadır. Y. Akkaya, *Neo-Korporatizm ve Türkiye’de Sendikacılık*, a.g.e., 48-49.

¹³¹ Y. Akkaya, “Sanayileşmiş Ülkelerde Emek Sermaye İşbirliği ve Makro Ekonomik Gelişmeler”, a.g.m.,67. ve Y. Akkaya, *Neo-Korporatizm ve Türkiye’de Sendikacılık*, a.g.e., 49.

C. KURAMSAL BAĞLAMDA KORPORATİZM

1. TOPLUMSAL YAŞAMIN ÇEŞİTLİ ALANLARINDA “KORPORATİF” UNSURLAR VE “KORPORATİST” SİSTEMLER

a) Düşünsel, Ekonomik ve Siyasal Alanlarda Korporatizm

Korporatif ilişkiler ve örgütlenme, toplumsal gerçekliğin çeşitli alanlarında kendisini göstermektedir. Dolayısıyla belli bir sistemin korporatist olup olmadığını belirlemek için, o sistemin çeşitli alanlarında korporatizmi niteleyen özelliklerin bulunup bulunmadığına bakılması gerekmektedir.

Bu alanlar hangileridir? Genelde, korporatizmi çözümlene çabalarında belirgin olarak üç alan ortaya çıkmaktadır. Bunlar; 1) düşünsel alan, 2) ekonomik alan ve 3) siyasal alandır.

Parla da bu doğrultuda, korporatizmin üç ayrı alanda, yani kendi deyiimiyle üç ayrı ‘düzeyde’ incelenebilecek bir düşünce ve eylem sistemi olduğunu dile getirmektedir. O’na göre bu üç düzey mantıksal olarak birbirleriyle bağlantılı olsalar da, edimsel olarak hepsinin bir arada ortaya çıkması gerekmemektedir. Bu doğrultuda korporatizm, ilk olarak “belli bir toplum ve ekonomi modeli hakkında bir felsefe-ideolojidir”. İkinci olarak, “bir dizi ekonomi ve sınıf politikaları ve çıkarlarının temsiline yönelik” edimsel süreçlerdir. Son olarak da “belli bir siyasal kurumsallaşma ve otoriter karar alma biçimidir”. Bu düzeyler kısaca açıklanacak olursa, bir toplum modeli ve felsefe olarak korporatizm, açık seçik ve ayrıntılı olarak formüle edilmiş bir siyasal ideoloji olarak karşımıza çıkabileceği gibi, daha belirsiz ve gevşek olarak da ortaya çıkabilir. Korporatizm ikinci düzeyde, bahsedilen dünya görüşü veya ideolojinin sonucu olan ya da bununla uyum içinde bulunan ekonomik

pratikler ve politikalar bütünü olabilir. Üçüncü düzeyde ise, ikinci düzeydeki edimsel dışavurumların ötesinde, hukuki olarak siyasal kurumlar ve hukuksal yapılar olarak gerçekleşebilir.¹³² İleride de değinileceği üzere, Parla'nın korporatizm ile ilgili tüm görüşlerine katılmamakla beraber, korporatizmin incelenebileceği üç alan ayrımını geçerli buluyor ve çözümlememizde bu sınıflandırmayı benimsiyoruz.

Korporatizmin incelenebileceği veya varlığının izlerinin sürülebileceği bu üç alandan ilki, yani düşünsel alan, diğer iki alana göre etkileri bakımından daha edilgin ya da soyut olabilir iken, diğer iki alan yani ekonomik ve siyasal alanlar etkileri bakımından daha somutturlar. Yani bir ekonomik veya siyasal sistemin, korporatif olarak değerlendirilebilmesi için, ekonomik ve siyasal alanlardaki somut, uygulamaya konulmuş olan verileri elde etmek gerekmektedir. Düşünsel alanda kalmış ve uygulamaya geçememiş korporatif düşünceler bir sistemi korporatif olarak nitelendirmeye yetmemektedir.

Belli bir ülkenin siyasal seçkinleri arasında, iktidar bloğu içerisinde veya aydınları arasında korporatizmi savunan veya düşüncelerinde korporatizan izler bulunan kimseler olabilir. Bu, o ülkede, sadece korporatizmi savunan kimselerin veya grupların bulunduğu, korporatif düşünce akımlarının filizlendiği anlamına gelebilir. Ancak bu düşünceler, hayata geçirilemez, uygulamaya konulamazsa; yani ekonomik alanda korporatif nitelikli örgütlenmelere gidilmez ve bu doğrultuda ilişki biçimleri geliştirilmezse; siyasal alanda da korporatif örgütlenme ve korporatif temsilin gerektirdiği uygulamalara yer verilmezse, o ülkenin siyasal ve ekonomik sistemi korporatif olarak nitelendirilemez. Nasıl ki, belli bir ülkenin siyasal sisteminde belli gruplar, partiler veya aydınlar sosyalizmi savunabilmektelerse de, o

¹³² T. Parla, a.g.e., 92.

ülkenin ekonomi alanındaki mülkiyet ilişkileri ve siyasal alandaki yapılanması sosyalizmin öngördüğü biçimde değiştirilmediği sürece, o ülkeyi sosyalist olarak nitelendirmek olası değilse; aynı durum korporatizm içinde geçerlidir. Uygulamaya geçmediği sürece düşünce akımları sadece düşünce akımı olarak kalır, sistemi nitelemek konusunda yeterli olamazlar.

Korporatizmin incelenebileceği diğer iki alanda, yani ekonomik ve siyasal alanlarda, korporatizmin varlığının iki boyuta bağlı olduğunu düşünmekteyiz. Aslında korporatizmin birbirinden farklı, çeşitli boyutlarını dile getirenler bulunmaktadır.¹³³ Bu farklı boyutlandırmaların her biri belli bir doğruluk payı taşımaktadır. Ancak, korporatizmin temelde bir örgütlenme biçimi ve bir ilişki biçimi olmasını ölçüt olarak almanın yeterli olacağını düşünmekteyiz.

Bu doğrultuda, ekonomik alanda korporatizm incelenirken, bu alanda korporatif nitelikli örgütlenmenin, yani gerek işverenler, gerekse de çalışanların meslek esasına dayılı biçimde örgütlenmiş olup olmadığına ve korporatif ilişkilerin, yani aynı meslek dalındaki işveren ve işçilerin çatışma yerine, uzlaşmasına yönelik ilişkilerin kurulup kurulmadığına bakılması gerekmektedir. Kapitalist korporatizm söz konusu olduğunda, mesleki örgütlenme olarak sendikalar ön plana çıkmakta, korporatif ilişkiler söz konusu edildiğinde de işçi ve işveren sendikaları arasındaki çatışma yerine uzlaşmaya yönelik uygulamalar akla gelmektedir.

¹³³ Bu bağlamda özellikle yeni korporatizm tartışmalarında, toplumsal korporatizmin kavramsallaştırılması, tanımlanması ve nitelendirilmesinde farklı yaklaşımlar olduğu belirtilmelidir. Bu doğrultuda, toplumsal korporatizmin “çıkarların temsili yaklaşımı”, “kamu politikası oluşturma süreci yaklaşımı”, “iktisadi sistem yaklaşımı”, “toplumsal kontrol aracı yaklaşımı” ve “devletin örgütleniş biçimi yaklaşımı” gibi yaklaşımlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız, Ü. Cizre, *Yeni Korporatizm Batı Avrupa ve Türkiye Deneyimleri*, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, 1987, 15-39.

Siyasal alanda korporatizm incelenirken de, bu alandaki korporatif örgütlenmeye ve bunun siyasal alana korporatif temsil olarak yansıyor yansımadağına bakılmalıdır. Bu doğrultuda siyasal alanda korporatizm, ekonomik alandaki korporatif örgütlenme ve ilişkilerin siyasal alana yansımalarıyla; yani meslek esasına dayalı işçi ve işveren örgütleri temsilcilerinden oluşan bir kurulun, gerek danışma organları olarak devlet örgütlenmesi içerisinde yer alması ve elbette ki alınacak olan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik karar süreçlerinde etkili olmalarıyla, gerekse de temsil düzeyinde, ya sadece korporatif temsilin ya da siyasal temsilin yanı sıra korporatif temsilin benimsenmiş olmasıyla kendisini göstermektedir.

b) “Korporatif” Uygulamalar ve “Korporatist” Sistemler

Ekonomik ve siyasal alanlarda korporatif örgütlenme ve ilişki biçimlerinin bulunması, belli bir ekonomik ve siyasal sistemde ‘korporatif uygulamalar’ın ve ‘korporatif kurumlar’ın varlığına işaret etmektedir; ancak söz konusu uygulama ve kurumların varlığı, o ekonomik ve siyasal sistemi ‘korporatist’ bir sistem olarak nitelendirmeye yetmekte midir? Bu soruya olumsuz yanıt verilebilir. Çünkü korporatif ilişki biçimleri ve örgütlenmelerin, ekonomik ve siyasal açıdan liberal sistemlerle eklemlendiği göz önünde bulundurulursa; bir sistemi net bir biçimde korporatist olarak nitelendirebilmek için, o ekonomik ve siyasal sistemin ayırt edici bir özelliğinin olması gerekmektedir. Bu özellik söz konusu sistemin korporatist tarzda biçimlendirilmiş olmasıdır. Bahsedilen korporatist biçimlenme, birbirleriyle tutarlı olmak koşuluyla, ekonomik alanda korporatist ilişkilerin kurulması ve siyasal alanda da korporatist temsil organlarına yer verilmesiyle ve/veya devletin sistematik biçimde korporatist ilişkinin taraflarından biri olmasıyla sağlanmaktadır. Örneğin

belli bir ülkede, ekonomik alanda bir takım korporatif ilişkiler bulunmasına rağmen, siyasal alanda bu ilişkilerin bir yansıması olarak korporatif temsile dayalı bir takım organlara yer verilmiyorsa ya da devlet korporatif ilişkisinin tarafları arasında rol almıyorsa, bu ülkenin sistemi korporatist bir sistem sayılmaz.¹³⁴ Edimsel olarak o ülkede, sadece korporatif ya da korporatizan bir takım ilişkilerin bulunduğu anlamına gelir. Tam tersine belli bir ülkede, siyasal alanda korporatif temsil iddiasını taşıyan bir takım organlara yer verilmesine rağmen, ekonomik alanda bu korporatif temsil organlarının tabanını oluşturacak alt örgütlenmeler ve ilişki biçimleri yoksa bu ülkenin sistemi de korporatist sayılmaz.¹³⁵ Sadece o ülkede korporatif ya da korporatizan bir takım siyasal organların olduğu anlamına gelir. Aslında bütün ülkelerin ekonomik ya da siyasal sistemlerinde korporatizmin çeşitli unsurlarına rastlamak mümkündür. Ancak bu unsurlar o sistemleri bütünsel anlamda korporatist olarak nitelendirmeye yetmemektedir.

Korporatist olarak nitelendirilebilen siyasal ve ekonomik sistemler, farklı ülkelerde, farklı biçimler almıştır. Korporatist olarak nitelenebilecek sistemler arasında, korporatizmin otoriter veya totaliter biçimini uygulayan sistemler,

¹³⁴ Belirttiğimiz olguya paralel biçimde, ancak özellikle devlet kavramı üzerine çözümleme yapan Göze de ekonomik alandaki çeşitli korporatif örgütlenmelerin, devleti korporat(ist) saymaya yetmeyeceğini; bunun için korporatif temsil sisteminin uygulanıyor olması gerektiğini belirtmektedir. A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 27.

¹³⁵ Korporatif temsil sisteminin kabul edildiği her devlette, meslek örgütleri korporasyonlar biçiminde örgütlenmemiş olabilir. A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 27. Yani gerek korporasyonların, gerekse de işçi ve işveren sendikalarının bulunmadığı ülkelerde, siyasal sistem içerisinde korporatif nitelikli organlara yer verilebilir. Şüphesiz ki bu durum, toplumsal ve ekonomik alt yapının, siyasal üst yapıyı belirlediğini savunan açıklama modeline uymamaktadır. Ekonomik alanda korporatizmin gerektirdiği örgütlenme ve ilişki biçimlerine sahip olmaksızın, siyasal alanda korporatif bir takım kuruluşlara yer veren siyasal sistemlerin, ekonomik ve toplumsal alt yapıdan görece bağımsız hareket edebilen yönetimler olduğu belirtilebilir. Bu tür uygulamaların olduğu ülkelerde, ekonomik yapı, siyasal açıdan korporatist bir çözümü gerektirecek oranda kapitalistleşmiş ve sanayileşmiş değildir. Bu geri sosyo-ekonomik yapıya uygun olarak, korporatif örgütlenme açısından çok önemli olan işçi ve işveren sendikaları ülkede bulunmamaktadır. Var olan çeşitli meslek örgütleri de, korporatist bir sistemin gerektirdiği düzen, etkililik ve sistematiklikten uzak biçimde varlığını sürdürüyordur. İktidar ise, ülke kapitalizminin ürettiği sorunlara çözüm bulmak amacıyla değil, çok daha farklı amaçlarla çeşitli meslek ve sektör temsilcilerinden oluşan bir meclisin oluşturulmasını ve bu meclisin çalışmasını isteyebilir. Çalışmanın, Türkiye ile ilgili ikinci kısmında, ekonomik alanda korporatizmin incelendiği bölümde, daha ayrıntılı olarak incelenecek olan Âlî İktisat Meclisi bu duruma örnektir.

‘korporatist sistem’ tanısını koymak açısından daha fazla kolaylık sağlamaktadır.¹³⁶ Çünkü bu tür sistemlerde otoriter olan siyasal iktidar, ekonomik alana da hâkimdir ve hem siyasal, hem de ekonomik alanı yukarıdan aşağıya doğru açık biçimde korporatist bir doktrin doğrultusunda yapılandırmaktadır. Genel bir kural olmasa da böyle sistemlerde kimi devletler, anayasalarında korporatist olduklarını ilan ederek, niteliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Oysa açıktan korporatist olduğunu ilan etmeyen çoğulcu demokratik sistemlerde ekonomik ve siyasal alanlarda korporatist ilişki biçimlerinin ve örgütlenmelerin izlerini sürmek; liberal kurumlarla eklemlenmiş durumda bulunabilen korporatist ilişki ve kurumların, sistemi korporatist saymaya yetecek oranda yoğun, sistematik ve tutarlı olup olmadığının belirlenmesini gerektirmektedir.

2. KORPORATİZMİ SINIFLANDIRMA ÇABALARI VE KORPORATİZM TÜRLERİ

Korporatizm gerek düşünsel alandaki birbirinden farklı yaklaşımlar, gerekse de sosyo-ekonomik ve sosyo-politik alanlardaki farklı uygulamalar dolayısıyla tek tip bir olgu sayılmamaktadır. Düşünsel ve uygulama alanlarındaki bu farklılıklarından dolayı korporatizmi türlere ayırmak olası görünmektedir. Korporatizm çözümlenmelerinde de, genellikle konunun daha net ortaya konulabilmesi için çeşitli açılardan korporatizm içi farklılıklar ortaya konulmakta, korporatizm, türlere ayrılmaktadır.

¹³⁶ Linz’in de belirttiği gibi, “ Bütün siyasal sistemlerde korporatizmin bazı unsurlarına, özellikle ekonomik ve meslekî nitelikteki menfaatlerin kurumsal ve düzenlemiş biçimde temsiline rastlanırsa da, **siyasal sistemi korporatif bir ideolojiye göre örgütlenme** yönünde ciddi bir çabaya ancak otoriter rejimler yer vermişlerdir.” J. J. Linz, a.g.e., 195-196. (Kalın karakterli ifadelerle yapılan vurgu bize aittir.)

a) Korporatizm ve Çeşitli Sınıflandırma Girişimleri

Korporatizmi türlere ayırırken Parla, diğer alanlara da değinmekle beraber, özellikle düşünsel alana vurguda bulunarak ve korporatizmin liberalizmle etkileşimine değinerek, ikili bir sınıflandırma yapmaktadır. Parla'ya göre korporatizm; 1) solidarist ya da dayanışmacı korporatizm ve 2) faşist korporatizm olarak iki alt türe ayrılmaktadır. Her iki alt türüyle de korporatizmin, kapitalizmin yeni rasyoneli olarak liberalizmin yerine sahneye sürüldüğünü iddia eden Parla¹³⁷, korporatizmin liberalizmle uyuşamayacağını savunmaktadır.

Parla'ya göre korporatizmin solidarist ve faşist biçimleri arasındaki temel fark; solidarizmin, liberalizmin belli bazı siyasal ve kültürel ideallerini korumakla beraber, onu değiştirmeye ve düzeltmeye çalışarak dönüştürmeye girişmesidir; buna karşın faşizm liberalizmi radikal bir yadsımayla dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Parla, korporatizmin solidarist ve faşist biçimleri arasındaki farkın, temelde birey, toplum ve devlet arasındaki karşılıklı ilişkilere farklı yaklaşımlarından kaynaklandığını dile getirmektedir. Aslında hem solidarizm, hem de faşizm, liberalizmde bireyin, Marksizm'de de sınıfın birincil kategori olmasına karşı çıkmakta ve her ikisi de meslek gruplarını toplumsal örgütlenme ve siyasal etkinliğin temel birimi saymaktadır. Solidarizm'de korporasyonlar, birey ile devlet arasında tampon işlevi gören kuruluşlardır. Korporasyonlar, aslında bencil olan bireylere kamu çıkarı, yani ortak çıkar ruhunu aşladıkları gibi, sivil toplumun yapı taşı olan korporasyonların özerk yetki alanlarına da devletin müdahale etmesini engellerler. Böylece bireylerin hakları da korunmuş olur. Solidarizm, siyasal kuram ve hukukta, liberalizme göre kısıtlı da olsa birey haklarını kabul etmiştir, ancak

¹³⁷ T. Parla, a.g.e., 90-91.

bireysel hakların yanı sıra, toplumsal dayanışma ve birliğin gereği olarak bireylerin yükümlülükleri, yani görevleri de bulunmaktadır. Oysa faşizmde, toplum ve dolayısıyla birey, kuramsal bağlamda metafizikleştirilmiş bir korporatist devlet içinde eritilmektedir. Faşizmde korporasyonlar, devletin sivil toplumu denetimi altında tutmasını sağlayan kamu organları olarak görülmektedir. Faşizmde korporasyonlar, liberal siyasal kuram ve hukukun tersine, devlet karşısında öncelikli hakları bulunmayan bireyin görev ve yükümlülüklerine ilişkin devlet emirlerini sivil topluma iletirler.¹³⁸

Parla'nın korporatizmi ortaya koyuş biçimini ve bu sınıflandırmasını çeşitli açılardan eleştirmek olasıdır. Korporatizm kavramının başına "liberal" sıfatının getirilmesinin yanıltıcı olacağını dile getiren Parla, korporatizm ile liberalizmin uyuşamayacağını belirtmektedir. Ancak gerçek hayatta, her şeyiyle saf bir liberal sistem ile her şeyiyle saf bir korporatist sistemin bulunması oldukça ayrıksı bir durumdur. Kuramsal alanda birbirleriyle bağdaşmayan liberalizm ile korporatizm, edimsel olarak farklı alanlarda birbirleriyle eklemlenmiş olarak var olabilirler. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrasında, ekonomik alanda yoğun ve sistematik biçimde korporatist örgütlenme ve ilişkilerin gerçekleştirildiği bir takım Batılı ileri kapitalist toplumlar, yeryüzünde var olan biçimiyle siyasal ve hukuksal alanda liberalizmin bireye tanıdığı en geniş hakları ve görece çoğulcu siyasal temsili uygulamaya geçirebilmişlerdir. Dolayısıyla her alanı mutlak saf liberal ilkeler doğrultusunda düzenlememiş olan sistemleri, liberal olmayan ya da liberalizm dışı sistemler olarak nitelemek ve bu doğrultuda çeşitli alanlarda da korporatif örgütlenme ve ilişkilerin bulunmasından yola çıkarak o sistemi liberalizmle uyuşmaz biçimde sadece

¹³⁸ T. Parla, a.g.e., 98-99.

korporatist olarak nitelendirmek; edimsel olarak var olan liberalizm ile korporatizmin eklemelenmesini yadsımak anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda Makal da, Parla'nın her iki alt türüyle korporatizmi, liberalizm ile bağdaşmaz olarak ele almasını, gerek tanımlama, gerekse sınıflandırma açısından eleştirmektedir. Öncelikle Parla'nın tanımlamasında korporatizm, liberal kavramıyla nitelenebilecek tüm uygulamaları dışarıda bıraktığı için eleştirilmektedir. İkinci eleştiri ise sınıflandırmaya yöneliktir. Parla korporatizmi solidarist ve faşist olarak kategorize ederken, iki türü de birbirinden net çizgilerle ayırt edilebileceğini kabul etmektedir. Makal, bu iki tür arasında kavramsal ve uygulama düzeylerinde net bir ayırım yapmanın kolay olmadığını belirterek, bir geçişlilikten bahsetmenin yerinde olacağını savunmaktadır.¹³⁹

Ayrıca Parla, korporatizmin ılımlı biçimi olan solidarizmin, liberalizm bir yana, demokrasi ile de bağdaşamayacağını dolaylı olarak dile getirmektedir.¹⁴⁰ Böylece demokrasinin tek biçiminin, sanki liberal demokrasi olabileceğini savunur gibidir. Akşin de bu noktadan Parla'yı eleştirmektedir. Akşin'e göre korporatizm, mesleklerin, iş gruplarının örgütlenmesini savunan bir görüş olarak ele alınırsa, sivil ve demokratik toplumun ayrılmaz bir niteliğidir. Korporatizm konusundan sonra solidarizm konusuna gelen Akşin genel olarak, toplumun genel mekanizması ya da ilkesi olarak sınıf mücadelesini reddedenlerin solidarist olarak nitelenebileceğini, bundan dolayı solidarizmin Marksizm karşıtı olduğunun ileri sürülebileceğini, ama tek başına demokrasi karşıtı bir anlam taşıdığıının söylenemeyeceğini

¹³⁹ A. Makal, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1920-1946*, a.g.e., 131. (Dipnot) ve A. Makal, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları", a.g.m., 176 (dipnot).

¹⁴⁰ Parla bu sonuca, solidarist olarak nitelediği "Siyasal Kemalizm"ın demokrasi ile bağdaşmadığını dile getirerek ulaşmaktadır. "... esas olarak solidarist korporatist 'Siyasal Kemalizm', otoriterliği, devletçiliği, tek particiliği ve 'şefçiliği' nedeniyle demokratik ve ilerici olduğu savunulamayacak bir tarihsel siyasal ideoloji ve rejim türüdür." Bakınız: T. Parla. a.g.e., 10.

savunmaktadır.¹⁴¹ Aynı şekilde solidarizmin liberalizm karşıtı olması da, onu tek başına demokrasi karşıtı yapmadığı gibi; solidarizmin kuramsal anlamda uzlaşmazı olan liberalizmle uygulama düzeylerinde eklemlenmesini de engellemektedir.

Parla'ya eleştirilerini yönelten Akşin de korporatizm konusundaki ayrımını, “dernek korporatizmi” ve “devlet korporatizmi” biçiminde yapmaktadır. Dernek korporatizmi, yukarıda da bahsedildiği gibi, meslek ve iş gruplarının örgütlenmesini savunan bir görüş olarak, sivil ve demokratik bir toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Oysa meslek örgütlenmesinin devlet eliyle olmasını ve yurttaşların temsil edildiği parlamento yerine devlet tarafından örgütlenmiş mesleklerin temsil edildiği korporatist meclis kurulmasını öngören ise faşizmdir ve bu yapılanma da devlet korporatizmidir.¹⁴² Akşin'in bu ayrımına belli bir noktaya kadar katılmak olasıdır. Üstelik Akşin'in bu ayrımı, korporatizmin biri ılımlı, diğeri daha katı olan iki türü olması bağlamında, Parla'nın solidarizm ve faşizm ayrımını andırmaktadır. Ancak, Akşin dayanışmacılığı (solidarizmi) tanımlarken, toplumun temel mekanizması ve ilkesi olarak sınıf mücadelesini reddetmeyi vurgulamakta ve bunu solidarizmin yeterli koşulu saymaktadır. Ayrıca dayanışmacılığın, korporatizmin bir alt türü ve böylece de faşizmin kardeşi yapılmasını da benimsememektedir. Oysa sınıf mücadelesini reddetmek solidarizm kadar, faşizm için de geçerlidir. Solidarizmin en belirgin özelliği sınıf mücadelelerini reddetmenin yanı sıra, toplumun mesleki esasta örgütlenmesini savunmasıdır ki, mesleki esasta örgütlenme iki dünya savaşı arası dönemde faşist diktatörlüklerin de uygulamaya koyduğu bir politikadır. Bu veriler solidarizm ile faşizmi, korporatizm paydasında birleştirmeye götürmektedir.

¹⁴¹ S. Akşin, a.g.e., 115-116.

¹⁴² S. Akşin, a.g.e., 115.

Dolayısıyla, Akşin'in yaptığı gibi, solidarizmin korporatizm dışı bir düşünce ve uygulamalar bütünü olduğunu ileri sürmek geçerli sayılmamalıdır.

Çalışmalarında korporatizmin siyasal yönüne ağırlıklı olarak eğilen ve bu doğrultuda korporatist devleti çözümleyen Göze'de korporatist devlet sistemlerini, "Saf Korporatif" sistem, "Karma Korporatif" sistem ve "Tâbi Korporatif" sistem olarak üçe ayırmaktadır. Göze, korporatist devletin özelliğini açıklarken, bu devletin sosyal açıdan korporatist bir temele, yani sosyal örgütlere dayanan bir devlet olduğunu; ekonomik açıdan, korporatizmin kabul edildiği bir devlet olduğunu; siyasi açıdan da korporatist temsil sisteminin geçerli kılındığını ve tüm bunların sonucu olarak da, korporatist devletin totaliter ve otoriter bir devlet biçimi olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Göze yapmış olduğu bu tanımlamaya uyan devlet sistemini 'saf korporatif' devlet sistemi olarak sınıflandırmaktadır. Yukarıda belirtilen esaslar uygulamada birebir hayata geçirilemese de, Göze'ye göre bir devlet sistemini saf korporatif sistem içine sokabilmek için, temel olarak korporatist devlet görüşünün, sosyal, siyasal ve ekonomik yönleri ile benimsenmiş olması ve bu yönleriyle korporatist devlet sisteminin kurulmak istenmesi gerekmektedir. Uygulamada saf korporatif devlet sistemini kurmaya çalışan devletler, genellikle meslek örgütlerini korporasyonlar biçiminde teşkilatlandırmışlar; çok partili siyasal sisteme son vererek, tek parti sistemini kabul etmişler ve siyasal temsil sistemi yerine korporatist temsil sistemini geçirmişlerdir. Böylece bu devletler tek parti diktatörlüğüne dayanan totaliter ve otoriter devletler olarak ortaya çıkmışlardır. 'Karma korporatif' sistemde ise, korporatist devlet görüşü sosyal, siyasal ve ekonomik yönleriyle bir bütün olarak alınmamış, özellikle siyasal yön üzerinde durulmuştur. Bu devlet sistemi, "genellikle, ferdiyetçi devlet görüşünden hareket

eden, fakat toplumda ferlerin yanında sosyal teşekküllerin de varlığını göz önünde tutan ve siyasî temsil sistemini korporatif temsil sistemi ile tamamlamak isteyen ve bunun için de, sosyal teşekküllerin ve özellikle meslek teşekküllerinin temsilcilerine, siyasî partilerin temsilcilerinin yanında, devletin yönetiminde söz sahibi olmalarını sağlayan sistemdir. Karma Korporatif Devlet sınıflandırması içine giren Devletlerde “korporatif temsil” sistemi kabul edilerek, sosyal teşekküllerin ve özellikle meslek teşekküllerinin temsilcilerine, görüşlerini ve isteklerini kanunî ve hukukî yollardan açıklamak ve menfaatlerini meşru yollardan korumak imkânı sağlanmak istenmiş ve aynı zamanda teknik bilgi ve ehliyet sahibi kimselerin yasama organları içinde yer almaları arzu olunmuştur. Bu sistem gerek korporatif devlet görüşünün, gerek ferdiyetçi devlet görüşünün bazı özelliklerini bir araya toplayan bir devlet sistemi olarak görülmektedir.” Son olarak “ ‘Tâbi korporatif’ sistemde ise, karma korporatif sistemde olduğu gibi, korporatif Devlet görüşü sosyal, ekonomik, siyasî ve hukukî yönleri ile bir bütün olarak ele alınmamaktadır. Bu Devlet sisteminde ferdiyetçi Devlet görüşünden hareket edilmekte, fakat sosyal teşekküllerin, özellikle meslek teşekküllerinin temsilcilerinden kurulu korporatif bir organa Devlet teşkilatı içinde yer verilmektedir. Ancak karma korporatif sistemlerden farklı olarak, bu sistemde, sosyal teşekküllerin temsilcilerine siyasî partilerin temsilcileri ile birlikte Devletin yönetiminde doğrudan doğruya söz sahibi olma imkânı tanınmamaktadır. Sosyal teşekküllerin temsilcilerinden kurulu organ, siyasî organlara tâbi kılınmakta ve korporatif organ, siyasî organlar nezdinde bir istişare organı olarak kabul edilmektedir”¹⁴³.

¹⁴³ A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 103-105. Ayrıca korporatif devlet sistemleri ve bu sistemlerin uygulandığı örnekler hakkında çok daha ayrıntılı bilgi için aynı kaynağın 105- 192 sayfalarına bakılabilir.

Göze'den yapılan bu uzun alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Göze'nin sınıflandırması korporatif açıdan devlet sistemlerini temel aldığından siyasal alana yönelik bir sınıflandırmadır. Göze'nin sınıflandırması, edimsel olarak siyasal alandaki korporatist uygulamaları, yani korporatist temsili isabetli ve açık biçimde yansıttığından yerinde ve geçerli bir sınıflandırmadır. Daha ayrıntılı olmasına rağmen Göze'nin sınıflandırmasını, ikiye ayırmak olasıdır: Korporatist temsilin katı uygulandığı biçim ve ılımlı uygulandığı biçim. Bu doğrultuda saf korporatif sistem, yani siyasal temsilin kaldırıldığı, korporatist temsilin tek belirleyici hale geldiği ve buna yönelik olarak ekonomik ve toplumsal alanın korporatist biçimde örgütlendiği sistem, korporatist temsilin katı biçimde uygulandığı sistem olmaktadır. Korporatist temsilin ılımlı uygulandığı biçim ise, Göze'nin sınıflandırmasında karma ve tabî korporatif sistemlere denk düşmektedir. Zaten Göze'nin de hukuki açıdan totaliter ve otoriter devlet sistemleri arasında göstermediği karma ve tabî korporatif devlet sistemlerinde siyasal temsil ortadan kalkmamış, korporatist temsil tek belirleyici unsur haline gelmemiştir. Göze'nin siyasal alana yönelik yapmış olduğu bu üçlü ayırım, temel olarak katı ve ılımlı sistem olarak ele alınırsa, Parla'nın solidarizm ve faşizm, Akşin'in dernek ve devlet korporatizmi ayrımlarıyla çakışmaktadır.

G. ve M. Üstün, sınıf ayırım ve çatışmalarını öne çıkardığı için sosyalizme ve çıkarların farklılığını vurguladığı için çoğulculuğa karşı olan korporatizmin, doğal olarak faşizmi çağrıştırdığını belirtmektedirler. Ayrıca korporatist uygulamaların, örgütlenmelerin ilk defa iki dünya savaşı arası dönemde Avrupa'nın faşist ülkelerinde görülmesi bu çağrışımı kolaylaştırmıştır. G. ve M. Üstün de, korporatizm konusunun yeniden gündeme gelmesinin altında, tarihsel pratiğin faşizm dışında, çok daha farklı biçimde korporatist uygulamaların varlığını ortaya koymasının yattığını

belirtmektedirler. İşte bu yeni korporatist uygulamaları, iki dünya savaşı arası dönemin faşist korporatist uygulamalarından ayırmak amacıyla, yazında korporatizm kavramının başına “neo”, “ çağdaş”, “liberal”, “çoğulcu”, “pazarlıkçı” gibi takılar getirilmektedir. Dolayısıyla, yazarlara göre, II. Dünya Savaşı sonrasında pratiğinin gösterdiği gibi, korporatizmi faşizme indirgemek yanlıştır; söz konusu uygulamalar kesinlikle korporatisttirler, ancak kesinlikle faşist değildirler. Bu noktaya kadar bizlerin de katıldığı bu çözümlenmelerin ardından G. ve M. Üstün, korporatizmi ikiye ayırmaktadırlar: Faşist korporatizm ve Neo-korporatizm. Bu ayrımın yazarlar, Parla'nın faşist korporatizm ve solidarist korporatizm ayrımından yola çıkarak; faşist korporatizme Parla'nın faşist korporatizminin, Neo-korporatizme de Parla'nın solidarist korporatizminin özelliklerini yüklemektedirler. Korporatizm türleri hakkındaki bu temel ayrımın yanı sıra G. ve M. Üstün, neo-korporatizmin kendi içerisinde de çeşitli açılardan ayrılabilmesini belirtmektedirler.¹⁴⁴ Aslında G. ve M. Üstün'ün faşist korporatizm ve neo-korporatizm ayrımı çok da yanlış bir ayrım değildir, ancak bu ayrımın korporatizmin türleri bağlamında değil de, korporatizmin tarihsel gelişim süreci içerisinde yapılması daha yerinde olurdu ve böylece de bir takım tarihsel gelişmelerin gözden kaçmasının önüne geçilebilirdi. G. ve M. Üstün'ün ayrımı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, neo-korporatizm olarak adlandırılacak olan çeşitli türlerde korporatist uygulamaların varlığını isabetli biçimde tespit etmesine karşın, iki dünya savaşı arası dönemdeki korporatist uygulamaların sadece faşizm tarafından uygulamaya konulduğu izlenimi vermektedir. Oysa iki dünya savaşı arası dönemde sistematik korporatist uygulamalar genelde faşizmle özdeşleştirilmesine karşın, benzeri uygulamalar çok ön

¹⁴⁴ G. Üstün - M. Üstün, a.g.m., 163-165.

plana çıkmasa da bir takım İskandinav ülkelerinde de sosyal politika oluşturmada hayata geçirilmiştir. Toplumsal anlaşmalar biçiminde somutlanan bu politikalar ekonomik alanda kendisini göstermiştir. Ayrıca faşist korporatizme oranla çok daha ılımlı olan dayanışmacı korporatizm, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Fransız siyasal düşünce alanında oldukça etkin olmuş, siyasal sisteme belirgin bir etkisi olmasa da 1920'li yıllarda ekonomik ve sosyal konsey ile somutlaşma olanağı bulmuştur. Dolayısıyla iki dünya savaşı arası dönemdeki korporatist uygulamaları sadece faşizm ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Söz konusu dönemdeki korporatist uygulamaları, belirgin olduğu için faşizan yönetimlerdeki biçimiyle özdeşleştirerek, belirginlik kazanamayan uygulamaları görmezden gelmek ve sınıflandırmaya sokmamak yanlıcı olmaktadır. Öyleyse, G. ve M. Üstün'ün faşist korporatizm ve neo-korporatizm ayrımını, korporatizm türü olarak değil, korporatizmin tarihsel gelişim süreci içerisinde yer alan aşamalar olarak ele almak, bu bağlamda da faşist korporatizmi, kapitalist korporatizmin klasik korporatizm aşaması içerisine yerleştirmek yerinde olacaktır. Böylece hem klasik korporatizm aşamasında, hem de neo-korporatizm aşamasında korporatizmin türlerinde bahsetmek daha derinlemesine bir çözümlenmeye olanak sağlayacaktır.

b) Toplumsal Korporatizm - Devlet Korporatizmi Ayrımı

Korporatizm türleri konusunda herkesin üzerinde uzlaşmaya vardığı bir sınıflandırma yoksa da, özellikle yeni korporatizm tartışmalarında üzerinde durulan ve kendi içlerinde farklılıklar taşıyan alt kategorilerden oluşan temelde ikili bir sınıflandırmaya biz de katılmakta ve korporatizmi, “toplumsal korporatizm” veya “liberal korporatizm” ve “devlet korporatizmi” veya “otoriter korporatizm” olarak

sınıflandırmayı uygun bulmaktayız. Makal’ın da belirttiği gibi bu sınıflandırmada, sanayileşmiş batı toplumlarındaki korporatist uygulamalar toplumsal korporatizm olarak nitelenirken, genellikle az gelişmiş ülkelerde gözlenebilen korporatist uygulamalar devlet korporatizmi olarak nitelendirilmektedir.¹⁴⁵

G. ve M. Üstün toplumsal korporatizmin varlık kazanmasını sağlayan üç önemli faktörü belirtmektedirler. Buna göre toplumsal korporatizmin varlığı için, 1) Nispeten gelişkin bir sosyo-ekonomik yapı, 2) Nicel açıdan güçlü, bağımsız politik mücadele ve örgütlenme geleneğine sahip bir işçi sınıfı ve 3) Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönem için geçerli olmak üzere, Keynesyen ekonomi politikaların uygulanıyor olması gerekmektedir. Sayılan faktörlerin bir arada bulunması, sendikaların kamu politikalarının oluşturulma ve uygulanma sürecine taraf olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur ki, bu da toplumsal korporatizmin ayırt edici özelliğidir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ A. Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, a.g.e., 130. Söz konusu sınıflandırmada, kavram çiftleri arasında “Toplumsal Korporatizm” ve “Devlet Korporatizmi” kavramlarını kullanmayı tercih etmekteyiz. İlk gruptaki korporatizm türünü ‘liberal’ ön takısıyla değil de ‘toplumsal’ ön takısıyla kullanmayı tercih etmemizin iki nedeni bulunmaktadır. Öncelikle kapitalist korporatizm olarak adlandırdığımız dönemde ortaya çıkan korporatizm, edimsel olarak liberal sistemlerle eklemlenmişse de, kuramsal açıdan kendisine tepki olarak doğduğu liberalizm ile uyuşmamaktadır. En azından kuramsal alanda böyle bir uyuşum olduğu izlenimini yaratmamak için ‘liberal’ yerine ‘toplumsal’ ön takısını kullanmayı uygun görüyoruz. İkinci olarak da, liberal korporatizm kavramı, saf liberal ekonomilerde yürürlüğe konulan korporatif uygulamaları çağrıştırmaktadır. Ancak, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında, sanayileşmiş batı ülkelerinde, müdahaleci devleti öngören refah devleti politikalarının uygulandığı göz önüne alınırsa, uygulamada saf liberal ekonomilerin de bulunmadığı anlaşılacaktır. Dolayısıyla böyle bir çağrışımı önlemek amacıyla, liberal korporatizm yerine toplumsal korporatizm kavramı benimsenmiştir.

Ayrıca bu ikili sınıflandırmada karşılıklı liberal ve devlet kavramları arasında kurmak yerine, toplum ve devlet arasında kurmak, korporatif uygulamaların belirleyici aktörlerini ortaya koymak açısından daha işlevsel ve geçerli olacaktır.

Liberal korporatizm ve otoriter korporatizm sınıflandırması ise, kesinlikle yanlış bir ayırım değildir. Korporatif uygulamaların, hangi tür siyasal ve ekonomik sistemler içerisinde ve ne tarzda uygulandığını ortaya koymaktadır. Ancak yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, sınıflandırmada toplumsal korporatizm ve devlet korporatizmi ikilemi kavramsal açıdan tercih edilmiştir.

¹⁴⁶ Korporatizmin sınıflandırılmasında toplumsal korporatizm olarak adlandırdığımız türü, G. ve M. Üstün terim değişikliği ile “sosyal korporatizm” olarak adlandırmaktadır. G. Üstün - M. Üstün, a.g.m.,166.

Yukarıda ikinci maddede de belirtildiği gibi, toplumsal korporatizmin ortaya çıkabilmesi için, sınıf dengeleri içerisinde işçi sınıfının özel bir ağırlığa sahip olması oldukça önemlidir. İşçi sınıfının özel ağırlığının sonucu olarak toplumsal korporatist uygulamalarda, Marksizm bütünsel olarak reddedilse de, sosyalizmin ilke ve değerleri, liberalizmin ilke ve değerlerine oranla daha önemli bir yere sahip olmaktadır. Toplumsal korporatist uygulamalarda, liberalizm, genelde toplumsal uyumu bozduğu, özelde ise emeğin vahşi biçimde sömürülmesine yol açtığı için reddedilmektedir. Ayrıca toplumsal korporatist uygulamalarda, sınıflar ve sınıf mücadelesi, toplumsal gerçeklik olarak ele alınmakta, ancak karşılıklı tavizlerle sınıfsal çıkarların uzlaştırılabileceği savunulmaktadır.¹⁴⁷

Özellikle yeni korporatizm tartışmalarında toplumsal korporatist uygulamaların tarihi, genellikle bu uygulamaların sistematik bir biçim aldığı 1945 sonrasında başlatılmaktadır. Aslında toplumsal korporatist uygulamaların köklerine İkinci Dünya Savaşı öncesindeki bir takım uygulamalarda rastlanmaktadır. Ancak İkinci Dünya Savaşı öncesindeki toplumsal korporatist uygulamalar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi hem yaygın değildir, hem de süreklilik taşımamıştır.¹⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, toplumsal korporatist uygulamaların gelişimini etkileyen bir takım sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkenlerden genel hatlarıyla bahsetmek olasıdır. Öncelikle belirtilmelidir ki, toplumsal korporatizmin ortaya çıktığı ülkelerde çok güçlü bir işçi sınıfı hareketi bulunmaktadır. Gerçekten de, Batı Avrupa ülkelerinin siyasal sistemlerinin hemen hemen tamamı I. ve II. Dünya Savaşları sırasında işçi ayaklanmalarıyla yıkılma tehdidi yaşamışlardır. İşte ciddi anlamda devrim tehdidi yaşayan bu ülkeler I. Dünya Savaşı sırasında, bu

¹⁴⁷ G. Üstün - M. Üstün, a.g.m., 167.

¹⁴⁸ G. Üstün - M. Üstün, a.g.m., 167.

tehditten sosyalist hareketin ikiye bölünmesiyle ve sosyal demokratların siyasal devrim hedefinden vazgeçerek kendilerine kapitalist sistemi düzeltmek görevini yüklemeleriyle kurtulabilmişlerdir. Bahsedilen bu sürecin sonunda, hemen hemen tüm Batı Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının reformist partileri hükümette yer almışlardır. Böylece kapitalist sistemin geleceği kurtulmuş, ama işçi sınıfına sistem içerisinde ciddi tavizler vermek zorunda kalınmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı sonrası dönem istikrarsız bir dönemdir ve 1929 Dünya Büyük Ekonomik Krizi de bu istikrarsızlığı iyice derinleştirmiştir. Bu gibi nedenlerle, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde toplumsal korporatist uygulamalar yaygınlık ve süreklilik kazanamamıştır.¹⁴⁹ Ancak dönemin istikrarsız, çalkantılı ve olağanüstü şartları, toplumsal korporatizm için değilse bile, faşizmle bütünleşerek uygulanma olanağı elde eden devlet korporatizmi için uygun şartları sağlamıştır.

1929 Dünya Büyük Ekonomik Krizi ve on yıl sonrasında patlak veren II. Dünya Savaşı toplumsal korporatist uygulamalara olanak vermese de, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçlar toplumsal korporatist uygulamaların oluşumunu daha da hızlandırmıştır. Savaş sonrasında sosyalist olarak nitelendirilen ülkelerin sayısı artmış ve Batı Avrupa ülkeleri bir kere daha ciddi işçi devrimi girişimleriyle karşılaşmışlardır. Bu devrim girişimleri zaferle sonuçlanmasa da, savaş sonrasında sosyal demokrat ve komünist partiler siyasal rejim üzerinde etkilerini oldukça artırmışlardır. Bu partiler pek çok ülkede ya tek başlarına ya da koalisyon ortağı olarak hükümette yer almışlardır. Savaş sonrasında kötü ekonomik koşulları sosyal demokrat hükümetlerin toplumsal korporatizm uygulamalarını bir kere daha başarısız kılmış ve bu politikaların mimarı olan sosyal demokratlar güç kaybetmeye

¹⁴⁹ G. Üstün - M. Üstün, a.g.m., 167-168.

başlamışlardır. Ancak savaş sonrasında uygulamaya konulan Keynesyen ekonomi politikaları, toplumsal korporatist uygulamaların yaygınlık ve sürekliliği için oldukça uygun bir ekonomik ve toplumsal temel hazırlamıştır.¹⁵⁰

1970’li yıllarda yeni korporatizm tartışmalarına eşlik eden kuramsallaştırma çabaları sonucunda, çeşitli ülkelerde deneye dayalı çalışmalar yapılmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu karşılaştırmalardan ele edilen bulgular doğrultusunda, korporatizm türlere ayrılmış, ayrıca derece ve düzeyleri bakımından da sınıflandırılmıştır. Toplumsal korporatist uygulamaların geçerli olduğu ülkelerde, sendikaların merkezileşme ve yoğunlaşma düzeyleri, toplu pazarlık düzenleri, devletin müdahale derecesi, enflasyon, ekonomik büyüme ve işsizlik dereceleri gibi ölçütlere dayanılarak elde edilen sonuçlar doğrultusunda “güçlü”, “orta derecede” ve “zayıf” toplumsal korporatist uygulama dereceleri belirlenmiştir. Buna göre Avusturya, İsveç, Norveç güçlü korporatizmin, Almanya, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya orta derecede korporatizmin ve İngiltere, Fransa ve İtalya ise zayıf derecede korporatizmin uygulandığı ülkeler olarak ortaya çıkmışlardır. 1980’li yıllara ise korporatizmin, sektörler ve şirketler düzeyinde de uygulandığından söz edilmiş ve bu doğrultuda araştırmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda ulusal düzeydeki uygulamalar “makro korporatizm” olarak, sektör düzeyindeki uygulamalar “mezzo korporatizm” olarak ve şirket düzeyindeki uygulamalar da “mikro korporatizm” olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada mezzo korporatizmin, ulusal merkezi örgütlerle sektörler arasındaki, mikro korporatizmin ise tekil şirketler ile işçi sendikalarının yerel temsilcileri arasındaki ilişkileri içerdiği savunulmuştur.¹⁵¹

¹⁵⁰ G. Üstün - M. Üstün, a.g.m., 168-169.

¹⁵¹ Y. Akkaya, “Globalleşme: Neo-Korporatizmin Sonu Mu?” a.g.m., 433-434.

Toplumsal korporatizm konusundaki çözümlenmeleri tamamlamadan önce, geriye değinilmesi gereken bir konu daha kalmaktadır. Yukarıdaki satırlarda da ortaya konulduğu gibi, toplumsal korporatist uygulamalar, ekonomik açıdan gelişmiş, sanayileşmiş, kısaca ileri derecede kapitalistleşmiş Batılı toplumlarda, yani toplumsal açıdan çıkar farklılıklarının ve iktidardan beklentilerin çoğulcu yaklaşımlar açısından uygun bir zemin hazırlayabildiği bir atmosferde; buna bağlı ve koşut olarak siyasal açıdan da çoğulcu, parlamenter demokratik rejimlerde uygulanmaktadır. Bu olgu da korporatizm ile çoğulculuğun bağdaşıp bağdaşamayacağı sorununu akla getirmektedir. Aslında daha önceki bölümlerde değinilen korporatizm ve çoğulculuk arasındaki ilişki bağlamında, bir kısım yazarların korporatizm ile çoğulculuğun bir birleriyle uyuşmayan iki ayrı olgu olduğunu; bir diğer kısım yazarların da korporatizmin çoğulculuğu dışlamadığını, aksine korporatizmin çoğulculuğun bir türü olduğunu ileri sürdükleri belirtilmişti. Bu konudaki tartışmalar henüz sonuçlanmış ve fikir birliğine varılmış değildir.

Bu çalışmada savunulan bakış açısına göre de, korporatizm ve çoğulculuk kuramsal açıdan birbirlerine zıt olan iki ayrı toplum tasarımı modelidir. Bu modeller doğrultusunda işlediği düşünülen toplumsal yapılar birbirlerinden oldukça farklı yapıda var olacaklardır. Örneğin, çoğulcu bir sistemde, gönüllülük esasında oluşan çıkar örgütlerinin çoğu, üyelerini, kaynakları ve kamu politikalarını etkilemek amacıyla, hükümete erişebilmek ve onu etkilemek için mücadele ederken; korporatist bir sistemde zorunlu ya da yarı zorunlu üyelik temeline dayalı, sayıları sınırlı olan ve rekabetçi olmayan çıkar örgütlenmeleri bulunmaktadır. Korporatist sistem içerisindeki örgütler, kamu siyasetinin oluşturulmasına katıldıklarından ve üyelerini yaptıkları anlaşmaları kabul etmeye zorlayarak, söz konusu politikaların

uygulanmasından sorumlu olduklarından, hükümet açısından daha ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır.¹⁵²

Ancak korporatizm ve çoğulculuk arasındaki bu kuramsal bağdaşmazlık, tıpkı liberalizm ve korporatizm arasındaki kuramsal bağdaşmazlıkta olduğu gibi, uygulama aşamasında iki farklı modelin bir arada bulunabilmesini engellememektedir. Bu bağlamda korporatizm ve çoğulculuğu ideal tipler olarak ele alarak, bunlar arasındaki ilişkiyi çözümleyen Linz de; “Şüphesiz, bu saf ideal tipleri gerçek hayatta bulamayız; demokratik toplumlardaki menfaat plüralizmi çoğu zaman korporatif nitelikler taşıdığı gibi, otoriter rejimlerdeki korporatizm de fiiliyatta kayıtlanmamış bazı plüralist eğilimlere, özellikle iş adamlarının ve serbest meslek sahiplerinin menfaatlerine karşı bir ölçüde hoşgörülü davranır”¹⁵³ demektedir. Bu doğrultuda belirtilebilir ki, belli bir sistemde korporatif politikaların uygulanması, o sistemi ideal anlamda saf bir çoğulcu sistem olmaktan uzaklaştıracaktır; ancak, saf anlamıyla çoğulcu sistemden uzaklaşılması, söz konusu sistemi bütünüyle çoğulculuğa karşıt, totaliter bir sistem haline de getirmemektedir. Bu sistemlerde kimi alanlarda korporatif politikalar uygulanabilirken, kimi alanlarda da çoğulcu politikalar uygulanabilmektedir. Örneğin kamu politikalarının oluşturulması söz konusu olduğunda, çıkarların temsilinde korporatif politikalar uygulanabilirken, siyasal alanda demokrasinin gereği olan çoğulculuk kabul edilebilmektedir. Özellikle de ileri derecede sanayileşmiş kapitalist toplumlarda devlet, kapitalizmin sürekliliğini sağlamak ve çoğulculuğun belli bir kerte de sistemi tıkamasını önlemek amacıyla, çıkarların temsili ve kamu politikalarının oluşturulması gibi alanlarda korporatif politikalar izlemeye yönelebilmektedir. Ancak bu alandaki çoğulculuğun

¹⁵² A. Cawson, “Korporatizm”, a.g.m., 40.

¹⁵³ J. J. Linz, a.g.e., 191.

kısıtlanmasına karşı, bu durumu dengelemek açısından siyasal, kültürel v.b. diğer alanlarda çoğulculuğa izin verilebilmektedir. Bu durumun en yetkin örnekleri de, toplumsal korporatizmin uygulandığı demokratik parlamenter rejimlere sahip Avrupa ülkeleridir.

Korporatizmin sınıflandırılmasında toplumsal korporatizm dışındaki diğer bir tür de, az gelişmiş ülkelerde uygulandığı görülen devlet korporatizmidir. Devlet korporatizmi uygulamalarının görüldüğü ülkeleri çeşitli açılardan yapısal bağlamda çözümlenmek olasıdır. Devlet korporatizmi, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik açıdan, “yapısal bir zorunluluk olmasa da, liberalizm karşıtı, kapitalistleşmesi gecikmiş, otoriter ve neomerkantalist devletin tanımlayıcı bir unsuru olarak”¹⁵⁴ ortaya çıkmaktadır. Özellikle siyasal alana odaklanılacak olursa, Schmitter’a göre bu tür korporatizm, “bölgesel alt birimlerin sıkı bir biçimde merkezi bürokratik güce tabi olduğu; seçimlerin olmadığı ya da plebisite dayandığı; parti sisteminin zayıf bir tek partinin baskısı ya da tekelinde olduğu; yönetici otoritelerin ideolojik açıdan dışlayıcı olduğu ya da çok dar bir çevreden devşirildiği ve sınıf, etnisite, dil ya da bölgecilik temeline dayanan siyasal alt kültürlerin baskı altında tutulduğu siyasal sistemlerde görülme eğilimindedir”.¹⁵⁵ Devlet korporatizminin uygulandığı ülkelerde, sınıfsal yapı içerisinde burjuvazinin de belli özellikler taşıdığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda devlet korporatizmi, “burjuvazinin çok zayıf olduğu, içsel olarak bölünmüş, dışsal olarak bağımlı olduğu ve/veya alt sınıfların isteklerinin bağımsız biçimde ifade edilmesinin bastırıldığı ve dışlandığı durumlarda, liberal demokratik

¹⁵⁴ P. C. Schmitter, “Still The Century Of Corporatism?”, a.g.m., 22.

¹⁵⁵ P. C. Schmitter, “Still The Century Of Corporatism?”, a.g.m., 22.

devlet çerçevesinde bu isteklere etkili ve yasal yanıtlar vermeye yetecek kaynaklara sahip olmadığı yerlerde görülmektedir”.¹⁵⁶

Devlet korporatizmiyle ilgili olarak yukarıda yapılan açıklamalar, Cizre'nin de belirttiği gibi, otoriter rejim ile devlet korporatizmi arasında bir özdeşlik kurulmasına yol açmakta; böylece devletin çıkar örgütlerinin tamamını eşit şekilde baskı altında tutarak yukarıdan denetlediğini, siyasal ve mesleki tüm etkinlikleri yasakladığını, demokratik hak ve özgürlüklerini dondurduğunu ve sistemden dışladığını düşündürmektedir.¹⁵⁷ Ancak Batılı olmayan örneklerde ortaya çıkan deneye dayalı ve kuramsal gelişmeler, devlet korporatizminin bu basit açıklamasının dışında, daha karmaşık olgular sergileyen, daha işlenmiş bir model oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultudaki sınıflandırma çabalarından biri devlet korporatizminin iki guruba ayrılmasını öngörmektedir: İçleyici devlet korporatizmi ve dışlayıcı devlet korporatizmi. Gerçekten de, devlet korporatizminin yaygın biçimde uygulandığı gözlenen Latin Amerika ülkelerinde, devletin çıkar gruplarını ve bunların rejim açısından en çok önem taşıyanı olan emek örgütlerini tepeden yapılandırıp, bastırarak dışladığı durumlar gözlenebildiği gibi; içleştirerek, yani sistemle bütünleştirerek, rejime siyasal destek sağladığı ve kimi durumlarda da işçi hareketini denetim altında tutarak, potansiyel bir muhalefeti engellediği durumlar da bulunmaktadır.¹⁵⁸

¹⁵⁶ P.C. Schmitter, “Still The Century Of Corporatism?”, a.g.m., 25.

¹⁵⁷ Ü. Cizre, “Korporatizm ve Türk Sendikacılığı (I)”, a.g.m., 34. Bu bağlamda Cizre, devlet korporatizmi uygulamaları ile siyasal rejim arasında kesin bir belirlemeden bahsetmenin mümkün olmadığını söylemektedir. “Devlet korporatizmi otoriter-rejim-bağımlı olmaktan çok kapitalizmin o toplum koşullarında arzettiği manzaranın ve ona eşlik eden toplumsal ve siyasal güç dağılımının ve ilişkilerinin eseridir. Doğaldır ki, bu dengeler bütünü devletin kendisini, yani aldığı biçimi de belirlemekte ve farklı devlet korporatizmi uygulamalarına yol açmakta”dır. Ü. Cizre, “Korporatizm ve Türk Sendikacılığı (I)”, a.g.m., 34.

¹⁵⁸ Ü. Cizre, “Korporatizm ve Türk Sendikacılığı (I)”, a.g.m., 34. Örneğin, Arjantin'deki Birinci Peron hükümetinde olduğu gibi, Latin Amerika'da 1930'larda güçlü toprak oligarşisini karşısına alarak içe dönük ve dünyadan kopuk bir sanayileşme stratejisi izleyen popülist-otoriter rejimler, işçi örgütlerini

Korporatizmin alt türleri olan toplumsal korporatizm ve devlet korporatizminin açıklanmasının ardından, sırasıyla bu iki tür korporatizm arasında önce ortak noktaları, sonrasında farkları ortaya koymak ve ardından bu iki farklı tür korporatizmin, toplumlar ve ülkeler arasındaki hangi farklı koşullar temelinde ortaya çıktığını çözümlmek yararlı olacaktır.

Schmitter korporatizmin bu iki tipinin yapısal ve davranışsal olarak ayrıştığı çeşitli parametreleri çözümlmektedir. Anlaşılacağı üzere bu parametreler korporatif uygulamaların ortak özellikleridir. Bunlar:

de oluşturdukları geniş tabanlı kent koalisyonunun içine almayı başarmışlardır. Böylece işçi sınıfını rejimle bütünleştirici ekonomik ve toplumsal tavizler verdikleri bir sanayi politikası izleyebilmişler ve sanki ‘toplumsal korporatif’ öğelerle yumuşatılmış bir tür içleyici devlet korporatizmi örneği üretmişlerdir. Oysa bahsedilen bu sanayi stratejisi döviz kıtlığı nedeniyle bunalıma girmiş, sonrasında 1964 Brezilya askeri darbesinin ardından ve ona benzer biçimde Latin Amerika’nın çoğu ülkesinde işbaşına gelen bürokratik otoriter devletler, öncesine, yani içleyici devlet korporatizmi uygulamalarına ters bir politika izlemeye başlamışlardır. Temel hedefi içe dönük sanayileşmenin ileri bir aşaması olan yatırım malları üretimini sağlayacak sermaye birikimini gerçekleştirmek olan bu devlet, önceki dönem politikaları sonucunda oluşmuş siyasal açıdan hareketlenmiş ve iç pazarın tüketicileri olmaları konumuna yükselmeleri bakımından ciddi bir ekonomik güce dönüşmüş olan işçi hareket ve örgütlerini yeni yönetici sınıf koalisyonu olan asker-bürokrat seçkinlerden dışlamıştır. Devlet bunu hem dışa yönelik, hem de içe yönelik nedenlerle yapmaktadır. Dışa yönelik neden, devletin uluslararası sermayeyi çekmek istemesidir. Devlet, uluslararası sermayeyi çekebilecek oranda bir istikrar ve güven ortamı sağlamaya çalışmaktadır. İçe yönelik neden ise Cizre’nin belirttiği gibi bir hegemonya bunalımının olmasıdır. İşçi örgütlerinin bürokratik otoriter devlet tarafından baskı altına alınıp, zor kullanılarak çökertilmesi ve siyasal sistemden dışlanmasının nedeni, hiçbir sınıf ya da fraksiyonun istikrarlı bir siyasal hakimiyet kuramamasından kaynaklanan bunalımdır. Bu bunalım geri kalmış, bağımlı, eşitsiz sanayileşen bir kapitalist sistemin karşılaştığı türden bir bunalım olan döviz kıtlığı ve yetersiz sanayileşme ile bir araya geldiğinde, bürokratik otoriter devlet korporatizminin dışlayıcılığı kendini göstermektedir. Ü. Cizre, “Korporatizm ve Türk Sendikacılığı (I)”, a.g.m., 34. Temelde bu sınıflandırmayı benimsemekle beraber, bu alanda yapılan tartışmalarda, söz konusu sınıflandırmadan türetilen farklı sınıflandırma denemelerinin de olduğunu belirtmekte yarar var. Örneğin bir rejimin hem içleyici, hem de dışlayıcı devlet korporatizmini aynı zamanda birleştirerek ya da farklı zamanlarda birinden bir diğerine geçerek uygulayabileceğini ileri süren görüşler olduğu gibi; devlet korporatizminin iki alt türüne bir üçüncüyü ekleyerek ‘içleyerek dışlayan devlet’ korporatizmi bulunduğunu da ileri süren görüşler bulunmaktadır. Ayrıca kimi araştırmacılar da içleyici devlet korporatizmini kendi içinde ayrıştırmaktadır. Bu görüşler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, Y. Akkaya, *Neo-Korporatizm ve Türkiye’de Sendikacılık*, a.g.e., 60-62. Bu konuda Akkaya, “ampirik çalışmalar tek tek ülke bazında yapıldıkça devlet korporatizmini(nin) bir alt tipine sığdırılmayan tipleri için de yeni alt tiplerden söz etmek mümkün olabilecektir. Sorun, biraz da gelişmiş bir kapitalizme sahip olmayan ülkelerin siyasal, kültürel ve iktisadi bakımdan önemli çeşitlilikler sergilemesinde(n) kaynaklanmaktadır.” demektedir. Y. Akkaya, *Neo-Korporatizm ve Türkiye’de Sendikacılık*, a.g.e., 62.

1. Sınırlı Sayı: Örgütler arası düzenleme, siyasi tekellerce var olan katılımcıların yeni gelenleri dışlaması biçimindeki süreçlerle olabileceği gibi, bilinçli hükümet kısıtlamalarıyla da olabilir.
2. Merkezilik: Var olan örgütlerin yarışmacı bir elemeye diğerlerini kendiliğinden ortadan kaldırmasıyla gerçekleştirilebileceği gibi, çeşitli ve birbirine benzer örgütlerin devlet zoruyla ortadan kaldırılmasıyla da gerçekleştirilebilir.
3. Zorunluluk: Bu fiili olarak sosyal baskı, çeşitli sözleşmeler, özel izin anlaşmalarıyla sağlanabileceği gibi, hukuki olarak iş kanunu, diğer resmi hükümler v.s. ile de sağlanabilir.
4. Rekabetin Olmaması: Kurumlar arası gönüllü anlaşmalar gibi içsel oligarşik eğilimlerin ya da dışsal etkenlerin bir sonucu olabileceği gibi, sürekli devlet müdahaleleri, hakem kararıyla çözüm ve baskı yoluyla da sağlanabilir.
5. Hiyerarşik Biçimde Örgütlenmiş Olma: Bürokrasinin yoğunlaşmasının ve/veya birleşmenin beraberinde getirdiği doğal bir eğilimin sonunda sağlanabileceği gibi, devlet otoritesiyle merkezileşme ve yönetsel bağımlılık sonucunda da sağlanabilir.
6. İşlevsel Farklılaşma: Birimlerin her birinin kendi özel alanlarında yapacakları gönüllü anlaşmalar aracılığıyla sağlanabileceği gibi, meslek gruplarının devlet tarafından ayrıştırılmasıyla da sağlanabilir.
7. Devletçe Tanınma: Aşağıdan yukarıya doğru siyasal bir gereklilik olarak örgütlerin resmi yetkililerce tanınması sağlanabileceği gibi, yukarıdan devlet tarafından bu örgütler oluşturularak da tanınabilir.

8. Tekelci Temsil Hakkı: Yukarıdaki duruma benzer biçimde, örgütler bağımsız biçimde ortaya çıkabilecekleri gibi, bu hak devletçe de kendilerine bahsedilebilir.
9. Lider Seçiminde ve Çıkarların İfadesinde Denetim: Usuller ve amaçlar üzerinde karşılıklı fikir birliğine varılabileceği gibi, tek taraflı olarak devlet bu konuda belirleyici olabilir.¹⁵⁹

Yukarıdaki maddelerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere, korporatizmin her iki türü arasında uygulanma biçimleri ve uygulamalarda devletin üstlendiği rol bağlamında farklar bulunmaktadır. Toplumsal korporatizmde, demokratik parlamenter rejimlere sahip Batılı gelişmiş kapitalist devletler, çıkar örgütlerinin alttan gelen isteklerini de dikkate alarak korporatist yapılanmayı oluşturmakta ve bu doğrultuda çıkar örgütleriyle daha ılımlı bir ilişki biçimi geliştirmektedir. Oysa devlet korporatizminde, otoriter rejimlere sahip az gelişmiş kapitalist devletler, çıkar gruplarını baskı altına alarak yukarıdan aşağıya doğru bir korporatist yapılanma oluşturmakta ve bu doğrultuda çıkar örgütleriyle daha katı bir ilişki biçimi geliştirmektedir.

Her iki tür korporatizmin farklılıklarını açıklamaya devam ederseniz; daha önce belirtildiği üzere toplumsal korporatizm, demokratik parlamenter rejimlere sahip Batılı gelişmiş kapitalist devletlerde uygulanma olanağı bulurken, devlet korporatizminin, otoriter rejimlere sahip az gelişmiş kapitalist devletlerde uygulandığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda, korporatizm türlerini siyasal açıdan değerlendiren Jessop; liberal (toplumsal) korporatizmin parlamentarizm ile bütünleştiğini ve sosyal demokrat siyasete dayandırıldığını dile getirmektedir. Bunun

¹⁵⁹ P. C. Schmitter, "Still The Century Of Corporatism?", a.g.m., 20-21.

aksine faşizm (devlet korporatizmi), parlamentarizm ve sosyal demokrasinin yıkımı üzerine yükselmiş ve toplumsal temelini geleneksel ve yeni küçük burjuvazide bulmuştur.¹⁶⁰

Toplumsal korporatizm ve devlet korporatizmi arasındaki bir diğer fark da çıkar gruplarının oluşumunda kendini göstermektedir. Toplumsal korporatist uygulamalarda çıkar grupları, çoğulcu modele yakın biçimde sivil toplum bünyesinde kendiliğinden oluşmakta ve sonrasında devletle bir takım korporatist ilişkilere girmektedir. Oysa devlet korporatizminin uygulandığı otoriter devlet sistemlerinde, sivil toplum içerisinde varolan çıkar grupları olduğu gibi kabul edilmeyerek, ya devletin istediği biçimde bir örgüte dönüştürülürler, ya da devlet tarafından oluşturulabilirler. Devlet tarafından dönüştürülen ya da oluşturulan çıkar grupları dışında kalan çıkar gruplarının varlıklarını sürdürmesine izin veriliyorsa; bunlar, devlet tarafından etkisiz kılınır ve kontrol altında tutulurlar. Akkaya'nın belirttiği gibi, devlet korporatizminde çıkar örgütlerinin temsil ettikleri çıkarların niteliği ve kapsamı devletçe sınırlandırılmakta ve bu gruplar tepeden gelen baskılara maruz bırakılmaktadır.¹⁶¹

İçinde yer aldıkları rejimin niteliğine göre biçimlenen her iki tür korporatizm, farklılıklarını devletin çıkar örgütleriyle kurduğu ilişki ve yapılanma biçimi bağlamında da göstermektedir. Parlamenter demokratik rejimlerde görülen toplumsal korporatist uygulamalarda, çıkar örgütlerinin alttan gelen istekleri de dikkate alınarak

¹⁶⁰ B. Jessop, "Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy", a.g.m., 206. Jessop'ın liberal korporatizm-faşist korporatizm ayrımı, toplumsal korporatizm-devlet korporatizmi ayrımıyla örtüşmektedir, ancak Jessop'ın devlet korporatizmi yerine sadece faşist korporatizmi dile getirmesi ve onu faşizme indirgemesi, katılmadığımız bir yaklaşımdır.

¹⁶¹ Y. Akkaya, Neo-Korporatizm ve Türkiye'de Sendikacılık, a.g.e., 56. Bu doğrultuda, toplumsal korporatizmde, devlet tarafından tanınmaya ihtiyaç duymalarına rağmen, korporatist biçimde temsil edilen çıkar gruplarının büyük ölçüde toplumun kendisi tarafından yaratıldığı; buna karşın devlet korporatizminde, korporatist kurumların yaratılmasında devletin başat bir rol oynadığı belirtilebilir. B. Zhang, "Corporatism, Totalitarianism, and Transitions to Democracy", *Comparative Political Studies*, Vol. 27, No. 1, (April 1994), 113.

korporatist yapılanma oluşturulmakta ve bu doğrultuda çıkar örgütleriyle daha ılımlı bir ilişki biçimi geliştirmektedir. Oysa otoriter rejimlerde görülen devlet korporatizmi uygulamalarında çıkar grupları baskı altına alınarak yukarıdan aşağıya doğru bir korporatist yapılanma oluşturmakta ve bu doğrultuda çıkar örgütleriyle daha katı bir ilişki biçimi geliştirilmektedir.

Ayrıca toplumsal korporatist yapılanmada çıkar örgütleri, yani işçi ve işveren kuruluşları, sivil toplumun tabandan gelen isteklerini aktaracak ölçüde özerk iken ve devlet aygıtına sızarak uygulamalara katılabilirken; devlet korporatizminin uygulandığı yapılanmalarda, çıkar örgütleri tepeden devletçe şekillendirilip denetim altına alınmakta, işlevlerini denetim altında sürdürmekte ve özerklik kazanamamaktadır.¹⁶²

Sendika-devlet ilişkileri bağlamında değerlendirilecek olursa, toplumsal korporatizmde devlet sendikaları dolaylı olarak denetlemekte, devlet korporatizminde ise doğrudan denetlemesi söz konusu olmaktadır.¹⁶³

Her iki türün korporatist uygulamalarına denetim ve temsil işlevleri açısından bakılacak olursa, devlet korporatizminde korporatist kurumların denetim işlevi, temsil işlevinden daha önde gelmekte; buna karşın toplumsal korporatizmde temsil işlevi, sistemin işlemleri için büyük önem taşıyan denetim işlevinden daha çok vurgulanmaktadır.¹⁶⁴

Korporatist uygulama ve politikalara katılım açısından değerlendirildiğinde ise, toplumsal korporatist uygulamalara katılımında gönüllülük esas iken, devlet korporatizmi uygulamalarına katılımında zorunluluk ön plana çıkmaktadır.

¹⁶² A. Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, a.g.e., 132. ve A. Makal, “Korporatizm”, a.g.m., 290.

¹⁶³ Y. Akkaya, “Devlet, Sendikalar ve Korporatist İlişkiler-I”, a.g.m., 40.

¹⁶⁴ B. Zhang, a.g.m., 113.

Yukarıda aralarındaki farklar açıklanmaya çalışılan, toplumsal korporatizm ve devlet korporatizminin, hangi sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve kültürel etkenlere bağlı olarak iki farklı türe ayrıştığını ve iki farklı türde uygulandığını da ortaya koymak gerekecektir. Bir ülkede uygulanabilecek olan korporatizm türünün, o ülkenin özellikle ekonomik yapısına ve buna koşut olarak siyasal, toplumsal ve kültürel etkenlere bağlı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bu konuda ekonomik indirgemeciliğe düşmekten kaçınarak belirtilmelidir ki, bir ülkede uygulanabilecek olan korporatizmin türü, büyük oranda o ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyine, dünya kapitalizmi içerisindeki konumuna ve sınıflar arası güç ilişkilerine bağlıdır. Zaten bu temel nedenden dolayı, korporatizmle ilgili yazında, toplumsal korporatizmin sanayileşmiş, gelişmiş Batı ülkelerinde, devlet korporatizminin de az gelişmiş ülkelerde görüldüğü belirtilmektedir.

Yeni korporatizm tartışmaları çerçevesi içerisinde yapılan bu genellemeyle toplumsal korporatizm uygulamalarının gelişmiş Avrupa ülkelerinde, buna karşın devlet korporatizmi uygulamalarının ise çeşitli Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde uygulandığı örnekleriyle dile getirilmektedir. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönem için yapılan bu ayrımı iki dünya savaşı arası dönem için, yani klasik korporatizm olarak adlandırdığımız dönem için de uygulamak mümkündür. Klasik korporatist döneme bu ikili ayrım çerçevesinde bakıldığında, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa dışı coğrafyalara kaymış olan devlet korporatizminin, klasik korporatist dönemde Avrupa içerisinde de yer aldığı gözlenmektedir.

Özellikle klasik korporatizm dönemine odaklanılacak olursa, istisnasız bir kural olmamakla beraber, toplumsal korporatizm ile devlet korporatizmi uygulamalarının; dünya kapitalizmi içerisinde gelişmiş bir ülke olmak ve buna bağlı

olarak sınıflar arası dengeyi kurma konusunda avantajlı bir konuma sahip olmak gibi değişkenlere bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Kapitalist korporatizmin, kapitalist üretim biçiminin toplumsal yaşamda ürettiği bir takım sorunlara çözüm bulmak amacıyla gündeme getirildiği hatırlanırsa; kapitalist ekonomi içerisinde toplumsal yaşamda ortaya çıkabilecek sorunların üstesinden gelmeye yetecek kadar geniş olanaklara sahip olabilen ülkelerin korporatist çözüm arayışlarına ya yönelmeyecekleri ya da korporatizmin ılımlı biçimine, yani toplumsal korporatizme yönelebilecekleri söylenebilir. Buna karşın söz konusu olanaklara sahip olmayan ülkelerin, karşılaştıkları bunalımları çözmede, eğer çeşitli seçenekler arasında korporatist çözüme yöneliyorlarsa, korporatizmin katı biçimine, yani devlet korporatizmine yönelebilecekleri ileri sürülebilir.

Örneğin kapitalizmin ilk ortaya çıktığı yer olan, dünyanın ilk sanayi gücü niteliğini kazanan ve aynı zamanda kol emeğine dayanan işçi sınıfının sayısal olarak egemen olduğu İngiltere, sosyal gerilimleri düşük tutmak konusunda hem başarılı olmuş, hem de bunu oldukça kolay biçimde gerçekleştirmiş olan bir ülkedir. 19. yüzyılda İngiltere'nin sahip olduğu güç ve edindiği kârlar, bu ülkeyi köklü değişikliklere zorlayacak siyasi ve ekonomik bunalımlardan korumuştur. İngiltere'de yöneticiler, nüfusun çoğunluğunu oluşturan işçilerin açık muhalefetine rağmen ülkenin yönetilemeyeceğini ve bu çoğunluğun büyük kısmıyla uzlaşmanın düşük maliyetine katlanılması gerektiğini anlamışlardır. İngiltere'de işverenler ve işçiler, yöneticiler ve yönetilenler arasında, Avrupa'nın diğer kısımlarında görüldüğü türden ciddi çatışmalar görülmemiştir.¹⁶⁵ İngiltere'de söz konusu çatışmaların görülmemesinin, sisteme muhalif olabilecek geniş işçi sınıfının sistemle rahatlıkla

¹⁶⁵ E. Hobsbawm, *Sanayi ve İmparatorluk*, Çev. A. Ersoy, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003, 16-17.

eklemlenebilmesinin altında, şüphesiz ki, toplumsal çatışmaları törpüleyebilecek oranda iç ve dış kaynağa sahip olunması ve dışarıdan elde edilen kazançların ülkeye rahatlıkla aktarılması yatmaktaydı. Gerçekten de İngilizlerin ihraca yönelik sanayilerinin olağanüstü gelişme potansiyeli, iç talebin kısıtlı doğal artış hızına bağımlı olmamasından kaynaklanmaktaydı. İngiliz ihracat sanayilerinin bu gelişimi iki ana yolla gerçekleştirilmekteydi; bir takım ülkelerin pazarlarını ele geçirerek ve savaş ve sömürgeleştirme gibi siyasi ya da yarı siyasi yollarla bir takım ülkelerin iç pazarlarındaki rekabeti ortadan kaldırarak. 18. yüzyıldan itibaren İngiltere, en yakın rakibi Fransa'nın da önüne geçerek tüm Avrupa ülkeleri arasında denizaşırı sömürgeler üzerinde gerçek bir tekel konumu elde etmiştir.¹⁶⁶ Gerek kapitalizmin doğduğu ve gerekse de sanayi devrimini gerçekleştiren ilk ülke olması dolayısıyla İngiltere, uzun yıllar boyunca kapitalist sistemin öncü ülkesi olmuş ve bunun verdiği avantajlarla hem ekonomik, hem de siyasal açıdan ciddi bunalımlara düşmemiş, kapitalist sistemin ürettiği bunalımları aşacak kaynaklara sahip olabilmiştir. İngiltere'de hem düşünsel alanda, hem de ekonomik ve siyasal uygulamalar alanında belirgin bir korporatist eğilimin bulunmamasının nedenleri arasında, tarihsel süreçte oluşan kültürel, geleneksel öğelerin yanı sıra ülkeyi korporatist bir çözüme itecek bunalımların yaşanmaması ya da yaşanan bunalımların kolaylıkla aşılmasını sağlayacak kaynaklara sahip olunması sayılabilir.

İngiltere örneğine koşut olarak Fransa da, İngiltere'nin ardından Avrupa'nın önde gelen sanayi ülkelerinden biri olmuş, üretim ve ihracat sanayisini besleyecek geniş bir sömürge ülkeleri ağını, yani kapitalizminin genişleyebileceği dış pazarlarını oluşturmuş, diğer tüm toplumsal sınıflar üzerinde hegemonik bir üstünlük kurmayı

¹⁶⁶ E. Hobsbawm, *Sanayi ve İmparatorluk*, a.g.e., 45-46.

başaran bir burjuva sınıfına sahip oluştur. Bu alanda her ne kadar İngiltere'nin gerisinde kalsa da, Fransa da kapitalizmin ürettiği çatışmaları törpüleyecek kaynaklara sahip, gelişmiş bir kapitalist sanayi ülkesi olmuştur. Siyasal ve kültürel, alanda ise evrimci İngiliz siyasal yaşamından farklı olarak sınıf çatışmalarının daha keskin yaşandığı devrimci Fransa'da, 1789 Devriminden sonra 'cumhuriyetçi' geleneğin Fransız siyasal yaşamını etkileyen önemli bir unsur olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda Fransız siyasal kültürünün bunalımlar karşısında daha toplumcu, dayanışmacı burjuva değerlerini ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Bu nedenle uygulama alanında belirgin olmasa bile, düşünsel alanda bunalımlar karşısında korporatist çözümlerin savunulduğu, ama ekonomik açıdan bulunduğu olumlu konum itibariyle korporatizmin ılımlı biçiminin, yani toplumsal korporatizmin, o dönem Fransa'daki ismiyle dayanışmacılığın, savunulduğu bir ülke olmuştur. Bu korporatist eğilim uygulama alanında, özellikle siyasal alanda ekonomik ve sosyal konseyin bir danışma organı olarak, siyasal temsil organlarının yanında yer almasıyla somutlaşmıştır.

Korporatif uygulamaların gözlenmediği İngiltere ve korporatizmin ılımlı biçiminin, yani toplumsal korporatizmin özellikle düşünsel alanda ağırlığını hissettirdiği Fransa karşısında, ekonomik olanaklar ve gelişmişlik düzeyi açısından daha geri durumda bulunan İtalya, İspanya ve Portekiz korporatizmin katı biçiminin, yani devlet korporatizminin uygulandığı ülkeler olmuştur. Aslında kapitalistleşme ve sanayileşme sürecinde belli bir seviyeye ulaşmalarına karşın¹⁶⁷, ekonomik yapıları ve

¹⁶⁷ Bu noktanın vurgulanması önemlidir. Az gelişmiş ülkelerde görüldüğü söylenen devlet korporatizmi türüyle bile olsa kapitalist korporatist uygulamalar, ekonomik alanda olduğu kadar ve bu alana koşut biçimde, siyasal açıdan da belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış toplumlarda var olabilme olanağına sahip olmaktadır. Bu doğrultuda Linz de "... istikrarsız demokrasilere sahip, fakat belli bir ekonomik ve sosyal karmaşıklık derecesine ve belli bir siyasal mobilizasyon düzeyine erişmiş toplumlarda, sert ideolojik parti çatışmalarını ve siyasal partileri reddeden bir düşünce iklimi içinde

burjuva sınıflarının taşıdığı özellikler bakımından birbirinden farklı özellikler gösteren her üç ülkede, kapitalist gelişme ve sanayileşme düzeyleri açısından İngiltere ve Fransa'nın gerisinde kalmış, burjuva sınıfının işçi sınıfı üzerinde hegemonik üstünlük kurmada zorlandığı ülkeler olmuştur.

Bilindiği üzere İtalya Avrupa'da ulusal bütünlüğünü geç sağlayan ülkelerden biri olduğundan sömürge edinme yarışında çeşitli Avrupa devletlerinin gerisinde kalmıştır. İtalya I. Dünya Savaşı'ndan galip devletler arasında çıksa da, beklediği kazançları elde edemeyen ve kamuoyunun bu yöndeki beklentilerini karşılayamayan bir ülke olmuştur. Belli bir sanayileşme düzeyine rağmen, toplumsal muhalefeti törpüleyecek oranda dış kaynaklara sahip olamaması, yükselen işçi sınıfı hareketleri karşısında, İtalyan burjuvazisinin hegemonik üstünlüğünü kuramaması, giderek yoğunlaşan ekonomik ve siyasal bunalımlarını çözemeyerek korporatist çözüm arayışlarına yönelen ülkeyi devlet korporatizmini uygulamaya sürüklemiştir.

Eskiden beri sömürgeci birer güç olarak dünya ticaret sahnesinde yer alan İspanya ve Portekiz de, çeşitli sömürgelere¹⁶⁸ ve belli oranda bir sermaye birikimine sahip olmakla beraber¹⁶⁹, sanayileşme sürecinde İngiltere ve Fransa'nın gerisinde

doğmuş otoriter anlayışların, korporatif çözümlere yönelmesinde şaşılacak bir taraf yoktur." demektedir. J. J. Linz, a.g.e., 188-189.

¹⁶⁸ I. Dünya Savaşı sonrası dönemde, sömürgelerin durumunu gösteren bir tabloda, çeşitli sömürgelere sahip olan devletlerin kendi yüz ölçümlerinin ve nüfuslarının, sömürdükleri toprakların yüz ölçümüne ve nüfuslarına oranları gösterilmektedir. Bu oranlarda İngiltere ve Fransa oldukça üstün bir konuma sahiptirler. İtalya, İspanya ve Portekiz ise bu iki ülkenin sahip olduğu avantajların gerisinde gözükmektedir. Bakınız Tablo E. , N. E. Sümer, *Muasır İktisat Nizamı*, Ankara, Alâeddin Kırıl Basımevi, 1944, 158. Aslında tabloda Portekiz'in oranları İtalya ve İspanya'ya, hatta Fransa'ya oranla çok daha iyidir; ancak bu orana rağmen, Portekiz'in mevcut sömürgelerinden gerekli faydayı sağlayabilmesi çok daha ileri bir sanayileşme düzeyine sahip olması ile sağlanabilirdi. Portekiz'in sömürgelere sahip olması; bağımsız ve güçlü bir burjuva sınıfına ve ileri bir sanayileşme düzeyine sahip olmadığı için, ülkeyi ekonomik ve siyasal bunalımlarından kurtaracak oranda kaynağı sağlamaya ve devlet korporatizmi seçeneğini ortadan kaldırmaya yetmemektedir.

¹⁶⁹ Poulantzas'ın belirttiği gibi, İspanya ve Portekiz'de sömürgelerden kaynaklanan eskiden sağlanmış bir sermaye birikimi bulunmaktadır. N. Poulantzas, *Geçiş Süreci*, Çev. B. Yılmaz, Y.y. Belge Yayınları, T.y., 7.

kalan, burjuva sınıfının merkez ülkelere bağımlı kaldığı ülkeler olmuşlardır.¹⁷⁰ Bu ülkeler sömürge topraklarına sahip olmalarına rağmen kapitalistleşme ve sanayileşme süreçlerinde merkez ülke konumuna gelememişler, çalışan sınıfların isteklerini karşılayacak ve toplumsal bunalımlarını çözmeye yetecek oranda kaynağı üretememişlerdir. İspanya ve Portekiz'in bağımlı burjuvazisi diğer sınıflar üzerinde hegemonik üstünlüğünü kuramamış, böylece bu ülkeler bunalıma giren ekonomik ve siyasal yapılarını düzlüğe çıkarmada zorlanmışlardır. Bu bağlamda, ekonomik bunalımlarla siyasal bunalımların birbirlerini beslediğini, sömürge kaynaklarına yeterince sahip olmayan ülkeler örneğinde de gözlemlemek olasıdır. Linz, büyük oranda İngiltere ve Fransa, daha küçük oranda da Hollanda ve Belçika'nın sömürgecilikte kazandığı başarıların, diğer orta büyüklükteki ülkelerde bir 'proleter millet' anlayışı yarattığını belirtmektedir. İspanya İmparatorluğundan kalanların kaybedilmesi ve Portekiz'in genişlemesinin İngiltere tarafından engellenmesiyle, bu ülkelerde milli bilinç bunalımları ortaya çıkmıştır. Üst üste gelen bunalımların hızlı bir demokratikleşme süreciyle çakışması, demokratik kurumların yavaş yavaş ve başarılı biçimde kurumlaşmasını önlemiştir. Bu koşullarda sınıf veya kültür bilinci uyanan yeni toplumsal grupların isteklerini, demokratikleşme süreçleriyle

¹⁷⁰ Poulantzas yaptığı çözümlerinde İspanya ve Portekiz'in yerel burjuvazisini, Emperyalist Avrupa ülkelerinin yerel burjuvazisi ile karşılaştırdığında, 'güdümlüler' sınıfına sokmaktadır. Güdümlü burjuvazileri ise Avrupa'daki güdümlü olmayan burjuvazilerden ayıran temel özelliklerden biri, güdümlü burjuvazilerin güdümlü olmayanlara oranla çok daha zayıf ekonomik temellere sahip olmasıdır. Çünkü İspanya ve Portekiz örneğinde olduğu gibi, bu ülkelerdeki kapitalizmin yerleşmesi ve gelişmesi çok yetersiz ilkel bir yerel sermayenin birikimiyle gerçekleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak güdümlü burjuvaziler siyasal ve ideolojik bir zayıflık içerisine düşmüşlerdir. Bu bağlamda İspanya ve Portekiz burjuvazisinin, burjuva demokratik devrimlerini gerçekleştirememiş olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Bu ülkelerde hegemonik bir burjuva ideolojik geleneği ya da düşünce atmosferi oluşturulamamıştır. N. Poulantzas, *Geçiş Süreci*, a.g.e., 35-36. Keyder, bu ülkeleri geri teknoloji tarım ve küçük üretim ile bir arada bulunan modern sanayi bileşiminden oluşan iktisadi yapıları nedeniyle, "çevre ile merkez arasındaki ülkeler" olarak değerlendirmektedir. Ç. Keyder, "Güney Avrupa'da Demokrasiye Geçiş: İspanya, Portekiz, Yunanistan" *Yapıt*, S. 12, (Eylül-Ekim 1985), 88.

bütünleştirmek mümkün olmamıştır.¹⁷¹ Sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bunalımlara çoğulcu demokratik rejimler çerçevesi içerisinde çözüm bulunamadığında, otoriter rejim seçeneği içerisinde devlet korporatizmi uygulanabilir bir çıkış yolu olarak görülmüştür.

Ancak yukarıda belirtilen, ekonomik koşulların korporatizmin türünü belirleyeceği yönündeki açıklama tarzı; çeşitli ülkelerin durumunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin İskandinav ülkeleri... Bu ülkeler, örneğin Fransa ayarında kapitalistleşme ve sanayileşme sürecinde ileri birer ülke olmadıkları gibi, geniş bir dış pazara ve sömürgelere de sahip olmamışlar; buna karşın daha önce değindiğimiz gibi, klasik korporatizm olarak adlandırdığımız dönemde, korporatizmin ılımlı biçimi olan toplumsal korporatizmin ilk uygulamalarını gerçekleştirmişlerdir. Öyleyse böylesi durumlarda ekonomik koşullar dışında, siyasal ve kültürel etkenlere de değinmek gerekmektedir.

Gerçekten de, sosyo-ekonomik yapının yanı sıra, sosyo-politik yapı ve siyasal kültür de korporatist eğilimlerin türünü belirleme de önemli etkiye sahiptir. Örneğin İskandinav demokrasilerinde toplumsal korporatist yöntemlerin kurumlaşması ve teşvik görmesinin altında siyasal bir takım etkenlerin de bulunduğu belirtilmelidir. İskandinav ülkelerindeki “...ılımlı ve merkezci birçok-parti sistemiyle, toplumdaki temel menfaat bölünmelerinin büyük ölçüde çakışması ve parti sistemiyle menfaatlerin örgütlendiriliş sistemi arasındaki bütünleşme”¹⁷², söz konusu ülkelerin

¹⁷¹ J. J. Linz, a.g.e., 199-200.

¹⁷² Bu durum İskandinav demokrasilerinin yanı sıra, Avrupa'nın ortaklıkçı küçük demokrasilerinin bazılarında ve özellikle Avusturya'da geçerli olduğundan, buralarda korporatif nitelikli çeşitli kuruluşlar iktidarda önemli derecede pay sahibi olmuşlardır. J. J. Linz, a.g.e., 198. Ancak iki dünya savaşı arası dönemde İskandinav ülkelerinde uygulanan toplumsal korporatizme karşın Avusturya'da, demokratik çoğulcu sistemden uzaklaşarak devlet korporatizmi uygulanmaya çalışılmıştır. Korporatif uygulamalar açısından İskandinav ülkeleriyle beraber olumlu bir takım siyasal alt yapıya sahip olan Avusturya'nın, İskandinav ülkelerinin toplumsal korporatizm uygulamaları örneğinin tersine devlet korporatizmine yönelmesinin altında Avusturya'ya özgü bir takım dinamiklerin

toplumsal korporatist uygulamalarını kolaylaştıran unsurlar olmuştur. Bu siyasal unsurlara, ayrıca İskandinav ülkelerinin toplumsal dayanışmayı sağlayan geleneksel ve kültürel yapıları ile görece homojen nüfus yapıları eklendiğinde; bu ülkelerde, devlet korporatizminin otoritarizmine gerek kalmaksızın, toplumsal korporatist uygulamaların nasıl daha kolay uygulanabildiği anlaşılabilir.

Siyasal kültür bağlamında Linz, siyasal alanda partilerin siyasal çoğulculuğuna dayanan sistemlerdeki korporatif eğilimlerle, siyasal süreci korporatif yapılar aracılığıyla örgütlenme iddiası taşıyan sistemlerdeki korporatif eğilimlerin birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Aynı biçimde, genelde devlet tarafından teşvik edilen veya kendilerine ayrıcalık tanınan, toplum içinden doğmuş korporatif örgütlerle, devlet tarafından yukarıdan yaratılmış korporatif örgütlerin bulunduğu sistemlerde; yani toplumsal korporatist sistemlerle, devlet korporatizminin uygulandığı sistemler arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Toplumsal korporatist uygulamalar, bir liberal dönemin veya liberal atmosferin sürekliliğinin, örgütlenmeyi, dernekleşmeyi özendiren bir kültürün ve ekonomik gelişmenin ürünüdür. Devlet korporatizmi uygulamaları ise, söz konusu faktörlerin bulunmadığı veya bunların otoriter iktidara sahip bir toplum kesimince denetlendiği durumlarda, bir zorlamanın sonucudur.¹⁷³

Uygulanacak olan korporatizmin türünü belirleyebilen geleneksel ve kültürel özellikler arasında dinsel ve mezhepsel özellikler de önem taşımaktadır. Bu bağlamda otoriter korporatist eğilimlerin genellikle Katolik inancın ve nüfusun yoğun olduğu yerlerde uygulanabilirlik olanağı bulduğunu dile getiren görüşler ileri

bulduğu düşünülebilir. Burada bu konunun ayrıntılarına girilmeyecekse de; Avusturya nüfusunun ağırlıklı olarak Katolik olmasının ve I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasıyla Avusturya'nın geniş bir alandaki nüfuzunu kaybetmesinin beraberinde getirdiği ekonomik ve siyasal çalkantıların etkisi olduğu düşünülebilir.

¹⁷³ J. J. Linz, a.g.e., 198.

sürülmektedir. Gerçekten de iki dünya savaşı arası dönemde devlet korporatizmi, nüfuslarının ezici çoğunluğu Katolik olan İtalya, İspanya, Portekiz ve Avusturya’da uygulanmıştır. Buna karşın aynı dönemde toplumsal korporatist uygulamaların gözlendiği İskandinav ülkelerinde nüfusun ezici çoğunluğu Protestandır. Bu örnekler bağlamında dinsel-mezhepsel kültürel unsurların belli eğilimleri destekleyebileceği söylenebilir, ama bunların en belirleyici unsurlar olduğu söylenemez. Kültürel unsurların daha başka unsurlarla olan etkileşimi de göz önünde bulundurulmalıdır. Mezhepsel-kültürel açıklama tarzı doğrultusunda nüfusunun çoğunluğu Katolik olan ve Katolik kültürün baskın olduğu coğrafyalarda doğrudan devlet korporatizminin uygulanabileceği düşünülmemelidir. Örneğin Fransa Katolik nüfusun yoğun olduğu bir ülkedir, ancak Fransa’da daha önceki satırlarda değinilen nedenlerden dolayı devlet korporatizmi görülmemiştir.

D. KLASİK KORPORATİZM

“Klasik” olarak adlandırdığımız dönemde korporatizm, düşünsel alanda hem liberalizme, hem de liberalizme tepki olarak doğan ve onu aşmayı amaçlayan sosyalizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Korporatizm, kapitalist sistemin toplumsal çatışmalara ve bunalımlara yol açan özelliklerini dizginleyerek, bu üretim biçiminin istikrarını sağlamayı amaçlayan ve bu doğrultuda mesleki esasta örgütlenmeyi savunan bir düşünce sistemi olarak, iki dünya savaşı arası dönemde uygulamaya konulmuştur.

1. BİR TEPKİ OLARAK “KLASİK KORPORATİZM”

a) Liberalizme Tepki Olarak “Klasik Korporatizm”

Korporatizmin, liberalizmin düşünsel, ekonomik ve siyasal alanlardaki kabullerine ve uygulamalarına karşı olduğu söylenebilir. “... (L)iberalizm, bireylerin başta yaşam, çalışma ve mülkiyet haklarına doğal ve eşit olarak sahip buldukları; bu hakların bireyin özel yaşam alanının kamusal otorite karşısındaki ayrı ve dokunulmaz niteliğini belirlediği; bireysel hakların çevrelediği bu özel yaşam alanında(ekonomik ilişkiler de dahil olmak üzere) ‘serbestlik’ ilkesinin geçerli olduğu; bu serbestliğin kamusal otorite karşısında güvence altına alınabilmesinin etkili yolunun ise, bireysel siyasal özgürlüklerle çerçevelenmiş bir temsilî-demokrasi olduğu ilkesini içerir. Ekonomik ve siyasi liberalizmin bu bütünlüğü, ... kapitalizme ‘korporatizmden farklı’ bir rasyonel sağlamakta, ... bu rasyonel içinde bireyin özel ve kamusal faaliyet alanlarını ayırıştırarak, daha çok sivil toplum-devlet biçiminde bilinen bölünmeyi meşrulaştırmaktadır”.¹⁷⁴ Kısaca, liberalizm sosyal yaşamda, temel özne olarak bireyi almaktadır ve toplumu bireylerin toplamı olarak görmektedir. Oysa korporatizm, liberalizmin benimsediği bireyciliği, toplumu atomize eden, parçalara ayıran bir eğilim saymakta, bu doğrultuda bir organizma olarak gördüğü toplumun dengesini ve yaşama olanaklarını yıkıcı bir etki yaptığını savunmaktadır. Korporatist düşünce toplumu bireylerin toplamından ibaret saymamaktadır. Korporatist düşüncede toplum bireylerin sayısal toplamından daha büyük bir bütün olarak algılanır, toplumun bireyler karşısında kendi gerçekliği vardır, toplum birey

¹⁷⁴ L. Köker, “Kemalizmi yeniden düşünmek: Solidarizm, korporatizm ve demokrasi”, *Birikim*, S. 4, (Ağustos, 1989), 47.

karşısında öncelik ve ayrıcalıklara sahiptir.¹⁷⁵ Ayrıca liberalizm kamu ile özel arasında keskin bir ayırım gözetmektedir; buna karşın korporatist kuram, açıkça özel olan yapıların kamusal görevleri yerine getirmesi üzerinde durmaktadır.¹⁷⁶ Korporatist düşüncenin birey, bireyin özgürlüğü, eşitlik ve mülkiyet gibi konulardaki kabulleri ayrıca inceleneceğinden burada ayrıntılarına girilmeyecektir.

Korporatizm, liberalizmin düşünsel alandaki, örneğin birey, kamu-özel ayrımı gibi kabullerine karşı olduğu gibi ekonomik ve siyasal alandaki kabulleri ve uygulamalarına da alternatif görüşler ileri sürmektedir. Aslında korporatizm, liberalizme olduğu kadar sosyalizme de karşı olmasına rağmen, Parla'nın da belirttiği gibi, " ... rekabetçi bireyci liberal kapitalizme Marksizm'in yönelttiği üretim anarşisi ve sınıfsal sömürü eleştirisindeki isabet payını görüp, kapitalizmin sınıf çatışması riskini gidermeye yönelik korporatist kapitalist bir kuram geliştirmiştir".¹⁷⁷ Gerçekten de korporatist düşüncede, liberalizmin aksine kamu yararı, piyasa mekanizmasında bulunduğu ileri sürülen görünmez elin işleyişiyle sağlandığı düşünülen düzen içerisinde, bireylerin oldukça rasyonel biçimde kendi öz çıkarlarının peşinde koşmasıyla sağlanmamaktadır.¹⁷⁸ Korporatizm açısından, ekonomik alanda bireylerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için faaliyette bulunmaları ve kendi çıkarları dışında hiçbir şeyi düşünmemeleri, ekonomik alanda anarşiye yol açmakta, toplumun bütünlüğüne zarar vermektedir.

Liberaller gerek girişim, gerekse de rekabet gibi konularda serbestliğin sağlanması gerektiğini, fiyat mekanizması gibi mekanizmalar sayesinde düzenin sağlanacağını ileri sürerlerken, korporatist düşünürler, ileri sürdükleri sistemin

¹⁷⁵ T. Parla, a.g.e., 93.

¹⁷⁶ A. Cawson, "Korporatizm", a.g.m., 40.

¹⁷⁷ T. Parla, a.g.e., 8.

¹⁷⁸ T. Parla, a.g.e., 93.

erdeminin, ‘profesyonel düzen’i, ekonomi içerisinde ilgili kesimlerin ortak hareket etmesiyle sağlaması olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁷⁹

Korporatist düşünürler, daha öncede değinildiği gibi ahlakçı/maneviyatçı bir yaklaşımı savunduklarından, sadece liberalizmin ekonomi mekanizmasını değil, söz konusu mekanizmanın işleyişinin bireyler ve toplum üzerinde yarattığı ahlaki/manevi yan etkileri de eleştiri konusu yapmışlardır. Korporatist düşünceye göre, liberal ekonomik anlayış doğrultusunda sadece maddi amaçlarla yapılan etkinlikler Avrupalının ruhunda maddiyatçı bir dünya görüşünün azması ile sonuçlanmıştır. Para tanrılaşmış, rahat ve keyifli yaşamaktan başka bir ideal kalmamıştır. Böylece manevi değerler gözden düşmeye başlamış, genel ahlak bozulmuştur.¹⁸⁰ Korporatist düşünce, liberal düzeni ve liberalizmin Avrupa’daki sonuçlarını bu biçimde değerlendirmesine rağmen, Marksizm gibi bu düzeni temelinden yıkmayı önermez. Korporatistler liberal düzenin ihtiyaç duyduğu toplumsal adaleti gerçekleştirmeyi öngörürler. Özel mülkiyeti, aileyi ve burjuva değerlerini ortadan kaldırmaksızın söz konusu toplumsal adaletin gerçekleştirilmesinin olanaklı olduğuna inanmaktadırlar.¹⁸¹

Korporatizmin siyasal liberalizme yönelik eleştirilerine gelince; korporatizm, liberal kapitalizmin bencil bireyciliğinin ve parlamentarizminin ‘anarşik demokrasi’ye yol açtığı savını benimsemektedir. Bireyciliğe ve parlamentarizmin anarşisine karşı korporatizm, ya doğrudan doğruya korporasyonların ve korporatif meclislerin, ya da daha gevşek karma ekonomik konseylerin ve yönetsel devletçiliğin uygulanmasını önermektedir.¹⁸²

¹⁷⁹ G. Pirou, “1937 Yılında Korporatizm”, a.g.m., 639.

¹⁸⁰ *Olivera Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?*, y.y., Tasvir Neşriyat, t.y., 51.

¹⁸¹ *Olivera Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?*, a.g.e., 51.

¹⁸² T. Parla, a.g.e., 8.

Parla'nın da belirttiği gibi liberalizm, siyasal etkinliğin temel birimi olarak devlete karşı hukuksal güvencelerle donatılmış bireyi kabul etmektedir. Liberalizmde bireylerin çıkarlarının ifade edilmesi ve bütünleştirilerek temsil edilmesi işlevini ise çıkar grupları ve siyasal partiler yerine getirirler. Liberal sistemlerde, ifade edilen ve birleştirilerek temsil edilen çıkarların bağlayıcı ve merkezi kararlara dönüşmesine aracılık eden temel yapı ise, siyasal partilerden oluşan parlamentodur. Bölgesel temsil ilkesine göre seçilen, çoğunluk ilkesine ve hükümet partisine seçim dönemi boyunca tanınan vekâlet ilkesi doğrultusunda çalışan parlamentonun üstünlüğü liberal modelin ana özelliğidir. Bu yasamanın üstünlüğü ilkesi ya da parlamenter meşruiyet olarak adlandırılır. Ancak liberalizmin tersine korporatizmde, siyasal etkinliğin ve örgütlenmenin temel birimi, sadece bireyler veya değişime açık gruplar değildir. Korporatizmde siyasal etkinliğin temel birimi açık biçimde tanımlanmış meslek gruplarıdır. Bu grupların devletle ilişkileri hukuki ya da fiili yapılarca önceden belirlenmiştir. Merkezi siyasal karar alma mekanizması, korporasyonlar veya korporatist temelde örgütlenmiş çıkar gruplarıyla devleti bir araya getiren yönetsel yapılar oluşturur. Bu mekanizma içerisinde siyasal karar alma, bölge ilkesine göre değil, işlevsel temsil esasına dayanan korporatist ilkeye göre seçilmiş bir parlamentoya gerçekleştirilebileceği gibi, doğrudan doğruya parlamentonun yerini alan, aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmiş korporatist konseyler aracılığıyla da olabilir. Korporatist siyasal mekanizmaların farklı uygulamalarından bahsetmek te mümkündür. Örneğin tek bir korporatist meclis (saf anayasal korporatizm) olabileceği gibi; göreceli ağırlıkları değişebilen, korporatist ve bölgesel esasa göre seçilmiş meclislerin bir bileşimi de (karma anayasal korporatizm) mümkündür.¹⁸³

¹⁸³ T. Parla, a.g.e.,95-96. Kimi yazarlar korporatist uygulamaların bulunduğu yerlerde, siyasal karar alma süreçlerinde liberalizmin öngördüğü siyasal partilerin ve baskı gruplarının etkisinin kalmadığını

b) Sosyalizme Tepki Olarak “Klasik Korporatizm”

Korporatif düşünce, liberal düşünceye olduğu kadar, Marksist düşünceye de karşı bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmıştır. Korporatizm, nasıl ki liberalizmin bireyciliğini benimsememiş ve onu eleştirmişse, benzer biçimde Marksizmin ileri sürdüğü emek sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi, sınıf savaşımını düşüncesini ve sınıf siyasetini de benimsememiş ve reddetmiştir.

Hem liberalizme, hem de Marksizme karşı olan korporatizm, sınıf çatışmalarını kışkırtarak çalışan kesimleri Marksist/sosyalist çözümlere yöneltmesinden dolayı liberalizmi suçlamaktadır. Bireyci, özgürlükçü ve maddiyatçı nitelikleriyle tanımlanan liberalizm; toplumun temelini bireye dayandırmasıyla ve özgürlük söylemiyle, bir takım bireyleri, diğer bireyleri istismar etmesi konusunda özgür bırakmıştır. Kişisel kazancın ve mülkiyetin liberal düzende bir sınırı olmadığından, güçlüler zayıfları, zenginler yoksulları istismar etmiş, böylece sermaye ile emek arasında sınıfsal çatışmalar ortaya çıkmıştır. Sermaye ve emek kesimleri kendi çıkarlarını korumak için ayrı ayrı sendikalar oluşturmuşlardır. Belli bir dönem için örgütlenen sermaye ve emek unsurları arasında iletişim ya da uzlaşma sağlayacak hiçbir yapı olmadığından, hakem bulunmadığından ve bu alandaki anlaşmazlıklara bakacak uzman mahkemeler olmadığından, taraflar arasındaki mücadeleler ülkenin ekonomik yaşamını zora sokan sonuçlara yol açmıştır.¹⁸⁴ İşte korporatizm, liberalizmin kışkırttığı, ancak sınıf savaşımını sonucunda ortaya çıktığını iddia ettiği bu olumsuz koşulların ortadan kaldırılması için, sınıf

ileri sürmektedirler. Örneğin Parla, korporatif uygulamaların bulunduğu yerlerde, siyasal karar alma mekanizmasında “ Çıkarların ifade, temsil ve dengesini sağlayan mekanizma da, esas olarak bunların (yani meslek gruplarının, korporatif yapıların) yanısıra gruplar ve siyasal partiler değil, ya tümüyle bunların yerini alan ya da varolan ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilen korporatif örgütlenmelerdir.” demektedir. Korporatif uygulamaların olduğu yerlerde, korporatizm, siyasal parti sistemini tümüyle ortadan kaldırmaksızın, ikincil kılabilir ve böylece parti sistemiyle beraber varlığını sürdürebilir. T. Parla, a.g.e., 95-96.

¹⁸⁴ *Olivera Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?*, a.g.e., 50-51.

savaşlarının sonlanması gerektiğini savunmaktadır. Böylece korporatizm, Marksist toplum modelindeki sınıf kategorisine karşı çıkmakta; sınıfların varlığının ya da en azından çatışma ve savaşlarının, belli bir toplumsal düzenin korunup sürdürülmesine zarar verdiğini ileri sürmektedir. Sonuçta korporatizm, Marksizm'deki sınıf kategorisi yerine, meslek gruplarını, korporasyonu geçirecek, kapitalist toplumda uyumu sağlayabilecek yeni bir mantık ve mekanizma getirmeye çalışmaktadır.¹⁸⁵

Gerçekten de, klasik korporatist dönemde, faşizm olarak ortaya çıkan devlet korporatizminde toplumdaki sınıflar arasındaki çelişkilerin kaldırıldığı savunulmuş, korporatist örgütlenmeyle farklı ekonomik ve toplumsal kesimlerin, tarımla sanayinin, emekle sermayenin milli bir uyum sağlamaya yönelecekleri ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda, üretici birlikleri içerisinde toplanan söz konusu toplumsal kesimlerin, devlet önderliğindeki korporatist işbirliği çerçevesinde, sınıfsal çelişkilerin giderilmesine ve milli uyumun sağlanmasına katkıda bulunacakları düşünülmüştür.¹⁸⁶

Sınıf savaşlarına karşı korporatist çözüm arayışları (siyasal kurumların korporatist çıkar temsili temeline dayandırılması), Linz'in de belirttiği gibi; kurumlaşmış veya hoşgörülen sınıf çatışması düşüncesinin ve Marksizmin ütopyacı ideolojik türlerinde veya Nazi düşüncesindeki sınıfsız toplum düşüncesinin

¹⁸⁵ T. Parla, a.g.e., 93.

¹⁸⁶ A. Makal, "Korporatizm", a.g.m., 289. "Toplumsal durumları ve üretimdeki yerleri ne olursa olsun, belli bir meslekle ilgili bulunan tüm bireylerin girecekleri meslek örgütlerini koruma ya da kurma niyeti", faşist partilerin programlarında ortak bir şekilde yer almaktaydı. Bu konuda en az söz eden Nazi Partisi programıydı, ancak İtalya'daki Faşist ve İspanya'daki Falanj Parti programları çok daha açık konuşmaktaydı. Korporasyonlar toplumsal sınıfları birbirinin karşısına dikmek yerine, bir araya getirerek ulusal dayanışmayı gerçekleştirecekti. R. Bourderon, *Faşizm, İdeoloji ve Uygulamalar*, Çev. K. Somer, Ankara, Onur Yayınları, 1989, 21. Anlaşılacağı üzere korporatizm sınıflar arası işbirliğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle korporatizmin, işçi sınıfının bastırılmasını sağlamak amacıyla kapitalist devletler tarafından geliştirilen bir strateji olduğu çeşitli Marksist eleştirmenlerce dile getirilmiştir. A. Cawson, "Korporatizm", a.g.m., 41.

reddedilmesi halinde, belirgin bir alternatif haline gelmektedir. Açık sınıf çatışması düşüncesini reddeden, çıkar çatışmalarının akılcı biçimde ve yönetsel yöntemlerle çözülebileceğine inanan; ancak ütopyacı bir toplum görüşünden değil, faydacı düşüncelerden hareket eden bürokratik, askeri ve teknokratik elitler için korporatist çözüm özellikle çekici bir seçenektir. Korporatist çözüm, bir taraftan çıkarlardaki çeşitliliğin, toplumdaki çoğulculuğun ifadesine olanak sağlayacak, diğer taraftan da bu çeşitliliğin çatışma yollarıyla, özellikle de sınıf çatışması biçiminde ifadesini sınırlandıracaktır.¹⁸⁷ Korporatizmin sınıf olgusuna ve sınıf savaşımına bakışı, ileride ayrıca ele alınacağından, burada ayrıntısına girilmeyecektir.

2. KORPORATİST ÇÖZÜM: KLASİK KORPORATİZM

Hem liberalizme ve liberalizmin bireyciliğine, hem de sosyalizme ve sosyalizmin sınıf siyasetine karşı olan korporatizm, toplumun bütünlüğüne zarar verdiğini düşündüğü bireycilik ve sınıf siyasetine karşı mesleki örgütlenmeyi önermekte ve toplumsal bütünlüğün de meslek gruplarının birbirleriyle dayanışma içerisinde olmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmektedir.

Korporatist düşünce açısından toplum, aralarında ilişki bulunmayan insanlardan oluşmuş bir yığın, bir kitle değildir. Toplum, doğal, biyolojik, duygusal, dini, coğrafi, mesleki ve benzeri yakınlıkların ve çıkarların yarattığı bağlarla birbirine bağlanmış bireylerin oluşturdukları çeşitli toplumsal kuruluşlardan,

¹⁸⁷ J. J. Linz, a.g.e., 195. Gerçekten de belli bir gelişmişlik derecesine ulaşmış olan toplumların, sınıfsal çıkarlar ve ekonominin örgütlenmesi açısından birbirinden farklı politikalar izleyen çeşitli otoriter rejimleri, bürokratik, askeri ve teknokratik otoriter yönetimin ötesine geçerek organik yapılar aracılığıyla, yani korporatif örgütlenme ile toplumda kontrollü bir katılma ve mobilizasyon sağlamaya yönelmişlerdir. Böylece hem liberal demokrasinin bireyci yaklaşımını, hem de sınıf çatışmalarını reddederek, modern ya da modernleşen toplumlardaki bir birinden farklı çıkarları temsil edebilecek kurumsal bir kanal sağlamaya çalışmışlardır. Bu girişimler ya mobilize edici tek partinin alternatifi olmuştur; ya da tek parti yönetiminin bir aracı veya tamamlayıcısı, hatta tek parti ile toplumu birbirine bağlamanın bir yolu olarak görülmüştür. J. J. Linz, a.g.e., 188.

birliklerden kurulmuştur.¹⁸⁸ Toplum içerisindeki bu birliklerden, kuruluşlardan kasıt, aile, meslek örgütleri ve çeşitli başka toplumsal kuruluşlardır, ancak korporatizm açısından bunlar arasında asıl ön plana çıkan meslek örgütleridir.

Klasik korporatizm dönemi söz konusu olduğunda, meslek örgütlenmesi denildiğinde akla korporasyonlar gelmektedir. Korporasyon en genel anlamıyla bir meslek kuruluşudur. Ancak bu genel tanımlama, korporasyonu toplumdaki diğer meslek kuruluşlarından ayırmaya yeterli verileri sunmamaktadır. Bu nedenle Göze'nin korporasyonların özelliklerini sıralamasından yola çıkarak ve bu özellikleri katarak daha ayrıntılı bir tanımlama yapılmalıdır. Buna göre korporasyon; birbiriyle ilgisi bulunan birden fazla meslek kolunda, bir ekonomik faaliyete katılan işçi, işveren ve teknik elemanları zorunlu olarak kendi bünyesinde birleştiren, tekelci meslek kuruluşudur.¹⁸⁹ Bu kuruluşların niteliği nedir? Korporasyonlar toplumsal bir kuruluş niteliği taşımaktadır. Toplumsal kuruluşlar da, içerisinde var oldukları, kuruldukları toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal yapısına uygun biçimde ortaya çıkarlar. Bu nedenle korporasyonlar da içerisinde buldukları farklı sosyal, ekonomik ve siyasal yapılara bağlı olarak farklı biçimlerde ve niteliklerde ortaya çıkmaktadırlar.¹⁹⁰ Korporasyonların hukuki statüleri de bu etkenlere bağlı olarak belirlenmektedir. Yine bu doğrultuda meslek kategorilerinin (kurulan korporasyonların) sayısı, her korporatizmin kendi şemasına göre değişiklik göstermektedir.¹⁹¹

¹⁸⁸ A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 6-7.

¹⁸⁹ A.Göze, a.g.e., 17 ve 20-21. Korporasyonların söz konusu özellikleri üzerinde burada durulmayacak, ileride daha ayrıntılı biçimde “Klasik Korporatizm’in Ekonomik Alandaki Uygulamaları” başlığı altında değinilecektir.

¹⁹⁰ A. Göze, a.g.e., 16.

¹⁹¹ T. Parla, a.g.e., 96.

Korporatizmde çıkarların temsiline ilişkin süreçler ve uygulamalar söz konusudur. Bu çıkarlar, bahsedildiği gibi bireysel çıkarlar ya da sınıf çıkarları değil, mesleki korporasyonlar ya da korporatist temelde örgütlenmiş çıkar grupları tarafından temsil edilen toplu çıkarlardır.¹⁹² Bu doğrultuda korporatizm, her biri toplumsal iş bölümünde yerine getirdikleri işleve göre çeşitli korporasyonlara bölünmüş sınıfsız (aslında sınıf çatışmalarını reddeden demek daha doğru olacaktır) bir toplumsal yapıyı öngörmektedir.¹⁹³

Toplumsal bölünmeyi (ayrışma ya da farklılaşma da denilebilir) mesleki örgütlenme esasına dayandıran korporatizm; sınıf çatışmalarını engellemek amacıyla emek ve sermaye unsurlarını aynı meslek kategorisi içerisinde bir araya getirmektedir. Bu mesleki örgütlenme açısından önemli bir özelliktir. Korporasyon bir meslek dalında çalışan tüm üreticileri, yani işçi, işveren ve teknik elemanları aynı kuruluş içerisinde bir araya getirmektedir.¹⁹⁴ Böylece korporatizm, liberal kapitalizmle, sosyalizm arasında bir ara yol izlemek iddiasındadır. Birbiriyle çatışan sermaye ve emeği, yani patronla işçiyi barıştırmaya çalışmakta, bunun sonucu olarak da kamu çıkarları için uyum içerisinde toplumsal adaleti sağlamaya çalışmaktadır.¹⁹⁵

Tarihsel süreç içerisinde klasik dönem olarak adlandırdığımız aşamasında korporatizm, aynı dönem içerisinde daha farklı türü bulunmasına rağmen, çok daha

¹⁹² T. Parla, a.g.e., 94.

¹⁹³ A. Cawson, "Korporatizm", a.g.m., 39.

¹⁹⁴ A.Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 114-115.

¹⁹⁵ *Olivera Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?*, a.g.e., 49. Korporatizm taraftarlarına göre, ekonomik alanda korporasyonlar, her meslek dalında sermaye sahipleriyle emekçileri bir araya getirerek, gerek patronlara, gerekse de işçilere eşit oy hakkı vererek aralarındaki anlaşmazlıkları eşit hak ve yetkilerle halleden meslek örgütleri olarak ele alınmaktadır. Böylece, hem sermayenin, hem de emeğin bir diğerine hâkim olmasının, birbirlerini istismar etmesinin önüne geçileceği düşünülür. *Olivera Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?*, a.g.e., 26. Korporatist düşünürler, sadece emek ve sermaye arasındaki çatışmaların değil, sermayenin kendi içerisindeki rekabetin de, yani sermayedarla sermayedar arasındaki çatışmanın da düzenlenmesinin en iyi yolunun korporatist örgütlenme olduğunu dile getirmektedirler. *Olivera Salazar Kimdir? Korporatizm Nedir?*, a.g.e., 48. Böylece korporatist örgütlenmeyle, yani meslek esasında örgütlenmeyle; hem liberal kapitalizmin anarşik, çatışmacı ve bu doğrultuda toplumu yıkıcı doğasına, hem de sosyalizmin sınıf çatışmaları üzerinden yükselişine set çekilmeye çalışılmaktadır.

baskın ve belirgin biçimi olan “faşist” ideoloji ile özdeşleştirilmiştir. Klasik dönemin devlet korporatizmi olarak değerlendirebileceğimiz ve “tekçi ve totaliter” nitelikleriyle ön plana çıkan faşizmin yanı sıra, toplumsal korporatizm olarak değerlendirebileceğimiz ve “daha çoğulcu ve ılımlı devletçi”¹⁹⁶ bir diğer tür de dayanışmacılık (Solidarizm) tır.

Sömürü ve çatışma yerine, adalet ve birliği savunan; liberal gelenekteki köklerine bağlı kalarak, kurulu toplumsal ilişkileri tehdit etme amacını taşımayan dayanışmacılıkta, denetimsiz bir kapitalizmin giderek artan bir toplumsal çatışmaya, devrime ve sonunda sosyalizme yol açacağını ısrarla vurgulanmıştır.¹⁹⁷ Dayanışmacılık, 19. yüzyılda liberal ve sosyalist öğretilerin toplumsal sorunu belirlemelerine rağmen, ona karşı tutarlı bir çözüm geliştiremediklerini iddia eden bir düşünce akımıdır. Dayanışmacılara göre liberal öğretisi serbest pazar koşulları içerisinde, bireysel çabayı ve rekabeti savunuyordu; ama ‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ sloganıyla adaleti yadsımaktaydı. Sosyalist öğretisi ise, maddi kaygılarla sadece adaleti savunuyor, bu doğrultuda insanın özgürlüğünü yitirmesine yol açacak bir adalet ortamını otoriter yöntemlerle gerçekleştirmeye yöneliyordu. Bunlara karşılık dayanışmacılık, her iki öğretinin sakıncalı yönlerini giderecek biçimde adaletle özgürlüğü tinsel bir yaklaşımla bir araya getirmeye, liberal ve sosyalist öğretiyi uzlaştırmaya yönelik bir çözüm bulmaya çalışmaktadır. Yani dayanışmacılık, girişim serbestliği ve mülkiyetin dokunulmazlığına zarar vermeksizin liberalizm ve sosyalizm arasında bir ‘orta yol’ bulma amacındadır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ T. Parla, a.g.e., 8.

¹⁹⁷ S. Elwitt, *The Third Republic Defended, Bourgeois Reform in France, 1880 - 1914*, Baton Rouge, Louisiana State University Press, 1986, 170.

¹⁹⁸ Z. Toprak, “II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, S. I, (Bahar 1977), 94., Z. Toprak, “Osmanlı Devleti’nde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, 377. ve Z. Toprak, “II.

Bırakınız yapsınlarca liberalizm ve devrimci sosyalizm arasında, yani bireycilik ve toplumsalculuk arasında üçüncü bir yol arayan dayanışmacılık, devlet müdahalesini, toplumsal içerikli kanunları ve gönüllü örgütlenmeleri savunmaktaydı.¹⁹⁹

Dayanışmacılık, I. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak III. Cumhuriyet dönemi Fransa'sının²⁰⁰ bir anlamda resmi ideolojisi olmuştur. Özellikle Radikal Parti çevresinde etkinlik kazanan dayanışmacılık, başta bir ara başbakanlık yapmış olan düşünür-siyasetçi Léon Bourgeois olmak üzere, reformist sosyalist ticaret bakanı Aleksandre Millerand, tarihçi Charles Seignobos, cumhuriyetçi eğitimci ve kuramcı Ferdinand Buisson, iktisatçı Charles Gide, Radikal gazeteci Gustave Geffroy ve Alfred Fouillée gibi birçok düşünürü çevresinde toplamayı başarmıştır. Ekonomiye devlet müdahalesini savunmak, çalışanlara ve güçsüzlere yönelik sosyal güvenlik mevzuatını gündeme almak, sınıf çatışmasının gereksizliğine inanmak, çelişkiden arınmış, uzlaşma esasına dayalı organik dayanışmayı benimsemek, laik eğitimi savunmak, pasifist ve uzlaşmacı olmak dayanışmacı öğretinin belirgin özelliklerindedir. Var olan toplumsal yapıyı veri olarak kabul eden dayanışmacılık, kapitalizmin ürettiği toplumsal adaletsizlikleri parlamenter yoldan ortadan

Meşrutiyet'te Toplumsal Proje: Tesevüt, Meslek ve Millî İktisat" *Yeni Türkiye*, (Osmanlı Özel Sayısı) C. II, S. 32, (Mart-Nisan 2000), 289.

¹⁹⁹ S. Lukes, *Émile Durkheim His Life and Work*, Middlesex, Penguin Books, 1975, 351.

²⁰⁰ Dayanışmacı düşüncenin etkinlik kazandığı III. Cumhuriyet dönemi Fransa'sında, özellikle iki dünya savaşı arası dönemde korporatist düşünce üzerinde yoğunlaşılması için uygun bir konjontürün bulunduğu söylenebilir. Gerçekten de iki dünya savaşı arası dönem Fransası'nda entelektüeller ve siyasetçiler ekonomik bunalım, toplumsal bölünme ve tırmanan uluslararası gerilimle uğraşırken, bir yandan da düşünsel alanda gerçek bir korporatist kuramlaştırma patlaması yaşanmıştır. Bu kuramlaştırma girişimlerinin çoğu, bireyin, mesleki gruplara üyeliği aracılığıyla ulusal bir toplum içerisinde işlevsel ve ahlaki açıdan bütünleştiği bir sosyo-politik örgütlenme biçimini tanımlamaya yönelik girişimlerdi. Bu kuramsal girişim içerisinde yer alanlar anarşik bireycilik ve ezici devletçiliğin kötülüklerine karşı koymak için bir alternatif arayışı içerisinde olmuşlar ve bu doğrultuda bir üçüncü yol aramaya yönelmişlerdir. 1930'lara gelindiğinde, Bolşevizm ve faşizmin yükselişiyle beraber III. Cumhuriyet Fransa'sındaki siyasal istikrarsızlık ve skandalların artmasıyla yaşanan bunalım, kapitalizm ve piyasa güçlerinin etkinliği, adilliği ve meşruiyetini sorgulatmıştır. Bu gelişmeler de korporatist kuramlar üzerine yoğunlaşılmasını ve bu konuda çok sayıda çalışma yapılmasını destekleyici yönde olmuştur. M. Hawkins, "Corporatism and Third Way Discourses in Inter-War France", *Journal of Political Ideologies*, Vol. 7, No. 3, (2002), 302 ve 305.

kaldırmayı hedeflemekteydi. Bentham faydacılığını Fransa'ya yansıtan evrimci ve ahlakçı bir düşünce akımıydı. Dayanımcı çevrelerde sosyalizme dost bir tavır alınsa da, toplumsal değişiklik söz konusu edilmemekteydi. Dolayısıyla eşitsizliklerin kaynağına inilmeksizin, sosyal adaletin sağlanması gerektiği savunulmaktaydı. Sosyalizmin siyasal silahı olan sınıf çatışmasının yerini, dayanışmacılıkta işbirliği ve dayanışma almaktaydı.²⁰¹

Üretmiş olduğu toplumsal sorunlar nedeniyle liberalizme tepki olarak ortaya çıkan korporatizmin, liberalizmi yadsıması gerektiği düşünülebilir. Ancak klasik dönemin toplumsal korporatizmi sayılabilecek olan dayanışmacılık, liberalizmi yadsımayı çok ileriye götürmemekte, hatta liberalizmin bazı yönlerini benimsemektedir. Dayanımcılık bütünsel biçimde liberalizmi ekonomik, siyasal ve toplumsal bir örgütlenme modeli olarak reddetmekle beraber, siyasal ve kültürel liberalizmin çeşitli ilkelerini belli idealler halinde içerisinde bulundurmaktadır.²⁰² Örneğin dayanışmacılık, liberalizmdeki felsefi ve kültürel hoşgörüyü, çoğulculuğu reddetmemektedir.²⁰³ Oysaki liberalizmin hem örgütlenme modeli yönünü, hem de siyasal ve kültürel ideallerini tümüyle yadsıyan, klasik dönemin devlet korporatizmi olan faşizmdir.

Dayanımcılığın, faşizmden farklılığını ve bu bağlamda da liberalizme yakın yönlerini, dayanımcı düşüncenin bireye ve devlete bakışında bulmak olasıdır. Faşizmin aksine, dayanımcı düşüncede birey, toplum içerisinde anlam

²⁰¹ Z. Toprak, "II. Meşrutiyet'te Toplumsal Proje: Tesanüt, Meslek ve Millî İktisat", a.g.m., 289., Z. Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Uluslaşmanın Toplumsal Boyutu: Solidarizm" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, 377-378. ve S. Lukes, a.g.e., 350. Dayanımcı düşüncenin ortaya çıkışı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, S. Elwitt, a.g.e., 172-175. Dayanımcı çevrelerde sosyalizme yönelik dost bir tavır alınmasının ya da belli noktalarda sosyalist kuramın kabul edilmesinin altında, Lukes'un da belirttiği gibi sosyalizmi etkisiz kılma amacı yatmaktadır. Bakınız, S. Lukes, a.g.e., 353.

²⁰² T. Parla, a.g.e., 90.

²⁰³ T. Parla, a.g.e., 129.

kazanmasına rağmen, ne toplum, ne de devlet tarafından yadsınmaktadır. Dayanışmacı siyasal kuram ve hukukta, bireylerin liberal modele oranla kısıtlı da olsa hakları vardır. Ancak dayanışmanın bir gereği olarak topluma karşı sorumluluklar da göz ardı edilmemiştir. Yani liberal modelden farklı olarak dayanışmacılıkta, bireyin haklarının yanı sıra sorumluluklarının da olduğu kabul edilmiştir. Bireyin önceliğini reddeden ve onu toplumla bütünleşmiş bir parça olarak kabul eden dayanışmacılığın yapmaya çalıştığı, bireyi “bırakınız yapsınlar” liberalizminin atomist bireyciliğinden ayırmaya çalışmaktır. Dayanışmacılıkta, mesleki gruplar ve bunların korporasyonları, birey ile devlet arasında tampon işlevini yerine getirmektedir. Söz konusu korporasyonlar, aslında bencil olduğu kabul edilen bireylere toplumsal ortak çıkar ruhunu aşıladıkları gibi, toplumsal korporatizmi açıklarken belirtildiği gibi sivil toplumun birer parçası olan korporasyonların özerk yetki alanlarına devletin müdahale etmesine engel olurlar. Böylece de bireylerin hakları korunmuş olur. Dayanışmacılığa göre, sivil toplumu oluşturan korporasyonlar bile bireysel kişiliğin gelişimi için vardır. Bireysel kişilik toplumsaldır, ama bu bireysel kişiliğin toplum ya da millet içerisinde erimesi anlamına gelmemektedir. Dayanışmacı ahlak, önemini reddetmediği bireyi, toplumsal bütünlük, dayanışma ve kamu yararı gibi ilkelere hizmeti bağlamında değerlendirir. Dayanışmacılık, birey ile toplumu karşı karşıya getirmediği gibi, devleti de bireyin tepesine çıkarmaz. Tüm bunlar arasında bir denge kurmaya çalışır.²⁰⁴

Dayanışmacılık, devletin rolü konusunda da faşizmden ayrılmaktadır. Dayanışmacılıkta devletin rolü, faşizme göre daha ılımlı bir içerik taşımaktadır. Devleti ulusa da, sivil topluma da üstün ve hâkim sayan faşizmin aksine

²⁰⁴ T. Parla, a.g.e., 99 ve 128-132.

dayanışmacılık; devleti, sivil topluma ve ulusa tabi kılmaktadırlar. Dayanışmacılıkta kuramsal olarak devletin yetkisi korporasyonlar arasındaki sorunların çözümüyle sınırlandırılmakta ya da devlet, meslekler arasındaki çatışmaların hakemi sayılmaktadır. Dayanışmacılıkta korporasyonların ve sivil toplumun özerkliği, açık ve çoğulcu amaçlarla devlete karşı korunmak istenmektedir. Yine de, faşizm ile dayanışmacılık arasındaki bu tür farklılıklara rağmen, her iki türde de ortak olan nokta, devletin yerinin liberal modele oranla büyütülmüş olmasıdır.²⁰⁵

Faşizm ise, 20. yüzyılda başta İtalya ve Almanya olmak üzere, İspanya gibi ülkelerde iktidara gelmiş olan bir siyasal düşünce ve bu siyasal düşünce doğrultusunda biçimlenen bir yönetim biçimi olarak ele alınabilir. Faşizm kavramı, genellikle totaliter, milliyetçi diktatörlükleri nitelemekte kullanılmıştır. Ancak bu kullanım faşizm kavramının özünden uzaklaştırılacak derecede genişletilmesi anlamına gelmektedir.²⁰⁶

Toplumsal krize karşı, diğer otoritarizm anlayışlarından farklı, modern bir tepki olarak faşizm, liberal, demokratik ve çoğulcu toplum ve siyasetin dayandığı varsayımlara, doğrudan ya da dolaylı yoldan ters düşen birçok akımı karmaşık biçimde bir araya getiren ve asıllarından saptıran bir akım olmuştur.²⁰⁷ Faşizm dinsel

²⁰⁵ Ancak devletin rolü konusundaki bu ılımlılığa rağmen, faşizm ile dayanışmacılık arasındaki fark çizgisini inceltten unsurlar da söz konusudur. Örneğin, dayanışmacılıkta, faşizmdeki biçimiyle devletin yönetsel ve totaliter yapısı reddedilmesine karşın; yine de devlete, bir ekonomik devlet olarak sadece bir takım düzenleyici işlevler değil, aynı zamanda çeşitli mesleki vicdanların üzerinde, kapsayıcı ve bütüncül bir kamu vicdanının bekçisi olma işlevi de yüklenmektedir. Bu da dayanışmacılıkta devletin alanını faşizmdekine doğru genişletmektedir. Dolayısıyla iki tür arasındaki ara biçimlere edimsel olarak kolaylıkla geçilebilmektedir. T. Parla, a.g.e., 129 ve 202.

²⁰⁶ Faşizm ile faşist olmayan sağ akımlar arasında kayda değer bir fark bulunmaktadır. Faşizmi diğerlerinden ayıran belirgin özelliği, kitleleri aşağıdan seferber ederek varlık kazanmasıdır. E. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, a.g.e., 142. Faşizmin ne olduğuna dair birbirinden farklı yaklaşımlar bulunduğu gibi, üçüncü dünya ülkelerinde görülen biçimi de dahil olmak üzere, faşizmin farklı türleri olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca faşizmin ortaya çıkışında soldan gelen tehdit, ırksal, bölgesel ve dinsel bölünmeler, ulusal bütünleşmenin olmaması gibi etkenlerin rolü üzerinde de durulmaktadır. Bu konular hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, A. J. Joes, "Fascism The Past and the Future", *Comparative Political Studies*, Vol. 7, No. 1, (April 1974), 107-133.

²⁰⁷ J. J. Linz, a.g.e., 201-202.

bir kimliğe bürünüşü ve tarihe yaptığı vurgu biçimiyle muhafazakâr bir ideoloji olarak karşımıza çıksa da, kendisini yenilikçi, reformcu bir anlayış olarak sunmaktadır. Yani faşizmin olduğu biçim muhafazakâr iken, olduğunu ileri sürdüğü biçim yenilikçi, reformcudur. Gerçekten de, faşizmin iktidara gelmesiyle beraber, siyasal ve ekonomik alanda yeni bir örgütlenmeye gidildiği, faşizm öncesi döneme göre farklı bir yapı oluşturulduğu gözlenmektedir. Örneğin İtalya ve İspanya'da ekonomik alanın korporatist esasta örgütlenmesi ve siyasal alanda da korporatist temsil yöntemine geçilmesi çabaları buna örnektir.²⁰⁸ Ancak tüm bu reformlar, niceliksel ve yüzeysel kalmaktadır; faşizmi gerçek anlamda yenilikçi, reformcu yapmaya yetmemektedir. Çünkü klasik korporatizm aşamanın devlet korporatizmi olan faşizmle beraber, örneğin faşizm öncesi İtalya'nın, tabii İspanya'nın da, toplumsal, sınıfsal yapısı ve mülkiyet ilişkileri dondurulmakta ve mevcut duruma despotik bir yönetimle istikrar kazandırılmaktadır.

İzleyen bölümlerde, düşünsel, ekonomik ve siyasal alanlarda klasik korporatizm incelenirken; klasik korporatizm ile özdeşleştirilen faşizm üzerinde durulacak, aynı dönemde faşizm kadar radikalleşmeyen ve sivrilemeyen toplumsal korporatizm uygulamalarına ya da dayanışmacılığa değinilmeyecektir. Faşizmle ilgili çözümler yapılırken de, özellikle İtalya örneği üzerinde durulacaktır. Bunun çeşitli nedenleri arasında, faşizmin ilk defa İtalya'da ortaya çıkıp iktidara gelmesi, İtalya'nın faşizmle korporatist örgütlenmeyi bir araya getiren ideal bir örnek oluşturması ve bu ülkenin faşizmle beraber 20. yüzyılda korporatist toplum idealine en çok yaklaşan ülke olması yer almaktadır.

²⁰⁸ Ancak faşist ya da faşizan yönetimlerin korporatist örgütlenmeye gitmiş olmaları, faşizmi, korporatist devlet gibi bir devlet örgütü biçimiyle özdeşleştirmeye yol açmamalıdır. Nazi Almanyası zaman içerisinde korporatist görüşlerden uzaklaşmıştır. E. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl*, a.g.e., 141.

a) Düşünsel Alanda “Klasik Korporatizm”

Düşünsel alanda klasik korporatizmi incelemek amacıyla, klasik korporatizm ile özdeşleştirilen ve onun devlet korporatizmi biçimi sayılabilecek faşizmin düşünsel yönünün belli parametre kavramlar bağlamında incelenmesi gerekecektir. Bu parametre kavramlardan birey, özgürlük, eşitlik ve demokrasi, faşizmin liberalizme; sınıf parametre kavramı da faşizmin sosyalizme yönelik tepkisinden doğan savlarını ortaya koymaktadır. Klasik korporatist aşamanın devlet korporatizmi olan faşizmde, liberalizm ve sosyalizm eleştirilerinden kaynaklanarak, yeniden tanımlanan bu kavramların yanı sıra; toplumsal düzen ve bütünlüğü sağlamak açısından büyük önem verilen devlet, toplum, parti ve şef gibi aşkınlık ve üstünlük tanınmış olan kavramlar da ele alınacaktır.

1- Birey, Özürlük, Eşitlik ve Demokrasi

Liberalizm ve sosyalizmin aksine faşist kuramda, birey başlı başına bir değer olarak kabul edilmemekte, bireyin mutluluğu nihai hedef olarak esas alınmamakta ve öz itibariyle bireylerin iyi varlıklar olduğuna inanılmamaktadır. Bu bağlamda İtalyan Faşizmi'nin lideri Mussolini, bireye olumsuz bakan İtalyan düşünürü Machiavelli'nin görüşlerini benimsediğini dile getirmektedir. Machiavelli'ye atıfta bulunan Mussolini'ye göre, bireyler bencildirler ve toplumsal durgunluğa kayarlar, bu nedenle devlet düzenleme ve sınırlama gücü olarak vardır. Bireyler kaytarmaya, yasaları çiğnemeye, vergi vermemeye ve savaşmamaya bakarlar, hatta devlete karşı ayaklanmaya hazırdırlar.²⁰⁹ Mussolini İtalyan Ansiklopedisi'nin “faşizm” maddesi

²⁰⁹ B. Mussolini, “ Halk Hiçbir Zaman Egemen Değildir ”, *Çağdaş Politika Sorunları*, Der. Gaeton Picon, Çev. Sabahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol, İstanbul, Çan yayınları, 1962, 20.

için yazdığı makalede, “maddi dünyanın insanı”, “faşizmin insanı” ayrımını yapar görünmektedir. Maddi hayat içerisinde yaşayan insan, bencil ve geçici bir zevk hayatı içinde yaşamaya kendisini yönlendiren bir kanun tarafından yönetilmektedir. Oysa faşizmin insanı, bu bencilliğe ve geçici zevke yönlendiren maddi yaşam kanunlarına uymaksızın, kendi özel çıkarlarından fedakârlık ederek, daha yüksek sayılan bir manevi davaya kendisini adar.²¹⁰ Böylece faşizmde, birey sayılabilmek için insan olarak dünyaya gelmiş olmanın yetmediği, faşizmin manevi davasına adanmış olmak gerektiği anlaşılmaktadır.

Birey toplum ilişkileri bağlamında faşist kuram, bireyi toplumun dışında ve toplumdan ayrı olarak ele almamaktadır. Toplum insanın yaradılışında var olan doğal bir eğilimin sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Faşist kuramda, toplumun kuruluşundan önce, toplumun dışında var olan ve değer taşıyan birey anlayışı ve bireyleri özgür istek ve iradeleriyle toplumu meydana getirdikleri düşüncesi kabul edilmemektedir.²¹¹

Faşist kuramda ancak toplum içerisinde varlığı kabul edilen birey, ulus aracılığıyla saygınlık, güç ve sorumluluk kazanmaktadır. Faşizmde birey ulusal davaya katıldığı sürece yüceltilmekte, varlığını borçlu olduğu ulusa karşı bir takım sorumluluklara sahip olmaktadır. Güçlü ya da güçsüz toplum içerisindeki tüm bireyler ulusal davaya katılacaktır. Sağlanan ulusal başarılar bireysel başarılar olmaktadır, bireysel başarıları ancak ulusal başarılar sağlamaktadır. Birey ve ulusun yazgısı ortaktır.²¹² Bu anlayış faşist kuramda sınıf bilincini bastırmayı sağlamaktadır.

²¹⁰ B. Mussolini, “ Mussolini Faşizmi Nasıl Anlatıyor?”, (N. H. Sinanoğlu, *Faşizm ve Onun Devlet Sistemi*, İstanbul, Muallim A. Halit Kitaphanesi, 1933 içerisinde), 10.

²¹¹ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 95-96.

²¹² Toplum ya da ulus içerisinde tanımlanan birey, toplumsal çerçevelerin darmadağın olması, sınıfların yadsınması ve toplum içindeki diğer bireylerle benzemezliği gibi nedenlerle yalnız kalmaktadır. Bireyler kendi güçleriyle gerçekleştirdikleri yazgıları içerisinde yalnız bırakılmışlardır.

Toplum içerisindeki, farklı yaşam koşullarına dayanan sınıf bilinci yerine, çıkarların özdeşliği vurgulanmaktadır.²¹³ Faşist kuramda birey ulus ya da toplum diyebileceğimiz kolektif bütün içerisinde tam anlamıyla eritilmiş, sınıf gibi toplumsal çerçeveler reddedildiğinden, resmen kabul gören kolektif bütün dışında yalnız ve güçsüz bırakılmış, tanınmamıştır.

Faşist kuramda bireyin devlet karşısındaki konumu, toplum karşısındaki konumuna benzemektedir. Birey devletin oluşmasını sağlayan unsur olmadığı gibi, devletin amacı da değildir. Devlet kişilerin istek ve iradeleri dışında kendiliğinden oluşan sosyolojik ve tarihsel bir gerçek, aynı zamanda organik bir bütündür.²¹⁴ Faşist kurama göre bireyin devlet karşısındaki konumu nedir? Bireyler hücre olarak kabul edilmektedir. Hücreler birleşerek grubu oluşturmaktadır. Faşist kuram açısından önemli olan gruptur, hücreler değil.²¹⁵ Faşizmde birey, liberalizmde olduğu gibi soyut bir varlık olarak tanınmadığından, toplum ve devlet içerisinde yerine getirdiği işlev ya da işlevler bağlamında somut olarak ele alınmış ve devlet içerisinde yerine getirdiği bu işlev ya da işlevler esasında varlık ve değer kazanmıştır. Söz konusu işlev ya da işlevler toplum içerisinde çeşitli kuruluşlar içerisinde yerine getirilmektedir. Faşist kurama göre bireylerin devlet sistemi içerisindeki yerleri, içerisinde buldukları çeşitli sosyal kuruluşlar aracılığıyla belirlenmektedir.²¹⁶ Bu

Bireyler hiçbir toplumsal dayanışma yoluyla içinde buldukları durumdan kurtulamamaktadırlar. Bireylerin toplum içindeki konuları sadece kendi çabalarına bağlıdır, ancak bireysel çabalarının sonuçları da başlangıçta sahip oldukları doğal yetenekleri ile sınırlanmıştır. Böylece faşist kurama göre, toplumdaki en düşük yetenekliler sessizce yazgılarına boyun eğecekler, orta yetenekliler istekleri ve iradeleriyle en iyi konuma yükselme umuduyla günlük görevlerini yerine getirecekler, en üstün yetenekli bireyler de yığınları yönetecek, diğer insanları egemenlikleri altına alacaklardır. R. Bourderon, a.g.e., 94-96.

²¹³ R. Bourderon, a.g.e., 87.

²¹⁴ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 103.

²¹⁵ M. Sarıca - R. Aybay, *Faşizm*, İstanbul, İzlem Yayınları, 1962, 34.

²¹⁶ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 103.

durumda devlet tarafından tanınan özneler bireyler değil, gruplardır. Bireyler guruba feda edilebilirler.

Faşist kuramın özne olarak bireyleri değil, grupları esas alması, daha ilerideki bölümlerde ele alınacağı gibi, ekonomik örgütlenme ve siyasal temsil alanında korporatist sistemi benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de İtalyan İş Kanunu'nda, korporatist devletin bireylerin refah ve mutluluğunu gerçekleştirmeye çalışacağı belirtilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, faşizm, liberalizm ve Marksizm gibi nihai olarak bireyin mutluluğunu esas almamaktadır. Asıl belirtmek istenen, birey milletin davasını gerçekleştirmeye ne oranda katılıyorsa, korporatist devlet te bireyin refah ve mutluluğunu o oranda sağlamaya çalışacaktır.²¹⁷ Anlaşılacağı üzere faşist kuram açısından, birey devletin amaçlarını gerçekleştirmede bir araç olarak ele alınmaktadır.

Amaç-araç ilişkisi söz konusu olduğunda ortaya kendiliğinden bir hiyerarşi çıkmaktadır. Amaca ulaşmada araç olarak kullanılan, hiyerarşik ilişkinin alt basamağında yer almaktadır. Gerçekten de faşist kuram açısından devlet-birey ilişkisi ele alındığında, bu hiyerarşinin alt basamağında birey, arada devletin doğrudan dayanağı olan çeşitli sosyal kuruluşlar ve en üstte de devlet yer almaktadır.²¹⁸

Faşist kuram tarafından yüceltilen devlet bütün milletin ve milletin tüm üyelerinin hayatını yönetir. Devletin otoritesinin maddi ya da manevi herhangi bir sınırı yoktur. Bireyleri canı ve malı devletindir ve devlet kazanılmış hiçbir hakka saygı göstermek zorunda değildir.²¹⁹ Bu derece bireylerin hayatlarına karışan ve düzenleyen devlet karşısında, bireylerin kendilerini iktidara karşı koruyacak hak ve

²¹⁷ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 109.

²¹⁸ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 105.

²¹⁹ G. Mosca, *Siyasi Doktrinler Tarihi*, Çev. S. Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1968, 333.

özgürlüklerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Faşist kuram açısından önemli olan, bireylerin hakları değil görevleridir. Bireylerin devlet iktidarına karşı ileri sürebilecekleri hakları yoktur, sadece yerine getirmeleri gereken görevleri vardır.²²⁰ Bu açıklamalar doğrultusunda faşist kuramın bireycilik karşıtı bir kuram olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.²²¹

Faşist kuram bireycilik karşıtı olmasına rağmen, ne Marksizm'in yaptığı gibi bireyi ezdiğini, ne de liberalizmin yaptığı gibi onu yalnız bıraktığını, aslında bireye gerçek yeri verdiğini ileri sürmektedir. Bireyin değer kazanması faşist kuramın şu üç noktasının uygulanmasıyla gerçekleşecektir²²²: 1- Bireyin kolektif çerçeveler içerisinde eritilmesi, 2- Bireylerin kendi aralarındaki eşitsizliklerin ilanı, 3- En iyilerin ayıklanmasına dayanan yaşama savaşımı ilkesi.²²³ Sayılan ilkelerden, faşist kuramın bireyler arasında da bir hiyerarşik sıralama kurduğu anlaşılmaktadır. Böylece birey ile devlet arasındaki hiyerarşik yapılanmaya, bireylerin kendi aralarındaki hiyerarşik yapı eklenmekte, sonuçta da buyurganlığı en tepeden başlayarak toplumun her alanına nüfuz eden ve bireyi köle konumuna indirgeyen totaliter bir sistem ortaya çıkmaktadır. Faşist totaliter sistem içerisinde bireyler, hak ve özgürlükleri olmaksızın ya da toplumsal konumları uyarınca milli davaya hizmet ettikleri oranda devlet tarafından kendilerine sağlandığı kadar özgürlüğe sahip olmakta, daha çok sorumluluk sahibi olarak ele alınmaktadırlar.

²²⁰ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 104.

²²¹ İtalya'nın faşist lideri Mussolini, faşizmin açıkça bireycilik karşıtı olduğunu, bu nedenle Liberalizmi de reddettiğini, çünkü Liberalizmin devlet çıkarlarını ferdin çıkarlarına feda ettiğini belirtmektedir. B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, Çev. H. Tuncay - S. Toker - M. Tekin, İstanbul, Toker Yayınları, 1998, 9.

²²² Bourderon faşist kuramda "bireyin değer kazanması, hareketlere göre öğretinin şu üç noktasını uygulanmasından doğacaktır" demektedir. R. Bourderon, a.g.e., 84-85. Faşist kuramda bireyin başlı başına bir değer olarak kabul edilmediği bilinmektedir. Bu noktada bireyin araçsal olarak değerinin göz önünde bulundurulması söz konusu olabilir. Belirtilen üç maddenin faşist kuramın bireylere bakışındaki ölçütler olarak ele alınması uygun olacaktır.

²²³ R. Bourderon, a.g.e., 84-85.

Faşist kuramda özgürlük konusu, kuramın bireye yaklaşımından ayrı tutulamaz. Faşist kuram, bireye ne denli güvensiz ve olumsuz yaklaşmışsa, bireysel özgürlük sorunsalına da o denli olumsuz yaklaşmıştır.

İtalyan Faşizmi'nin lideri Mussolini, faşizmde özgürlük sorunsalına, liberallerin özgürlük anlayışından farklı bir şekilde yaklaşıldığını dile getirmektedir. Mussolini'ye göre faşizm 'özgürlük' içindir. Hem de ciddi olan tek özgürlük için; 'devletin özgürlüğü' için, bireyin devlet içindeki özgürlüğü içindir. Faşist kurama göre her şey devlet içindedir, devletin dışında insani ve manevi hiçbir şey yoktur.²²⁴ Faşizm bir bütündür. "Şahsiyetin en yüksek ve kuvvetli şekli olan faşist devlet, kuvvettir; fakat manevi kuvvettir. Bu kuvvet, insanın moral ve entelektüel hayatının bütün şekillerini kendinde toplar. Onun için liberalizmin yapmak istediği gibi basit nizam ve sahabet vaziyeleri ile iktifa edilemez. Basit bir mekanizma değildir ki mefruz ferdi hürriyet dairesi ile hudutlansın. O, iradeye de, zekâyaya da nüfuz eder. Medeni cemaat içinde yaşayan insan şahsiyetinin ilham merkezi olan onun prensipi, derinlere iner; fikir adamının olduğu gibi, iş adamının, ilim adamının olduğu gibi ar(tist)in kalbinde yuva kurar...".²²⁵ Mussolini'nin bu sözlerinden anlaşılacağı üzere, faşist devlet bireylerin hem düşüncelerine, hem de faaliyetlerine müdahale edebilir. O halde faşist kuramda bireyleri devlet iktidarı karşısında koruyan hak ve özgürlükler alanının tanınmadığı söylenebilir.

Faşist kuramda, özgürlük devletin özgürlüğü olarak ele alındığından, bireysel özgürlük de, bireyin devlete bağlı olarak sağlayacağı özgürlük olarak yorumlanmaktadır. Bu doğrultuda, devlet kuvvetlendikçe, iktidarın artmasından bireyler de yararlanırlar; bireylerin çalışma alanları genişler. Amaç devletin

²²⁴ B. Mussolini, "Mussolini Faşizmi Nasıl Anlatıyor?", a.g.m., 12.

²²⁵ B. Mussolini, "Mussolini Faşizmi Nasıl Anlatıyor?", a.g.m., 14-15.

yüceltilmesi olunca, bireysel özgürlüklerin yerine görevler geçirilmektedir. Bireyin görevi de, kendisini ulusal bilincin yüksekliklerine ulaştırmak ve onun içinde kendi kimliğini tamamen unutmaktır.²²⁶

Faşist kuram açısından, bireylerin özgür olmaları değil, sosyal kuruluşlar içerisinde örgütlenmesi önemlidir. Bireyler, içerisinde buldukları kuruluşların disiplin ve otoritesine uymak zorundadırlar. Özgürlük bireylere değil, bu sosyal kuruluşlara tanınmış, ancak söz konusu özgürlük daha çok özerklik, otonomi anlamında yorumlanmıştır. Bu kuruluşlar içerisinde yer alan bireyler, çift yönlü otorite ve disiplin altında bulunurlar. Öncelikle içerisinde buldukları kuruluşun otorite ve disiplini altında bulunan bireyler, daha üst derecede devletin otorite ve disiplini altındadırlar.²²⁷ Faşist sistemde, bireylere değil, sosyal kuruluşlara özgürlük, daha doğrusu özerklik ve otonomi tanındığından bahsedilirken söz konusu sosyal kuruluşların geniş bir serbestlik içerisinde buldukları düşünülmemelidir. Faşist kuram açısından bireylerin içinde yer alacakları sosyal kuruluşların da faşist iktidar tarafından tanınan kuruluşlar olması gerekmektedir. Faşist iktidar, klasik olarak adlandırılan kişi hak ve özgürlüklerini tanımadığı gibi, üçüncü kuşak haklar ya da dayanışma hakları olarak adlandırılan, bireylerin ortaklaşa kullanabilecekleri örgütlenme hakları alanında da, hukuki ve fiili olarak devletin tanımadığı hiçbir oluşuma izin vermemiştir.²²⁸ Bireylerin toplumsal alanda örgütlenmelerine getirilen bu sınırlamalar, devletin sivil toplum alanına yaptığı müdahale olarak değerlendirilmelidir. Faşist sistem kendisinin tanımadığı tüm sivil toplum kuruluşlarını ortadan kaldırmakta, ancak kendisinin tanıdıklarının örgütlenmesine

²²⁶ M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 34-35.

²²⁷ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 108.

²²⁸ Prezzolini faşist iktidarın toplanma özgürlüğü, örgüt kurma özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi alanlardaki kısıtlayıcılığına değinmektedir. Bakınız. G. Prezzolini, *Faşizm*, Çev. Menemenlizade Ethem, İstanbul, Mektep Neşriyat Yurdu, 1932, 66-67.

izin vermekle de, sivil toplumu devletin bir uzvu haline getirmekte, hatta kendi içerisinde eritmektedir. Poulantzas da faşist kuramı değerlendirirken bu noktaya değinmektedir. Poulantzas'a göre çoğulcu kapitalist sistemlerde devlet ile birey arasında özerk sivil toplum örgütleri bulunur ve bu ana organlar bireyin devlet karşısındaki özerkliği olarak nitelenebilen özgürlüğünün garantisini oluştururlar. Kapitalist devlet biçimleri arasında olağanüstü devlet biçimi olarak nitelendirilen totaliter faşist devlet sisteminde ise, bireyle devlet arasında yer alan bu ana organlar devlete bağlanmakta, toplumsal yaşamın bütünü devletleştirilmekte, birey ve devlet arasındaki özerk kurumlar ortadan kaldırılmaktadır.²²⁹

Faşist kuram hiyerarşi ilkesini ve bu doğrultuda yapılandırılan örgütlenmeyi benimsemiştir. Faşist kuramda bu hiyerarşik yapılanmanın, hem devlet ve bireyler arasında, hem de toplum içerisinde yer alan bireylerin kendi aralarında olduğu kabul edilmiştir. Katı bir hiyerarşik yapılanmayı kuramın ana ilkelerinden biri haline getiren bir öğretinin, hukuki ya da fiili olarak bireylerin eşitliği fikrini daha baştan reddettiği belirtilebilir.

Faşist kuram bireyler arası eşitsizlik esasını, “yaşama savaşı”, “doğal ayıklanma” ya da “en iyiler kazanır” gibi bir takım formüllere dayandırmaktadır. Buna göre bireysel ilerleme sırf bireysel savaşla elde edilmektedir. Bir tarafta iyiler ve güçlüler vardır, diğer tarafta ise kötüler ve güçsüzler. Bireylerin toplumdaki

²²⁹ Aslında Poulantzas, kapitalizmin öbür çoğulcu biçimleri ile olağan üstü devlet biçimi olan faşizmin, sivil toplum-devlet ilişkisi bağlamında birbirlerine benzediklerini söylemektedir. İki devlet biçimi arasındaki fark, sivil toplum örgütlerinin faşizmde devlet sistemine dahil olması, diğer çoğulcu biçimlerde ise bağımsız, özerk olmamalarından ileri gelmemektedir. Poulantzas'a göre her iki biçimde de, sivil toplum örgütleri devletin ideolojik aygıtları olarak zaten tam bağımsız değillerdir. Faşizmdeki asıl fark, devletin ideolojik aygıtları olan bu sivil toplum örgütlerine hukuki bakımdan özel değil de, kamu statüsü verilmesidir. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız, N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, Çev. A. İnel, İstanbul, Birikim Yayınları, 1980, 326-327.

yeri, bireysel bir sorun olarak ele alınmaktadır.²³⁰ Bireyler arasındaki doğal yetenek farklarından doğan bu hiyerarşinin sonucu, kendini doğrudan bireyin toplum içerisinde konumlanmasında göstermektedir.

Bireyin toplum içerisinde kazandığı konum da, faşist kuram açısından bireylerin eşitsizliği anlayışını pekiştiren bir unsur olmaktadır, çünkü bireyler sosyal kuruluşlar içerisinde yerine getirdikleri fonksiyonların değerine göre belli bir sıralamaya tabi tutulmaktadır. Bu sıralama belli esaslara dayanarak gerçekleştirilecektir. Faşist düzende söz konusu esaslar, kamu yararı ve toplum çıkarıdır. Öyleyse faşist düzende, sosyal kuruluşlar içerisindeki bireylerin kamu yararı ve toplum çıkarını gerçekleştirmek açısından aynı değere sahip olmadıkları söylenebilir. İşte faşist kuramda bireylerin yerine getirdikleri fonksiyonun değeri doğrultusunda yapılan bu sıralamayla, bu değer hiyerarşisiyle, bireylerin eşit olmadığı ve eşit haklara sahip olmadıkları kabul edilmiştir.²³¹

Faşizmin, hem kuramsal, hem de hukuki açıdan bireylerin eşitliğini kabul etmemesinin doğrudan sonucu şudur: Bir takım insanlar buyurmak, diğerleri de verilen bu buyruklara uymak için yaratılmışlardır.²³² Bir toplumda buyurma yetkisine ve konumuna sahip olmak, toplumun diğer bireylerinden daha üstün bir takım

²³⁰ R. Bourderon, a.g.e., 91. Daha önceki bölümlerde Poulantzas'ın faşizmi çözümlerken, onu kapitalist devlet biçimleri arasında ele aldığını ve olağan üstü devlet biçimi olarak adlandırdığı belirtilmişti. Bu doğrultuda Bourderon da, faşist kuramdaki yaşama savaşımının, en iyilerin ayıklanmasının, en güçsüzlerin yok edilmesinin (ya da toplumsal hiyerarşide alt katmanlara mahkûm edilmelerinin de denilebilir) bir ürünü olan kapitalist yoğunlaşma düzenini meşrulaştırdığını söylemektedir. R. Bourderon, a.g.e., 187.

²³¹ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 106-107. Faşist kuramın eşitlik (aslında eşitsizlik) sorunsalına yaklaşımını çözümlleyen Bourderon, faşizmin özgün bir yanı olan "köktencileştirme" eğilimine değinmektedir. Buna göre faşizm, bireyin rolü örneğinde çarpıcı bir şekilde görüldüğü gibi, kendisinden önceki görüşleri köktencileştirmektedir. Örneğin faşizm, kişisel yetenek ve değerlerin eşitsizliği gibi öncüllerden başlayarak, bu verilerin kaçınılmaz sonuçları üzerindeki tüm örtüleri atmakta ve felsefi, toplumsal, ahlaki nitelikteki hiçbir düzelticiyi kabul etmemektedir. Bu konularda Liberalizmin orta terimler kullandığı, bireyin haklarını komşu bireyin haklarının başladığı yerle sınırladığı, insanın insanı sömürmesini reddettiği yerde, faşizm hiçbir şeyin düzeltmeyeceği ve düzeltilmesi de gerekmeyen bu özsel eşitsizlikler doğrultusunda güçlülerin güçsüzleri yönetmesini ve sömürmesini onaylamaktadır. R. Bourderon, a.g.e., 123.

²³² M. Sarica - R. Aybay, a.g.e., 40.

özelliklere sahip olmayı gerektirdiğinden, faşist kuramın seçkinler kuramını benimsediği ortaya çıkmaktadır.²³³

Gerçekten de faşist kuram, iktidarın kaynağına halkı koymamakta, iktidarın halkın üstün iyiliğini sağlayanların elinde olması gerektiğini savunmaktadır. Faşizmin halka güven duymayan yaklaşımı doğrultusunda, bireylerin gerçek çıkarlarını kavrayamayacağı belirtilerek, milli çıkarların belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi işi seçkinlere bırakılmaktadır. Çünkü bireylerin oluşturduğu yığınlar basit ve değersiz isteklerin ötesine geçemezler. Yığınların yüksek hedeflere ulaşmasının yolu, kendilerini büyük önderlere bağlamalarıdır.²³⁴ Büyük önderlerin rehberliği ile yüksek hedeflere ulaşılmasının savunulduğu bir sistemde, halkı temsil eden parlamentonun bir önemi kalmamaktadır.²³⁵

Faşist kuramın demokratik ilkelere ve demokrasiye karşı olduğu açıkça söylenebilir. Tek partili ve totaliter bir sistemi amaçlayan, kendi koyduğu amaçlarla bireylerin amaçlarını özdeşleştiren, bireyi devletin amaçlarına ulaşmada araç konumuna indirgeyen, bireylerin hak ve özgürlüklerini kabul etmeksizin onlara sorumluluk yükleyen, bireylerin eşitliği fikrini hukuki açıdan dahi tanımayan, temsil mekanizmasında, demokratik temsil ve seçim ilkelerini benimsemeyen faşizmin, demokrasiyle uzaktan, yakından alakası yoktur.

²³³ Kuramın uygulama aşamasında da, İtalya'daki Faşist Parti aynen Komünist Parti'si gibi sayıya değil, amacı anlayan ve o amacın tüm sorumluluğunu üstlenen, geleceğini amacının zaferine bağlayan bilinçli yani seçkin insanlara dayanmıştır. F. R. (Atay), *Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya* y.y, Hakimiyeti Milliye Matbaası, t.y, 17.

²³⁴ Bourderon da, seçkinlerin yönetimi anlayışını faşist kuramdaki bireylerin kendi aralarındaki eşitsizliğin yarattığı çelişkiye dayanarak çözümlenmektedir. Faşist kuramda bireyler bir taraftan toplum içerisinde katı bir şekilde belirlenmiş belli sayıda sosyal kuruluş içerisinde yer almaktaydı; ancak diğer taraftan da toplum içerisinde kişisel değerlerinin eşitsizliği nedeniyle sonsuz çeşitlilik içerisinde birleşmezcesine dağılmaktaydı. Bu durumda toplumun yönetiminin nasıl olacağı, devleti yönetme ve ulusal yazgıyı gerçekleştirmeye yetenekli otoritenin nasıl ortaya çıkacağı sorunu ortaya çıkıyordu. Faşist kuram insanlar arasındaki eşitsizlik ve ulusal yazgının tek olması nedeniyle çoğunluk ilkesini dışlamaktaydı. Sorunun çözümü, yurttaşların ortalamasının ötesine geçen ve kitleleri yönetme sorumluluğuna sahip seçkin kişilerin yönetime geçmesinde görülmekteydi. R. Bourderon, a.g.e., 88-89.

²³⁵ M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 38-39.

Faşizmin temellerini liberal demokrasinin toplumsal bunalımlara çare bulamaması ve işçi sınıfı devrimi korkusu oluşturuyordu. Faşizmin kuramsal temellerinin belirginleşmeye başladığı dönemlerde, İtalya’da siyasal sistem içerisinde ağırlığını hissettiren güçlü bir sosyalist hareket söz konusuydu. Öyle ki, sosyalizm karşıtı çevreler liberal demokrasinin sınırları içerisinde, önünü kesmeyi istedikleri bu akımın önünü kesememekteydiler. Ayrıca İtalya’da siyasal sistem çalkantılar içerisinde kalmış, siyasal sistemin istikrarı sağlanamamıştı. Ülkedeki parlamenter sistem, toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarını çözmekte yetersiz kalmaktaydı. İşte böyle bir ortamda ortaya çıkan faşist harekete göre, parlamenter sistem dinamik bir yönetim sağlayamazdı.²³⁶ Öyleyse çözümün, liberal demokratik ve parlamenter bir sistemin dışında aranması gerekmekteydi.

Faşizmin iktidara gelmesiyle, demokrasiden vazgeçilmiş ve seçim ilkesi kaldırılmıştır. Faşist kuramda demokrasinin ve seçim ilkesinin eleştirisi yapılmaktadır. Faşist kuram açısından; “Aptal insanla akıllı insana birer oy vermek saçmadır; sayıya dayanan demokrasi saçmadır; siyaset adamlarının kudretsiz gevezelikleri saçmadır... Faşizm bu palavraların karşısına güçlü adamın estetiğini, boş ve dipsiz tartışmaları bertaraf ederek kesip atan askerce bir az konuşurluğu çıkarır ... Tek bir siyasi parti devleti ele geçirir ve onu canının istediği gibi yönetir. Partinin ne içinde, ne dışında hiçbir muhalefeti hoşgörmez. Parti askeri tipte bir disipline, bir hiyerarşiye ve bir teşkilatlanmaya tâbidir”.²³⁷ Faşist sistemde tek dereceli seçim sistemi kaldırılmıştır, ancak bu genel oy sisteminden tamamen vazgeçildiği anlamına da gelmemektedir. İktidar ele geçirildikten sonra, plebisitlerde

²³⁶ M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 40.

²³⁷ G. Mosca, a.g.e., 332.

olduğu gibi, halk evet-hayır oylamasına çağrılarak, halkın yönetime gelenlere iktidarı kesin olarak verdiğini onaylaması istenmektedir.²³⁸

Gerçekten de, demokrasiye ve demokratik seçim ilkelerine karşı olan faşizm iktidara geldiğinde, kendisinden önceki liberal iktidarlardan, bireyleri o ana kadar yararlandıkları özgürlüklerden mahrum bırakarak²³⁹, yani demokratik hak ve özgürlükleri tanımayarak ayrılmıştır.

2- Sınıf

Faşist kuramın sınıf kavramına yaklaşımını ortaya koymak açısından, faşizmin, liberalizm ve sosyalizmin sınıf olgusuna yaklaşımlarına yönelik eleştirisini açıklamak önem taşımaktadır. Faşistler, liberal sistemde devletin, gerek hukuki bakımdan, gerekse de üretim sürecinin çıkarları açısından, sınıflar arası mücadelelere karışma hakkının olmadığını düşünmektedirler. Sosyal mücadelelerde grev yapan işçilerin, şiddet eylemlerine başvurmadıkları sürece grev hakkı ve işverenlerin lokavt hakkı meşru görülür. Yani liberalizm, sınıf savaşımını kabul eder ve belli sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla mücadelenin yapılmasına göz yumar. (Mücadelenin yapılmasının kabul edilmesi, kapitalist sistemde devletin belli bir sınıfın elinde olmadığı anlamına gelmez.) Yine faşizme göre, sosyalist sistemde devlet, fabrika ve tarla proletaryasının eline geçer. Çünkü sosyalizmde devlet, zaten bir sınıf egemenliğinin yerleşmesi amacını gütmektedir. Yani kapitalist sınıfın egemenliği yerine, proleter sınıfın egemenliği gerçekleştirilir; ancak faşistlere göre, bu sistem içerisinde yeni bir kapitalist sınıf oluşur ve yeni çelişkiler ortaya çıkar.²⁴⁰ Bu durumda, faşist kuram açısından, hem liberalizmin hem de sosyalizmin, gerek sınıf

²³⁸ G. Mosca, a.g.e., 332.

²³⁹ G. Carocci, *Faşizmin Tarihi*, Çev. M. Yılmaz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1965, 43.

²⁴⁰ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e.,137-138.

çatışmaları, gerekse de bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde hâkimiyet kurması açısından sorunlu sistemler oldukları ortaya çıkmaktadır.

Faşist kuram açısından, sosyalizm işçi sınıfını iktidar sahibi yapmak istemektedir. Liberalizm ise herkese, eşitlik ve özgürlük vaat etmesine rağmen sermaye sahiplerinin çıkarlarını gözetten bir devlet sistemi olmaktan öteye gidememektedir. Kısaca her iki sistem de sınıf devleti olma paydasında birleşmektedir. Faşist kuramda ise, toplum içerisinde sınıfların var olduğu gerçeği kabul edilmesine rağmen, bir sınıfın diğer bir sınıfa tercih edilmesine ve feda edilmesine karşı çıkmaktadır. Faşist devlet kuramında, bir sınıfı diğerine üstün tutan devlet yönetimine karşı çıkıldığı²⁴¹ belirtilmektedir.

Öyleyse faşist kuramın sınıf olgusuna yaklaşımı nasıl ortaya konulmaktadır? Toplumdaki sınıflar arası çelişkiler nasıl ele alınmakta, çelişkilerin çözümü konusunda nasıl bir yol izlenmektedir? Öncelikle belirtilmelidir ki, faşistler, sınıf olgusuna yaklaşımda kendilerini, eleştirdikleri liberal ve sosyalist sistem karşısında çok daha farklı bir konuma yerleştirmekte, kendilerinin hiçbir sınıfa bağlı olmadıkları gibi, hiçbir sisteme esir olmadıklarını da ileri sürmektedirler.²⁴² Böylece, faşist kuram doğrultusunda faşist devletin herhangi bir sınıfın ürünü olmadığı ilan edilmekte, devlet sınıflar arasında ayırım gözetmeyen, sınıflar üstü, üstün bir konuma yerleştirilmektedir.

Faşist kuramda, sınıfların varlığı kabul edilmektedir, ancak kurama göre iki temel sınıf (kapitalistler ve proletarya) değil, toplumda çok daha fazla sayıda sınıf bulunmaktadır. Faşist kuramcılara göre toplumu, iki temel sınıf yerine, aralarından herhangi birinin sınırlarının nerede başlayıp, nerede bittiği belli olmayan, karışmış

²⁴¹ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 136.

²⁴² F. R. (Atay), a.g.e., 12.

kategori ve sınıflar oluşturmaktadır. Bireylerin hangi sınıfa ait olduğunu belirlemek zordur, çünkü bireyler aynı anda birçok kategorinin üyesi durumundadır. Bu durumda faşist kurama göre, yaşamı ve dünyayı uzlaşmaz iki sınıf arasındaki çatışma olarak değerlendirmek, gerçeği görmemektir.²⁴³ Dolayısıyla faşist kuram, söz konusu iki sınıfı uzlaşmaz çıkarlara sahip sınıflar olarak değil, çıkarları ortak bir amaçta birleşebilen ve her ikisi de bir diğerini bütünleyen unsurlar olarak ele almaktadır.

Faşizmde işçiler de, işverenler de milletin ya da toplumun vazgeçilmez sınıfları olarak ele alınmaktadır. Bu iki sınıfın hak ve çıkarlarının aynı ölçüde tanınması ve aynı ölçüde gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi ileri sürülmektedir. Faşizm, işçi ve işverenleri birbirine karşıt iki topluluk olarak tanımamaktadır. Emek ve kapital birbirlerini tamamlarlar. Çünkü bu sınıfların çıkarları, kendi özel çıkarları değildir. Bunlar milletin yüksek çıkarlarını karakterize eden üretimin genel çıkarı olarak kabul edilmektedir.²⁴⁴ Bu doğrultuda faşist kuram, işçi ve patronu toplum içerisinde üretici olarak tanımlamaktadır. İşçi ve patronların çıkarı sonuçta özdeştir. Çünkü toplumsal hiyerarşideki yerleri ne olursa olsun, hepsinin ancak üretimin gelişmesiyle yaşayabileceği belirtilmektedir. Çünkü ulaşılmak istenen ve hiçbir toplumsal uzlaşmazlığın bozamayacağı bir ulusal dayanışma söz konusudur.²⁴⁵ Ulusal dayanışma söz konusu olduğunda, faşist kuramda ayrıcalıklı, üstün ve aşkın olan devlet kavramı ve otoritesi devreye girmektedir; çünkü sınıflar arası mücadelelerin bastırılması ve düzenlenmesi, işçi ve işveren arası ilişkilerin disiplin altına alınması devletin aktif müdahalesini gerektirmektedir.²⁴⁶

²⁴³ Valenziani, *Le Corporatisme Fasciste*, (1935), 19 - 22'den nakleden R. Bourderon, a.g.e., 228-229.

²⁴⁴ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 136 ve 138.

²⁴⁵ R. Bourderon, a.g.e., 61.

²⁴⁶ Belirtilmelidir ki, sermaye ve emek arasında işbirliği sağlanmasıyla sadece sınıflar arası çatışma bastırılmakla kalmıyor, temelde kitleler devlete mal ediliyordu. G. Carocci, a.g.e., 42.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda belirtilebilir ki, faşist kuramda, işçi ve işveren, yani emekçi ve sermayedar sınıflar arasındaki ayrımın örtülmesi için, bunların tamamına üreticiler denilmekte ve korporasyonlar aracılığıyla bu sınıfların üreticiler birliği içerisinde birleştirilmesiyle, temeli ekonomik nedenlere dayalı olan çelişki, hukuki yollarla çözülmeye çalışılmaktadır.²⁴⁷ Aynı zamanda faşist kuramda, ayrı ayrı emekçi ve sermayedarların çıkarlarının olmadığı, milletin ortak çıkarı olduğu belirtilirken, atıfta bulunulan ve yüceltilen millet kavramı, çıkarları gereği enternasyonalist akımlardan etkilenen işçi sınıfının bu akımlardan koparılmasını ve millet içerisine tekrar çekilmesini sağlamaktadır.²⁴⁸

Faşist kuramda, çıkarları uzlaşmaz şekilde çelişen sınıfların varlığının yadsınması, toplumsal sınıfların toplumsal ya da milli amaç doğrultusunda işbirliği içine giren eşit unsurlar olarak ele alınması, aslında belli bir sınıfın işine gelen, bu sınıfın diğer sınıf(lar) üzerinde egemenliğini sürdürmesini sağlayan siyasal-kuramsal varsayımlardır. Gerçekten de faşizm, İtalya örneğinde yeni bir toplumsal düzen kurmak isteyen İtalyan işçi sınıfının girişimlerine karşı, burjuvaziyi korumak için kurulmuş bir hükümet biçimi olarak kabul görmektedir.²⁴⁹ Faşizmi burjuvazinin açık diktatörlüğü olarak niteleyen Togliatti'nin belirttiği gibi, faşizm, mevcut koşullardan hoşnut olmayan İtalyan işçi ve köylülerinin blok oluşturması karşısında, bu sorunu parlamenter sistem içerisinde çözemeyen burjuva ve küçük burjuva temeline dayanan bir yönetim biçimidir.²⁵⁰

²⁴⁷ M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 37.

²⁴⁸ R. Bourderon, a.g.e., 61.

²⁴⁹ G. Prezzolini, a.g.e., 3.

²⁵⁰ P. Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, Çev. Ş. Yalçın - Y. Demirekler, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2000, 26 ve 33-34. Poulantzas da, İtalya'da faşist harekete önemli ölçüde destek vermiş olan subayların geldikleri orta ve küçük burjuva toplumsal kesimler hakkında irdelemelerde bulunmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, a.g.e., 364.

3- Devlet ve Toplum

Faşist ideolojinin hiyerarşik bakış açısı doğrultusunda devlet, toplumla beraber, birey karşısında ayrıcalıklı ve üstün konuma yükseltilmiştir. Faşist devlet, kapitalist üretim ilişkilerini esas alan ve bu ilişkileri aşkınlık ve büyük güçle donatılan iktidarın müdahalesiyle, totaliter bir şekilde sürdüren bir devlettir.

Faşist kuram devletin oluşumu konusunda, şu görüşleri ileri sürmektedir: "... devlet ... kendiliğinden oluşan sosyolojik, tarihsel bir gerçektir, devlet ... organik, biyolojik bir bütün, bir birimdir, devletin... kendine özgü bir hayatı, bireylerin amaçlarına oranla üstün ve değişik amaçları vardır".²⁵¹

Faşist kuram açısından devletin konumu, Mussolini'nin 1925 yılında yaptığı bir konuşmada açıkça dile getirilmiştir: "Her şey Devlet içinde, Devlete karşı hiçbir şey, Devlet dışında hiçbir şey".²⁵² Bu sözler açıkça faşizmin totaliter bir devleti öngördüğünü göstermektedir.²⁵³ Faşizmde devletin görevi, milli ya da toplumsal davanın, amacın gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Toplum içerisindeki bireylerin ve grupların çıkarları bu amaç/dava ile özdeşleşmekte, toplumun bütün beşeri faaliyet alanları bu amaç/dava yolunda bir araya getirilmektedir. Bu nedenle, faşist kuramda devlet, tanımı gereği totaliter olmaktadır.²⁵⁴

Yine Mussolini'ye göre devlet; sadece politik bir yönetim düzenlemesi, sadece yasa yapıcı ve sadece birey iradesine manevi hayat değeri veren bir otorite değildir. Yönetimini kendi ülkesi dışında da tanıtan, yönetimine saygı gösterilmesini sağlayan veya gelişmesinin bütün şartlarını gerçekleştiren kuvvettir. Kısaca,

²⁵¹ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 102.

²⁵² A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 110.

²⁵³ Zaten Mussolini de 1933 yılında yaptığı bir konuşmada, gerçek faşist bir devletin varlığı için gerekli üç koşul sıralamaktadır. Bunlardan birisi totalitarizmin kurulmasıdır. Diğer ikisi ise, tek parti sisteminin kurulması ve bireylerin bir ülkü etrafında birleştirilmesidir. A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 143-144.

²⁵⁴ R. Bourderon, a.g.e., 69.

düzenleme ve yayılmadır.²⁵⁵ Mussolini devletin, sadece siyasi bir yönetim biçimi ve yasa yapıcısı olmadığını belirtirken siyasi ve hukuki yönüne, sadece birey iradesine manevi hayat değeri veren bir otorite olmadığını belirtirken de ahlaki ve dinsel yönüne değinmektedir. Bu doğrultuda faşizmin kuramcılarında olan Gentile de, hukukun ve ahlakın yaratıcısının devlet olduğunu savunmaktadır.²⁵⁶ Öyleyse faşist kuramın, devleti, maddi ve manevi hayatın öznesi haline getirdiği rahatlıkla söylenebilir. Maddi ve manevi hayatın başat öznesi (ki belirleyicisi ve düzenleyicisi sıfatlarını kullanmak da olasıdır) konumundaki devletin totaliter yapıda olması kaçınılmazdır. Mussolini'nin sözlerinde devlet totaliter olmakla kalmamakta, aynı zamanda emperyalist bir güç olarak da övülmektedir.

Önemle belirtilmesi gereken bir nokta da, faşist kuramda birey ve devletin ortak amaç/dava doğrultusunda birleşmesine yapılan vurgudur. Faşist kuramda ulusal yazgıyı biçimlendiren devlettir. Bu nedenle devlet öncelikle manevi bir güç olarak ele alınmaktadır. Mussolini'nin deyimiyle, faşizmdeki devlet, bir istencin hizmetindeki ahlaki bir devlettir.²⁵⁷ Ahlaki devlet, halkın manevi birliğini gerçekleştirmek için gerek eğitim alanındaki gücü, gerek zorlayıcı gücüyle, herkese gerekli olan ahlaki atılımı vermektedir. Böylece hem birey, hem de devlet aynı ortak iradeyle ulusal amacın/davanın gerçekleştirilmesine gönüllü olarak yönelmekte, bu doğrultuda bağdaşmaktadırlar.²⁵⁸ Ama belirtmelidir ki, birey ve devletin aynı doğrultuda birleşmeleri, aynı zamanda devletin bastırıcı işlevini de ortaya çıkarmaktadır.²⁵⁹ Önceki satırlarda da belirtildiği gibi, faşist kuramda devletin

²⁵⁵ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 11.

²⁵⁶ Bu durum faşist kuramı, hem dinlerle, hem de insan hakları ve doğal haklar doktrini ile çatışmaya sokmaktadır. G. Mosca, a.g.e., 333.

²⁵⁷ R. Bourderon, a.g.e., 77.

²⁵⁸ R. Bourderon, a.g.e., 78.

²⁵⁹ R. Bourderon, a.g.e., 70.

bireylerin amaçlarından üstün amaçları olduğundan; yani devletin amaçlarına üstünlük tanındığından, bireylerin devletin amaçlarından farklı ya da ona ters amaçları dahi olsa bunların yola getirilmesi gerekecektir. İşte bu noktada devletin otorite ve müdahalesi devreye girmektedir. Otorite ve müdahalenin hem doğal sonucu, hem de nedeni, devlet ve bireylerin ortak amaçta birleşmesi olmaktadır.

Faşist kuramda, devletin toplumla ya da milletle olan ilişkisi ele alındığında ise şöyle bir manzara karşımıza çıkmaktadır: Milletin üstün ve yüce varlığı, devlet içerisinde ortaya çıkmaktadır.²⁶⁰ Faşizmde, toplum devletin içeriği, devlet ise toplumun dış görünüşü, hukuki siyasal kalıbı olarak kabul edilir. Bu durumda toplumu devletten, devleti toplumdan, kısacası içerikle kalıbı birbirinden ayırmanın olanağı yoktur.²⁶¹ Faşist kuramda, devlet ve toplum bir arada, bütünlük içerisinde ele alınmaktadır.²⁶²

Faşist kuramda devletin totaliter, aşkın v.b. özelliklerine değindikten sonra, belirtilmesi gereken nokta, faşist devletin ne tip bir devlet olduğudur. Bu konuda Poulantzas'ın çözümlenmeleri oldukça aydınlatıcıdır. Faşist devlet biçimi, Kapitalist

²⁶⁰ A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 109.

²⁶¹ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 102.

²⁶² Fakat bu bütünlüğün niteliği nedir? Bu iki kavram aynı önemde ve değerde midir? Yoksa kavramlardan biri diğerine oranla daha üstün mü tutulmaktadır? Mussolini'nin konuşmasında, toplum karşısında devletin daha ön plana alındığı anlaşılmaktadır; çünkü Mussolini milletin devleti değil, devletin milleti yarattığını söylemektedir. B. Mussolini, "Mussolini Faşizmi Nasıl Anlatıyor?", a.g.m., 14. Yani yaratma yaratılma ilişkisi açısından devlet aktif/özne, toplum ya da millet ise pasif/nesne olarak değerlendirilmektedir. Ancak Bourderon'a göre Mussolini'nin bu tanımlaması mutlak olarak ele alınmamalıdır. Devlet topluma, kendi birlik bilincini sanki tanrısal bir esinle ilettikçe, üstün bir gerçeklik olan ulusa edimsel bir gerçeklik kazandırmaktadır. R. Bourderon, a.g.e., 74. Bourderon'un bu yaklaşımından devletin, milletin birliğini ve amaçlarını gerçekleştirme bir araç olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bourderon'un belirttiği gibi, faşist kuramda devlet, ulusu amaçlarına götürmek için zorunlu araç olarak tanımlanmakta, ancak totaliter anlayış yüzünden, devlet ayrıcalıklandırılmakta, birleştirici ve bastırıcı işlevinin doğrulanması için, ona en yüksek güç sağlanmakta, devlet ulusun ortaya çıkmasını ta kendisi durumuna getirilmektedir. R. Bourderon, a.g.e., 74. Genel olarak faşizmle ilgili yazında, devlet ile toplum arasındaki ilişkinin niteliği konusunda net bir ayrımın olmadığı söylenebilir. Söz konusu durumun, faşist kuramın tutarlı olmamasından kaynaklandığı belirtilmelidir. Her iki kavramın da bir birini destekleyecek, gerektirecek ve meşrulaştıracak biçimde ele alındığı gözlenmekte, ancak faşizmin gerek kuramında, gerekse de söyleminde devletin ayrıcalıklandırıldığı, pek çok konuda aktif özne, kurucu güç ve belirleyici unsur olduğu düşüncesi dikkati çekmektedir.

devlet tipine dâhildir. Bu bakımdan da, Kapitalist devlet tipine özgü özellikler taşımaktadır. Faşist devlet biçimini, kapitalist tipin diğer devlet biçimlerinden ayıran özellik, siyasal bir bunalıma denk düşmesi nedeniyle, özgül ve olağanüstü bir devlet biçimi olmasıdır. Faşizm aynı zamanda, askeri diktatörlük ve Bonapartizm gibi özgül olağanüstü kapitalist devlet biçimleri arasında, özgül bir rejime de denk düşmektedir.²⁶³ Olağanüstü devlet biçimi, bunalım döneminde, üretici güçlerin sosyalizasyonu karşısında, devleti uyarlamak amacıyla ekonomik alana müdahalede bulunur. Faşist devletin ekonomik alana müdahalesi önemlidir. Ancak faşist devletin ekonomiye müdahalesini, bunalımla karşılaşmayan kapitalist toplumsal biçimlerin müdahaleci devlet biçiminden farkı, müdahalenin derecesi değil, biçimidir.²⁶⁴ Ekonominin korporatist biçimde örgütlenmesi, sendikaların faşistleştirilmesi, yani ekonomik örgütlenme biçimlerinin kamu statüsünde yapılandırılması bu bağlamda ele alınmalıdır ki, bu konulara daha ilerideki bölümlerde değinilecektir.

Faşist kuramın, toplumu ele alışındaki en belirgin özelliklerden biri, korporatist düşünce doğrultusunda toplumu yaşayan bir organizma, biyolojik bir bütün olarak kavramasıdır. Nasıl ki, bireyler doğar, büyür ve ölürlerse; organik bir varlık olarak kabul edilen toplumun da doğduğu, büyüdüğü ve öldüğü düşüncesi esas alınmaktadır. Faşist kuram açısından, toplum ya da millet, diğer organik varlıklara göre daha üstün bir konumdadır.²⁶⁵ Toplumun ya da milletin diğer organik varlıklar karşısındaki üstünlüğü iki noktaya dayandırılabilir: ilk olarak toplum yaşamı içerisinde yer alan bireylerin ve çeşitli sosyal kuruluşların yaşamları, toplumun yaşamına oranla çok daha kısadır, nesiller gelir geçer, ama toplumun yaşamı çok

²⁶³ N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, a.g.e., 8-9 ve 323.

²⁶⁴ N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, a.g.e., 325.

²⁶⁵ Bourderon'un da belirttiği gibi, millet "bireyler olsun, gruplar olsun, sınıflar olsun, bütün bileştirenlerinden son derece üstündü; onların hiçbiriyle karıştırılamazdı; bireyler, gruplar, sınıflar tamamen ona bağımlıydılar." R. Bourderon, a.g.e., 15.

daha kalıcıdır. Faşist kuramda toplum, belli bir zaman diliminde o toplum içerisinde yaşayan bireylerin toplamı olarak kabul edilmemiştir. Toplum ya da millet, sosyal birliği, sosyal bütünlüğü ifade eder, gelmiş ve gelecek nesillerin bir sentezi olarak kabul edilir. Dolayısıyla da toplumun bireylerden farklı amaçları olabilir. Elbette ki böyle bir durumda, toplumun amaçları bireylerin amaçlarına oranla üstün tutulacaktır. İkinci olarak, toplum manevi, siyasi, ekonomik bir bütündür. Toplum bir ırkın maddi-manevi değerlerinin üstün bir sentezini oluşturmaktadır.²⁶⁶

Faşist kuram birey karşısında topluma ya da millete üstünlük, hatta aşkınlık tanımaktadır, ancak bu üstünlük ve aşkınlığına rağmen toplum, siyasal alanda iktidarı ele alamamakta, hatta ona karşı güvensizlik duyulmaktadır. Mussolini halk egemenliği kavramına değinerek, bu kavramın soyut bir kavram olarak, nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmadığını, halka verilen egemen sıfatının acı bir şaka olduğunu, temsili sistemlerde dahi halka önemli kararları alma olanağının verilmediğini belirterek, gerek temsili sistemlerin, gerekse de halk egemenliği anlayışının eleştirisini yapmaktadır.²⁶⁷ Faşist lider Mussolini'nin, halkın oy hakkını benimsemediği bilinmektedir.²⁶⁸ Faşist kuramda, birey karşısında üstünlük ve aşkınlık tanınan toplum, devlet ve onun yönetimi söz konusu olduğunda güvensizlik duyulan bir kavram haline gelmektedir. Hiyerarşik bir düzeni öngören faşist kuramda, toplum ya da millet, hiyerarşinin en tepesinde devletle birlikte yer almaktadır, ama devlete oranla daha pasif bir rolde ele alınmaktadır. Faşist kuramın

²⁶⁶ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 100-101. ve A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 108. Klasik dönemin devlet korporatizmi olan faşizmde akılcı olmayan milliyetçilik anlayışının benimsenmiş olması oldukça belirgin bir özelliktir. Ancak bu özelliğin dayanışmacılığa da mal edilmesi yanıltıcıdır. T. Parla, a.g.e., 128-129.

²⁶⁷ B. Mussolini, " Halk Hiçbir Zaman Egemen Değildir ", a.g.m., 20-21.

²⁶⁸ G. Prezzolini, a.g.e., 38.

hiyerarşik öğretilerine uygun olarak, bireyler için öngörüldüğü gibi, milletin de sorumlulukları vardır; o da devletin yükselmesi için çalışmaktır.

4- Parti

Faşist kuramda faşist Parti, her hangi bir demokratik sistem içerisindeki partiden oldukça farklı bir biçimde ele alınmıştır. Totaliter bir sistemi öngören faşist kuram doğrultusunda, Faşist Parti totaliter bir hiyerarşik yapı oluşturmuş, aşkın ve üstün bir amaç uğrunda örgütlenmiş manevi bir kurum kimliğine bürünmüş, devletin toplumla bağını kurmak için halka yoğun biçimde nüfuz etmiştir.

Faşist kuramda, Faşist Parti'nin işlevi, toplum içerisindeki her kesimi tek, ortak bir amaç doğrultusunda birleştirmektir. Bu nedenle parti, sosyal kuruluşlar ve bireyler arasında sıkı bir dayanışma kurulmasını sağlamaya ve sosyal kuruluşlar arasındaki çıkar çelişkilerini gidermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda sistem içerisinde Faşist Partisi önemli bir işlevi yerine getirmektedir.²⁶⁹

Tüm toplumu ortak bir davaya yönlendirmek için, bir siyasal sistem içerisinde tek partinin olması her zaman için yeterli olmayabilir. Böyle bir görevi yüklenen partinin toplumla manevi bir iletişim içerisine girmesi, manevi bir birlik oluşturması da gerekmektedir. Bu açıdan Faşist Parti'nin, toplumdaki bireylerin siyasal görüş ve düşünce birliğini ifade etmekten ziyade, daha çok manevi bir birliği, ruh ve inanç birliğini temsil ettiği kabul edilmiştir. Faşist Partisi aracılığıyla, örneğin İtalyanların üstün ve ortak bir bilinç içerisinde birleşeceklerine inanılmaktadır. Öyleyse Faşist Parti'nin dini bir birliğe benzediği söylenebilir. Bu partiye girmek, bir

²⁶⁹ Bu noktada belirtmelidir ki, faşist kuramın öngördüğü bu sistemin gerçekleşmesi, toplum içerisinde birleştirici bir rolün oynanması, ancak tek bir partinin varlığıyla olanaklıdır. Partilerin çoğalması toplumda bölücü bir rol oynar. Ancak tek partili bir siyasal sistem, faşist devlet sistemi ile bağdaşabilir. A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 139.

dini kabul etmek gibidir. İnsanlardan, maddi ve manevi varlıklarını, değerlerini kendilerini partiye vermeleri istenmektedir.²⁷⁰ Faşist Partisi'ne katılanların, bir itaat kültürü doğrultusunda, Tanrı ve İtalya gibi kutsal saydıkları değerlere atıf yaparak, kendilerini feda edebilecekleri yönünde bir ant içmeleri, partinin manevi yönünün anlaşılması bakımından ilginçtir.²⁷¹

Totaliter bir ideolojiye sahip olması nedeniyle topluma yoğun biçimde nüfuz etmeye çalışan Faşist Partisi'nin bunu yaparken kullandığı manevi unsurlara yukarıda değinilmişti. Maddi olarak ise, parti, milis örgütü biçiminde toplum içerisinde örgütlenmektedir. Partinin gençlik örgütlerinin yöneticileri devletçe tayin edilir. Gençlerin partiye alınmaları ise askere alınmaları gibi, aynı yıl doğanların topluca alınmaları şeklinde olur. Partide katı bir disiplin hâkimdir.²⁷²

Partinin devletle olan ilişkisi ise, İtalyan Milli Faşist Parti Tüzüğü'nün 1. maddesinde belirtilmiştir: "Milli Faşist Parti, Faşist devletin hizmetinde bulunan sivil bir milistir".²⁷³ Faşist Partisi Duçe'nin emri altında ve faşist devletin hizmetindeki bir milis örgütü olarak, devlet örgütü yanında, devleti topluma yaklaştırmak, topluma nüfuz etmek, halkı canlandırmak (yönlendirmek, seferber etmek) gibi amaçları olan bir örgüttür.²⁷⁴

5- Şef

Faşist kuram içerisinde şefin konumu, faşist kuramın bireye bakışından yola çıkarak ortaya konulamaz. Çünkü faşizm açısından bireyler devlet karşısında önem

²⁷⁰ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 144.

²⁷¹ Yemin şu şekildedir: "Duçe'nin emirlerini itirazsız yerine getireceğime ve bütün kuvvetimle, gerekirse kanımla Faşist devrime hizmet edeceğime Tanrı ve İtalya adına ant içerim." B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 236.

²⁷² M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 61.

²⁷³ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 228.

²⁷⁴ M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 62.

taşımazlar, devlet açısından birer araçtırlar ve devletin kölesi durumundadırlar. Oysa şef, faşist kuramda oldukça üstün ve ayrıcalıklı bir konumdadır, şefin toplumdaki bireylerden çok daha üstün özellikleri olduğu kabul edilmiştir. Şefin konuşmalarıyla kitleler coşmakta, gösterdiği hedefler doğrultusunda toplum seferber edilmekte, önderliğinde tüm toplum ulusal dava/amaç uğrunda çalışmaktadır. Kitleler üzerinde bu denli etkisi olan şefin, karizmatik bir kişilik olduğu kabul edilmelidir.

Faşist kuramda, neredeyse peygamber gibi bir şef kabul edilmiştir. Nasıl ki, eski çağlarda mutlak kral, tanrı ile millet arasında bir aracıydı; faşizmde de şef, yani en yüksek yönetici, milletle tarih arasında bir aracıdır. Onun görevi tarihi yapmaktır ve sadece ona karşı sorumluydu.²⁷⁵ Şefin, İtalya örneğinde Mussolini'nin, iradesi ve kişiliği her şeye hâkimdir. Milletvekili, başkan gibi sıradan unvanlar Mussolini'ye yeterli gelmemektedir. Onun kuvvet ve yeteneklerini anlatmak için aynı zamanda mürşit, rehber, general gibi anlamlara gelen Eski Roma'ya ait bir kelime kullanılmıştır: "Duçe". Duçe kelimesi hâkimiyeti ve halkın gözünü kamaştıran bulanık bir anlamı ifade etmektedir. Duçe İtalya'da her şeydir.²⁷⁶ Normal bireylerden ayrı ve üstün olan şef, Duçe olarak somutlaşan düşünceyle, olağanüstü nitelikleriyle, ruhunun gücüyle, engin erdemleriyle ve önder yetenekleriyle karizmatik bir kişidir.²⁷⁷

Olağanüstü özelliklere sahip olan şef, faşist kuramda devlete benzer şekilde aşkınlaştırılmakta, dolayısıyla da hiçbir organ tarafından sınırlanamayan yetkilerle donatılmaktadır. Aslında şefin bu üstün konumu hukuk kurallarından çok, uygulamadan doğmuştur. Şefin uygulamalarıyla ilgili olan hukuk kuralları, onun uygulamalarından doğan üstün durumunu meşrulaştırmak ve onaylamak amacıyla

²⁷⁵ G. Mosca, a.g.e., 332-333.

²⁷⁶ G. Prezzolini, a.g.e., 54-55.

²⁷⁷ R. Bourderon, a.g.e., 101.

yapılmıştır.²⁷⁸ Bu durumun, faşist kuramın niteliğiyle olan ilişkisi gözden kaçırılmamalıdır. Faşizmde felsefe, doktrin, uygulamanın ardından gelmektedir.

Hukuki ayrıntılara girmeden söylenebilir ki; yönetim sistemi içerisinde şef hem yürütme alanında, hem de yasama alanında sınırsız denilebilecek genişlikte yetkilere sahiptir.²⁷⁹ Şefin bu sınırsız ve denetimsiz yetkileri, hiyerarşideki yerinden, ulusal yazgıyla (davayla, amaçla) özdeşleşmesinden gelmektedir.²⁸⁰

b) “Klasik Korporatizm”in Ekonomik Alandaki Uygulamaları

Faşist kuram, siyasal alanda nasıl totaliter, hiyerarşik bir tek parti sistemi ile somutlaşmışsa, bu kuram doğrultusunda iktidarın dayanabileceği, sosyal ve ekonomik taban da yukarıdan, iktidar gücünün müdahalesiyle yapılandırılmaya çalışılmıştır. Yani sosyal ve ekonomik yapı, siyasal yapı aracılığıyla oluşturulmuştur. Faşist kuramın sosyal ve ekonomik alanda somutlaşması, ekonomik yapının korporatist biçimde örgütlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. İtalya örneğinde sosyal ve ekonomik hayatın korporasyonlar esasında düzenlenmesi, bir anda gerçekleştirilememiş, bu süreç aşamalı bir biçimde seyretmiştir.²⁸¹ Korporatist sisteme geçişte öncelikle, sendikalar faşist sistemin ön gördüğü biçimde düzenlenmiş, bu sürecin ardından korporatist sisteme geçiş mümkün olmuştur.

²⁷⁸ M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 50.

²⁷⁹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız, M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 49-53. Faşist devlet yapılanmasında, yukarıdan aşağıya doğru kademelere gelecek olanları Şef atamaktadır. Herkes ve her kademe şefin emri altındaki merkezden kontrol edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız, G. Prezzolini, a.g.e., 55-56.

²⁸⁰ R. Bourderon, a.g.e., 100.

²⁸¹ Kimileri bu aşamalı süreci genel hatlarıyla ikiye ayırmakta, yani faşist Sendikacılık evresinden, korporatist sisteme geçiş aşamasından bahsederken, A. Bernard gibi bir takım yazarlar bu süreci daha da ayrıntılandırarak üç aşamadan bahsetmektedirler. Buna göre İtalya’da korporasyon rejiminin tarihi şu aşamalardan geçmiştir. 1- 1919’da 1926’ ya kadar, ihtilalci sendikacılıktan milli sendikacılığa geçiş aşaması, 2- 1926’dan 1930’ a kadar, milli sendikacılığın korporatizme göre biçimlendirilmesi aşaması, 3- 1930’dan 1935’e kadar korporasyon düzenine bir sistem verilmesi aşaması. A. Bernard, “İtalyada ‘Corporation’ sistemi” *Fikir Hareketleri*, S. 165., (19 Aralık 1936), 135.

1- Faşist Sendikalizm

İtalya'da faşizmin iktidara gelişinden sonra, 3 Nisan 1926 tarihinde çıkarılan bir kanunla faşist sendikalizm sürecine girilmiştir.²⁸² Faşist sendikalizmde, işçi ve işverenler, bir iş kolu içerisinde ayrı ayrı örgütlenmektedirler. Sendikalarda ayrı ayrı örgütlenen işçi ve işverenler, bir sonraki bölümde incelenecek olan korporasyonlar içerisinde, kendi belirledikleri temsilcileri aracılığı ile birleştirilmektedir.²⁸³ Faşist sendikalizmde, sendikal örgütlenme, işçi ve işverenlerin buldukları üretim kolu içerisinde önce sendikalar, sonra bir basamak yukarda federasyonlar ve en yukarıda da konfederasyonlar biçiminde somutlaşır. Ana amacı iş anlaşmazlıklarını çözmek olan bu örgütlenme dikey bir yapı oluşturmaktadır. Sendikal örgütlenme temeline oturtulan korporatist örgütlenme ise daha farklı bir yapıdadır. Korporasyonlar içerisinde işçi ve işverenler, aynı üretim kolunun üyeleri olarak ve içinde buldukları üretim kolunun çıkarlarını korumak amacıyla bir arada bulunurlar. Gerek işçilerin, gerek işverenlerin her üretim kolu içerisinde ortak çıkarlarını korumak, üretimin bütün kuvvetlerini devlet içerisinde düzenlemek ve bu suretle üretimin korunması ve gelişmesi için sınıfların iş birliğini sağlamak amacı güden korporasyonlar, yatay bir yapı oluşturmaktadır.²⁸⁴ Kısaca faşist sistemde, ekonomik alan sendikalar aracılığıyla dikey, korporasyonlar aracılığıyla yatay biçimde düzenlenmektedir.

Faşist kuramın totaliter yönü göz önünde tutulduğunda, faşist sendikalizmin asıl işlevinin ekonomik alanda faşizmin öngördüğü dikey örgütlenmeyi gerçekleştirmek ve geçilecek olan korporatist yapılanmaya temel hazırlamak olduğu

²⁸² A. Savelli - F. Hayward - A. Falcionelli, *İtalya Tarihi II*, Çev. G. K. Söylemezoğlu, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1940, 441.

²⁸³ N. H. Sinanoğlu, *Faşizm ve Onun Devlet Sistemi*, İstanbul, Muallim A. Halit Kitaphanesi, 1933, 247.

²⁸⁴ N. H. Sinanoğlu, a.g.e., 251-252.

anlaşılmaktadır. Ancak faşist sendikalizmin işlevlerinin sadece bu ekonomik işlevlerle sınırlı tutulmadığı da söylenebilir. Faşist sendikaların sadece maddi alanda değil, ideolojik/manevi/ahlaki alanda da işlevleri bulunmaktadır.²⁸⁵ Faşist sendikalar, temsil ettikleri grupların haklarını ve çıkarlarını savunmanın yanı sıra, bu grupların ahlaki yönden ve milli bilinç yönünden eğitilmelerini ve sosyal bakımdan yardımlaşmalarını sağlamakla da yükümlüdürler.²⁸⁶ Öyleyse bireylerin faşist rejimin istediği türde bireyler haline gelebilmesi için, sendikalar söz konusu bilinçlendirme ve dönüştürme işleminin gerçekleştiği araçlardan biri olarak ele alınabilir.

Faşist kuram doğrultusunda ön görülen faşist sendikalizmin, demokratik çoğulcu devlet sistemlerindeki sendikalizmden farklı özellikler taşıdığı açıktır. Bu bağlamda faşist sendikalizmin iki temel özelliğinden bahsetmek mümkündür. İlk olarak, faşist sendikalizmde her meslek kolunda yalnızca bir sendikaya temsil yetkisi tanındığı belirtilmelidir. İtalya’da devletin kanunen tanıdığı sendikalar dışındaki sendikalar yasaklanmıştır. Böylece tek bir meslek kolunda, işçileri ve işverenleri temsil etme tekeline sahip tek bir sendika olması esası kabul edilmiştir. Tek sendika sistemi ile iş ilişkilerinde düzen, disiplin, uyum sağlanması amaçlanmış, her iş kolunda ortak bir iş anlaşması uygulanması yoluna gidilmiş, faşist rejime muhalif olan sendikaların ortadan kaldırılması sağlanmıştır. İkinci olarak da, faşist sendikalizmle, ekonomik güçlerin devlete bağlanması sağlanmıştır. Bunu sağlamak için de, kanunen tanınan sendikalara kamu hukuku kuruluşu statüsü tanınmış ve

²⁸⁵ Togliatti’nin belirttiği gibi, sendikal örgütlenme her zaman için Faşist Parti açısından güncel bir sorun olmuştur. Çünkü faşizm, fabrika işçileri ve tarım emekçileri de dâhil olmak üzere işçi tabakalarını doğrudan etkilemeyi ve onları örgütsel olarak kendisine bağlamayı amaçlamıştır. Faşist sendikalar, faşizmin başlıca yığın örgütüdür. P. Togliatti, a.g.e., 84-85.

²⁸⁶ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 143.

bunlara geniş yetkiler verilmiştir. Kamu hukuku kuruluşları üzerinde devletin denetim yetkisi olduğundan, devlet sendikaları denetimi altına almıştır.²⁸⁷

Devlet sendikaları, hem yerel düzeyde, hem de ulusal düzeyde denetim altında bulundurmaktadır. Belediye örgütlerinin bulunduğu yerlerde ya da il çapında faaliyet alanına sahip sendikalar valinin; bir ya da birkaç bölgede veya ulusal çapta faaliyette bulunan sendikalar da, Korporasyonlar Bakanlığı'nın denetimi altında bulunmaktaydılar.²⁸⁸ Devletin sendikalar üzerindeki denetim yetkisi ise, üç farklı biçimde gerçekleşmektedir: 1- Devlet, sendika yöneticilerini kabul ve reddetme hakkına sahiptir. 2- Sendikaların yazılı belgeleri, yani tutanak, defter ve evrakları devletin denetimi altında bulunmaktadır. Bu belgeleri yerel düzeyde il genel meclisi daimi encümeni, ulusal çapta ise Korporasyonlar Bakanlığı kontrol etmektedir 3- Hükümet, sendikaların yönetim kurullarını dağıtabilir, yerine bir hükümet komiseri atayabilir ve hatta sendikayı da dağıtabilirdi.²⁸⁹ Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere, demokratik sistemlerdeki belli bir meslek kolunda çalışanların çıkarlarını, gerektiğinde hükümet karşısında da koruyan özgür sendikacılığın tersine, faşist sendikacılık, sendikalara devletin çizdiği rota üzerinde uygun adım yürüyen bir araç işlevi yüklemektedir. Faşist sendikalizmin ön gördüğü sendikalar, devletin toplumu şekillendirmesini sağlayan ve devletin istediği doğrultuda sınıf çatışmalarını bastırarak üstünü örten, açıkça kamu statüsü verilmiş araçlardır.

Faşist kuramın totaliter anlayışı doğrultusunda, hükümetin sendikalara ne oranda müdahale edebildiği yukarıda anlatıldı. Buna ek olarak, faşist devletin totaliterliğini tam olarak gerçekleştirebilmesi için, müdahale alanını toplumun her

²⁸⁷ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 123-124. ve A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 114.

²⁸⁸ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 143.

²⁸⁹ N. H. Sinanoğlu, a.g.e., 248-249. , A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 114-115. ve B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 156-157.

alanına yayması gerekmektedir. Müdahale araçlarından biri faşist sendikalar olduğuna göre, doğal olarak sendikal örgütlenmenin toplumdaki tüm iş alanlarını kapsamaması gerekmektedir. Gerçekten de, toplumdaki bazı üretim elemanları işçi veya işveren kategorisine girmemektedir. Örneğin; küçük tüccar, dükkân sahipleri, küçük işletme ve arazi sahipleri, doktor, avukat, mühendis, ressam, müzisyen gibi serbest meslek sahipleri ve bunların yanında çalışanlar, işçi ve işveren kategorilerine girmezler. İşte faşist sistem bu kesimleri “ara kategoriler” adı altında örgütlemiştir.²⁹⁰ Böylece toplumun her kesimi, devletin denetimi altına sokulmuştur.

2- Korporatizm

Faşist kuramın, ekonomik ve toplumsal örgütlenme açısından yansıması, faşist sendikalizm sürecinin ardından kurulan korporatist yapılanmadır. İtalya’da korporatizme geçiş için belli bir alt yapıya ve geçiş sürecine ihtiyaç duyulduğundan, 1922 yılında iktidara gelen faşist yönetim, 1922-1934 yılları arasında faşist sendikalizmi uygulamış ve bu sürecin sonunda 1934 yılında korporatizme geçiş gerçekleştirilmiştir.²⁹¹

Faşist kuram doğrultusunda ekonomik yaşamın yatay bir biçimde korporasyonlar aracılığıyla örgütlenmesinde güdülen amaç nedir? Korporatist örgütlenmenin üç amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Korporatist

²⁹⁰ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 160.

²⁹¹ Korporatist ekonomi düzenine geçişte yasal aşamalar söz konusudur. 3 Nisan 1926’da işveren ve işçi ilişkileri konusunda faşist ilkeleri uygulamaya koyan 23 maddelik bir yasa meclisten geçirilmiştir. 1 Temmuz 1926 tarihinde önceki yasalara ek bazı düzenlemeler getirilmiştir. Korporasyonlar Bakanlığı kurulmuş, Milli Ekonomi Bakanlığı’nın bazı örgütleri, Korporasyonlar Bakanlığı’na bağlanmıştır. 1 Nisan 1927’de Faşist Parti genel kongresinde önceki iki yasa yapımı onaylanmış ve Carta Del Lavoro (İş Fermanı) kabul edilmiştir. Böylece faşist rejim ana hatlarıyla belirlenmiştir. 1928 yılında ise seçim kaldırılmış, devlet yönetimine katılma korporatist örgütlerin üyelerine bırakılmıştır. Söz konusu yasal süreç hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, N. H. Sinanoğlu, a.g.e., 228-229 ve 230-241.

ekonomik düzenin ilk amacı, daha önce de belirtildiği gibi toplumdaki sınıflar arasındaki mücadelenin reddedilmesi, ekonomik yaşam içerisinde sınıfların işbirliğinin sağlanmasıdır. Faşizm açısından korporatif ekonomik düzenin ikinci amacı, bireylerin refahının artırılması değil, milletin ekonomik gücünün artırılmasıdır. Yani, üretimin artırılması asıl hedeftir. Aynen faşist kuramın birey-devlet ya da birey-millet ilişkilerinde öngördüğü gibi, milletin ekonomik gücünün artmasıyla, bireysel refahın artacağı görüşü benimsenmiştir. Öncelik milletin ekonomik refahının artırılmasındadır. Bireyin ekonomik refahı, milletin ekonomik refahı dolayısıyla ele alınmaktadır. Faşist korporatist ekonomik düzenin üçüncü amacı ise, devletin ekonomik alana hâkim olmasıdır.²⁹² Gerçekten de, faşist kuram açısından, ancak devletin ekonomiye ve beraberinde topluma hâkim olmasıyla, yani totaliter bir sistemi kurmasıyla, toplum içerisindeki sınıf çatışmalarının önüne geçmek mümkün olmakta, ekonominin burjuvazinin istediği biçimde istikrara kavuşması için bireysel ekonomik refahın askıya alınması ve bireysel isteklerin milli ekonomik refah söylemi içerisinde eritilerek bastırılması sağlanmaktadır. Şu halde tüm bu amaçların gerçekleşmesi için ekonomik alanda korporatist örgütlenme en uygulanabilir seçeneklerden biri haline gelmektedir.

Sınıfsal çatışmaların önüne geçerek, ekonomiye istikrar kazandırmak isteyen faşist yönetim, korporatist örgütlenmenin gerekliliğini somut olgular üzerinden örneklendirerek meşrulaştırmaktadır. Buna göre; işçi ve işverenler arasındaki grev ve lokavt türü mücadeleler ülke ekonomisine zarar vermektedir. İki taraf çatışmak yerine uzlaşmalıdırlar. Örneğin, un sanayindeki işverenler, işçilerinin ücretlerini artırabilirler. Ancak, kendi kazançlarının düşmemesi için de, un fiyatlarını

²⁹² A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 122-124. ve A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 129,132 -133.

yükselteceklerdir. Bu durum ise, unlu ürünler üreticilerinin ve bunları tüketenlerin zararına olacaktır. Kısaca un sanayindeki fiyatların artışı, bununla bağlantılı diğer sanayilerdeki ürünlerin fiyatının da artışına yol açacak ve ekonomiye zarar verecektir. Tüm bu zincirleme gelişmelerin sıkıntısını ise dar ve sabit gelirliler çekecektir. Bunun yanı sıra, işçi ücretlerindeki artış ise sözde kalacak, işçilerin hayat düzeylerinde bir düzelme olmayacaktır. Tüm bu sakıncaların önüne geçmek amacıyla, faşist yönetim sendikal örgütlenmeler üzerinde korporatist örgütlenmeleri kurmuş, iş mahkemeleri oluşturmuş ve grev ile lokavtı kaldırmıştır.²⁹³ Yani korporatist örgütlenme aracılığıyla ekonomi bütünsel bir anlayışla ele alınmakta, böylece de ileri sürüldüğü gibi bu sayede dengesizliklerin ve aşırılıkların önüne geçildiği belirtilmektedir.

Faşist kuramın ekonomik alandaki somut biçimlerinden biri olan korporatist örgütlenmenin karakteristik bir takım özellikleri vardır. Öncelikle birer meslek kuruluşu olan korporasyonlar, ekonomik yaşam içerisinde faaliyet gösteren işçileri, işverenleri ve teknik elemanları zorunlu olarak bir kuruluş içerisinde birleştirir. Diğer taraftan, korporasyonlar meslekler arası kuruluşlar niteliğindedir. Birbiri ile ilgisi bulunan farklı meslek kollarındaki işçiler, işverenler ve teknik elemanlar ortak bir korporasyon içerisinde yer alırlar. Bir diğer özellik de, belli bir meslek kolunu ya da birbirleriyle ilgili meslek kollarını bünyesinde toplayan bir korporasyon kurulduğunda, bunun ulusal çapta o meslek kollarını kapsayan tek korporasyon olması zorunluluğudur. Yani aynı alanda birden fazla korporasyon olamaz. Korporatist örgütlenmenin son özelliği ise, zorunlu olmasıdır. Yani kurulmuş olan bir korporasyonun kapsadığı meslek kolları içerisinde bulunan tüm işçi, işveren ve

²⁹³ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 152-153

teknik elemanlar, söz konusu korporasyona üye olmak ve dolayısıyla da korporasyonca alınan kararlara uymak zorundadırlar.²⁹⁴ Korporasyonların sayılan bu zorunluluk, teklik, kapsayıcılık, alınan kararlara herkesin mutlak olarak uyması gerekliliği gibi özellikleri, klasik korporatizm döneminde faşizmle özdeşleşmiş olan devlet korporatizminin ne derece yukarıdan aşağıya, demokrasi karşıtı ve totaliter bir siyasal yönetime dayanak oluşturduğunu göstermektedir.

Ekonomik yaşamın, devletin ya da devlet mekanizmasına hâkim olan sınıfın istediği biçimde şekillendirilebilmesi için, korporasyonlar üzerinde devletin mutlak hâkim olması gerekmektedir. Zaten korporasyonların hukuki konumu da bu yöndedir. Gerçekten de korporasyonlar, bir kamu hukuku kuruluşu, bir devlet organı olarak kurulmuşlardır. Yani korporasyonların devletten ayrı birer tüzel kişiliği, hukuki kişiliği yoktur ve devletin bir yönetim organı durumundadır. Bu durumda korporasyonlar, devletin ve devlet mekanizmasına hâkim olan sınıfın ekonomik hayata müdahalesini sağlayan ve bunu kolaylaştıran araçlardır denilebilir. Öyleyse, korporatist ekonomik sistem, siyasetin ekonomiye ve ekonomik ilişkilere hâkim olduğu bir sistemdir.²⁹⁵

Faşizm ile somutlaşan klasik dönemin devlet korporatizmi, siyasal alanın ekonomik alana üstün ve hâkim olmasına dayanan hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur. Bu durum İtalya örneğinde korporasyonların kuruluş sürecinden de anlaşılmaktadır. Korporasyonlar, Korporasyonlar Bakanlığı'na bağlı olan devlet kuruluşlarıdır. Bunlar, söz konusu bakanlığın emri ile kurulmaktadırlar.²⁹⁶ İşte korporatist sisteme hazırlık süreci sayılan 1922-1934 dönemi, yani faşist sendikaların kurulma süreci

²⁹⁴ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 115-116.

²⁹⁵ N. H. Sinanoğlu, a.g.e., 282. ve A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 120.

²⁹⁶ N. H. Sinanoğlu, a.g.e., 282.

içerisinde, korporasyonlar henüz kurulmadan önce, faşist kuramın yukarıdan aşağıya niteliğine uygun olarak 2 Temmuz 1926'da Korporasyonlar Bakanlığı kurulmuştur. Ardından korporasyonlar ancak 1931 yılında ve 7 bölüm halinde oluşturulmuştur. Faşist rejim, son olarak 5 Şubat 1934'te, 22 sektörel korporasyon kurmuştur.²⁹⁷ Ekonomik alanda korporatif yapı, dört bölüm halinde örgütlenmiştir. 1- Provensiyal (il düzeyinde) korporasyonlar, 2- Milli (ulusal düzeyde) korporasyonlar, 3- Korporasyonlar Milli Meclisi, 4- Korporasyonlar Bakanlığı.²⁹⁸ Yerel düzeyden başlayarak, ulusal düzeye kadar yayılan ve en tepede siyasal alana bağımlılığı Korporasyonlar Bakanlığı ile somutlaşan, korporatist ekonomik düzen, faşist sistemde amaçlanan totaliter devlet sisteminin ve aslında temelde devlete hâkim olan sınıfın, toplumu kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek amacıyla uyguladığı bir yapılanma olmuştur. Korporatif ekonomik düzen, niteliği gereği sınıf çatışmalarını bastırıcı bir işleve sahip olmuş, totaliter iktidar mekanizması aracılığıyla hâkim sınıfların çıkarlarına uygun biçimde ekonomik alana istikrar kazandırmıştır.

c) “Klasik Korporatizm”in Siyasal Alandaki Uygulamaları

İtalya'da faşizmin iktidara gelişinin ardından, faşist kuramın hiyerarşik yapısına uygun bir biçimde, öncelikle siyasal sistem yeniden yapılandırılmış, ardından da faşist devlet otoritesiyle, toplumsal yapı ve ekonomik yaşam yeniden düzenlenmiştir. Bu bağlamda, İtalya'da öncelikle siyasal alanda korporatist temsil

²⁹⁷ P. Togliatti, a.g.e., 199. Bu 22 sektörel korporasyon temelde 3 ana guruba ayrılmaktadır. Bu 3 ana grup: 1-Tarım ve tarımla ilgili sanayi ve ticari faaliyetler, 2- Sanayi ve ticari faaliyetler, 3- Çeşitli üretim servislerinin faaliyetleri. Bunların ayrıntıları için bakınız, P. Gentizon, “Korporasyonlar”, Çev. Suphi Nuri, *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, C. I, S. 3, (Temmuz, 1934), 3. (Korporasyonlar Hakkında İki Zıt Tez adlı başlık altında)

²⁹⁸ B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 178. konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, a.g.e., 178-184.

esasına dayanan bir yapılanmanın gerçekleştirildiği, daha sonraki aşamada da kademeli olarak, toplumun ve ekonomik yaşamın korporatist bir şekilde düzenlendiği söylenebilir.

İtalya'da faşizmin iktidara gelmesinin ardından, bir taraftan faşizm öncesi, liberal dönemin bir takım kurumlarının varlığı korunmuş, ancak bu kurumlar belli bir düzenlemeden geçirilmiş, diğer taraftan da yeni bir takım kurumlar oluşturulmuştur.²⁹⁹ Örneğin İtalya'da krallık makamına dokunulmamıştır. Krallık makamı yürütmenin başıdır. Ancak yetkileri daha faşizm iktidara gelmeden önce kısılmaya başlanmıştır. Faşizm iktidara geldiğinde ise, yürütme kuvvetinin başında bulunan kralın ve tüm diğer devlet organlarının yetkileri kaldırılarak, şefe verilmiştir. Yasal açıdan olmasa da uygulamada pek çok bakımdan şef siyasi sistem içerisinde çok güçlü bir konumdadır. Örneğin şef; hem Faşist Partisi'nin lideridir, hem iktidardaki hükümetin başbakanıdır, hem de birkaç bakanlığı elinde bulunduran kişidir. Ayrıca şef, milletvekilleri meclisinin kuruluşunda da hâkimdir. Meclis şefi denetleyemez. Buna ek olarak şefin isteği olmaksızın, hiçbir tasarı iki meclisten birinin gündemine alınamaz. Bakanlar kurulu ise, şefe karşı sorumludur ve sistem içerisinde etkili bir yere sahip değildir. Bu kurul daha çok şefin danışmanı konumundadır. Kısaca sistem içerisinde, demokrasiye karşıt biçimde, seçilmiş organlar (ki, seçim sisteminin demokratik seçim usulü ile ne derece bağdaştığına ileride değinilecektir) değil de, tek başına şef belirleyici konumdadır. Yasama alanında ise iki büyük meclis göze çarpmaktadır: Bir diğer adı Korporatif Meclis olan Milletvekilleri Meclisi ve rejimin bütün faaliyetlerini düzenleyen, 1928 yılında

²⁹⁹ İtalya'da faşist devlete geçiş sürecinde (1925 ve 26 yıllarından itibaren) siyasal alanda, çeşitli kuruluşlarda ve bürokraside yapılan değişiklikler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 126. ve G. Carocci, a.g.e., 35-36.

hukuki nitelik kazanan Büyük Faşist Meclisi.³⁰⁰ Faşist devlet sisteminin yapısal, anayasal ve hukuki ayrıntılarına girilmeyecektir. Konumuz açısından asıl üzerinde durulması gereken, korporatist temsil sistemi ve bu temsil sisteminin siyaset alanında gerçekleştiği organlardır.

Öncelikle korporatist temsil kavramı tanımlanmalıdır: Korporatist temsil, “Faşist devlet sisteminde toplumun ve devletin temelini meydana getirdiği kabul edilen çeşitli sosyal kuruluşların ve bunlar tarafından temsil edilen çeşitli çıkarların devletin siyaset yapısı, siyaset örgütü içinde temsil edilmesidir”.³⁰¹ Göze’nin yapmış olduğu bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, korporatif temsil sisteminde bireyler değil, sosyal kuruluşlar ve bu kuruluşlarca temsil edilen çıkarlar temsil edilmektedir. Faşist kuramda bireyler, toplumda yerine getirdikleri fonksiyon esasında değerlendirilmektedir. Birey bu fonksiyonunu ancak bir toplumsal kuruluş içerisinde gerçekleştirmektedir. İşte korporatist temsil söz konusu olduğunda, sosyal kuruluşların çıkarları temsil edilirken, bu kuruluşlar içerisinde yer alan bireyler de, bu kuruluşlar aracılığıyla ve bu kuruluşlar içerisinde yer almaları nedeniyle temsil ediliyor sayılırlar.³⁰² Ayrıca, korporasyonlar bünyesinde hem işveren örgütleri, hem

³⁰⁰ Faşist devlet sisteminin yapısı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız, M. Sarıca - R. Aybay, a.g.e., 49-56.

³⁰¹ A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 135-136. Ancak korporatist temsil sisteminin sadece faşist sistemlerde uygulandığı düşüncesine katılmamaktayız.

³⁰² Kısaca faşist kuram açısından, korporatist temsil mekanizmasının aktörü, bireyler değil, bireylerin içerisinde yer aldıkları sosyal kuruluşlardır. Bu sosyal kuruluşlar belli kesimlerin çıkarlarını temsil ettiğinden, korporatist temsil sisteminde, söz konusu sosyal örgütlerin savunduğu çıkarlar temsil edilir. Korporatist temsil sisteminde, korporasyonlar halinde örgütlenmiş meslek kuruluşları başta olmak üzere, toplumda bir hizmet gören, fonksiyon yerine getiren bütün kuruluşların temsil edilmesi gerekmektedir. Korporasyonun kendisini temsil edecek olan temsilcilerini belirleme işlemine gelince, temsilcilerin korporasyona üye olan bireylerce değil, korporasyonun yetkili organlarınca seçilmesi esası kabul edilmiştir. Hangi korporasyonun, ne oranda temsilci göndereceği ise, her korporasyonun yerine getirdiği fonksiyonun önemine oranla belirlenmelidir. Ancak korporasyonun yerine getirdiği fonksiyonun önemi keyfi ölçütler doğrultusunda belirlenebilir. Faşist kuram açısından gözetilmesi gereken bir diğer ölçüt de, temsilin gerçekleştiği mecliste, her hangi bir sosyal kuruluşun temsilcilerine mecliste çoğunluğu sağlama ve yalnızca o kuruluşun çıkarlarını koruma olanağı verilmemesidir. Ayrıca meclis içerisinde belli bir sosyal kuruluşu ve o kuruluşun çıkarlarını temsil eden temsilcinin, emredici vekâlet ile kurumuna bağlı olması gerekmektedir. Tüm bunlara ek olarak

de işçi örgütleri, yani emek ve sermaye unsurları bir arada bulunmaktadır. Böylece korporatist temsil sistemi, faşist kuramın öngördüğü gibi, emek ve sermaye arasındaki çatışmanın üzerini örtmekte, her iki unsurun da aynı saflarda beraberce, aynı ortak çıkara sahiplermişçesine temsil edilmesini sağlamaktadır.

İtalya'da faşist sistemin kurmayı amaçladığı korporatist temsil sistemi, dört kurum aracılığıyla somutluk kazanmaktadır: 1- Milletvekilleri Meclisi (Korporatif Meclis), 2- Korporasyonlar Ulusal Meclisi, 3- Korporatif Ekonomi Yerel Meclisleri, 4- Sendikalararası Komiteler.³⁰³ Bu organların tek tek açıklanmasına girişilmeyecektir. Ancak bunlar arasında Milletvekilleri Meclisi (Korporatif Meclis)'nin seçim biçimi, klasik dönemde faşist sistemle özdeşleşen devlet korporatizminin temsil mekanizmasının nasıl işlediğinin ve bu mekanizmanın ne derece demokrasiyle uyuşmadığının anlaşılması bakımından dikkat çeken bir örnektir.

Faşizm parlamentoyu modası geçmiş bir kurum olarak görmektedir ve İtalya'da 17 Mayıs 1928 yılında yapılan bir değişiklikle bu kurum, bir kanunla yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun uyarınca milletvekilleri şu esasa dayanarak seçilirler: milletvekili adaylarını teklif etme yetkisi, kanunen onaylanmış sendika ve konfederasyonlara tanınmıştır. Bu kurumların ne oranda aday önerebilecekleri kanunda belirtilmiştir. Söz konusu kuruluşlar, seçilecek milletvekili sayısının bir katı kadar adayı Büyük Faşist Meclisine teklif ederler. Bu önerilen adaylar arasından, meclise seçilecek sayıda aday Büyük Faşist Meclisi'nce bir listede belirlenir. Büyük Faşist Meclisi, bu listeyi hazırlarken, kanunen tanınmış kuruluşların önerdikleri

belirtilebilir ki, bu tür bir siyasal yapılanma açısından siyasi bir partinin varlığı gerekmektedir, ancak tek bir partinin olması durumunda faşist kuramın ön gördüğü, ortak amaç doğrultusunda bütünleşmiş bir siyasal sistem ortaya çıkar. Konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız, A. Göze, *Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, a.g.e., 136-139.

³⁰³ A. Göze, *Korporatif Devlet*, a.g.e., 127-130.

adaylarla bağılı değildir. Bu suretle, Büyük Faşist Meclisi tüm İtalya için tek seçim listesi hazırlamış olur. Bu liste “evet” ya da “hayır” demek üzere halkoyuna sunulur. Anlaşılacağı üzere, bu demokratik bir seçim olmaktan çok, bir plebisittir. Büyük Faşist Meclisi’nin hazırlamış olduğu listenin dışında ikinci bir liste yoktur ve seçmenler de söz konusu liste üzerinde ayrı ayrı seçim yapma hakkına sahip değildir. Eğer hazırlanan liste oylama sonucunda kabul edilmez ise, Büyük Faşist Meclisi listeyi tekrar gözden geçirerek bir kere daha halkoylamasına sunar. İkinci oylamada da liste reddedilirse, Büyük Faşist Meclisi üçüncü bir liste hazırlar, ama bu üçüncü liste halkoyuna sunulmaz. Bu üçüncü liste içerisinde yazılanlar, doğrudan meclise seçilmiş sayılırlar.³⁰⁴ Bu tür bir oylama sistemi yukarıdan belirlenen temsilcilerin onaylanması işlemidir ve halk tercihlerini özgürce kullanamamaktadır. Halkın tercih hakkı, Büyük Faşist Meclisi’nin kendisine sunduklarıyla sınırlı kalmaktadır. Bu temsil sisteminin uzaktan yakından demokratik temsil sistemiyle alakası bulunmamaktadır.

Faşist kuramda, demokratik olmayan bir temsil sisteminin benimsenmesiyle, siyasal alanda tek partinin olması gerektiğinin kabulü, bir birini tamamlayan unsurlardır. Poulantzas’ın belirttiği gibi, olağanüstü olmayan, öteki kapitalist devlet biçimlerinde ideolojik koşullandırma ve sınıf örgütlenmesi siyasal partilere özgün bir işlev yüklemekteydi. Oysa faşizmin içinde yer aldığı olağanüstü devlet biçiminde ise, bu kurumsal örgütlenme alanları ve siyasal kararları işletme yolları kullanılmamaktadır. Olağanüstü devlet biçiminin egemen sınıfları ve belli ölçüde baskı altındaki sınıfları açısından, partisel temsil sistemi bunalımlıdır. Siyasal partilerin söz konusu işlevleri, ya öteki ideolojik devlet aygıtlarına, hatta devletin

³⁰⁴ M. Sarica - R. Aybay, a.g.e., 53-55. ve B. Mussolini, *Faşizm, Faşist Devlet*, a.g.e., 157-158.

baskı kollarına kaydırılmakta, ya da faşizmde olduğu gibi bu işlev özgül bir parti tarafından yerine getirilmektedir. Devlet sisteminin tamamının yeniden düzenlenmesinde, bu partinin işlevi, klasik temsili devlet içinde geleneksel partilerin işlevlerinden tamamen farklıdır. Kapitalist sistemde sınıf temsilini sağlayan seçim ilkesinin, olağanüstü devlet biçimleri arasında yer alan faşist devlet sistemi içerisinde askıya alınması, bu bağlamda düşünülmelidir.³⁰⁵ Seçim mekanizması, demokratik sistemlerde sınıf çıkarlarının siyasal alanda savunulmasını sağlamaktadır. Faşist sistemde, demokratik seçim mekanizmasının kaldırılması, egemen sınıflar karşısında, haklarını savunan işçi sınıfının elinden bu kazanımının alınması anlamına gelmektedir. Demokratik seçim sisteminin ortadan kaldırılması sonucunda, olağanüstü devletin tüm ideolojik aygıtları derinden etkilenmektedir. Böylece bu aygıtlar içindeki görev bölümü, yukardan atama yoluyla gerçekleşmektedir.³⁰⁶ İktidarın ve devlet organları içerisindeki görevlerin, makamların yukarıdan aşağıya dağıtılması, faşist kuramda esas alınan hiyerarşi ilkesiyle uyumaktadır. Hiyerarşi ilkesi, yığın lafazanlığına ve saçma demokratik ilkelerin zararlı etkilerine karşı bir engel oluşturmaktadır ve her türlü derli toplu toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temelidir.³⁰⁷ Söz konusu hiyerarşi ilkesi, doğal olarak merkezi bir yapılanmayı ve faşizmde bütüncül bir ideoloji doğrultusunda şekillenen totaliter bir yönetimi beraberinde getirmektedir.

Faşist sistemlerde benimsenen korporatist temsil sistemi, demokratik sistemlerin bir gereği olan bireylerin tercih ettikleri siyasal partileri ve bunlar aracılığıyla kendi temsilcilerini belirleme hakkını devre dışı bırakmakta, toplum içerisinde yer alan sınıfların, sınıfsal çıkarlarını koruma haklarına fırsat

³⁰⁵ N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, a.g.e., 337.

³⁰⁶ N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, a.g.e., 340.

³⁰⁷ R. Bourderon: a.g.e., 98.

vermemektedir. Yani bireyler ait oldukları milletin vatandaşı olmak sıfatıyla, tercih ettikleri siyasal partiye ve adaya oy verme hakkına sahip olamamaktadırlar; çünkü siyasal sistem içerisinde Faşist Partisi dışında bir partiye izin verilmediği gibi, genel oy ilkesi kabul edilmekle birlikte, yarışmacı demokratik seçim mekanizması ortadan kaldırılmıştır. Diğer yandan birey, korporasyonun üyesi olmak sıfatıyla, içinde bulunduğu korporasyonun meclise göndereceği temsilciyi seçmemektedir; çünkü bu temsilci korporasyon üyelerinin oylarıyla değil, korporasyonun karar alma organlarınca belirlenmektedir. Siyasal sistem içerisinde Faşist Partisi dışındaki partilere yer olmaması, sistemin emek ve sermaye arasındaki çatışmayı milli bütün içinde eritme çabası, sınıfsal çıkarların savunulmasını ciddi anlamda sınırlandırmaktadır. Sonuçta, faşist kuram esasında ortaya çıkan totaliter devlet, korporatist temsil sistemi temelinde siyasal alanını yapılandırmakta ve kendisini somutlaştırmaktadır.